

**ŠKOLENÍ A VZDĚLÁVÁNÍ
PRACOVNÍKŮ V CESTOVNÍM RUCHU**

**PRŮVODCE V CESTOVNÍM RUCHU
– PROFESNÍ ZNALOSTI A DOVEDNOSTI**

**DĚJINY UMĚNÍ PRO PRŮVODCE
V CESTOVNÍM RUCHU**

www.vzdelavanivcr.cz

Dějiny umění

Vladimír Netolička

Vysoká škola polytechnická Jihlava

Praha 2007

Dějiny umění

Vydalo: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Praha, 2006.
Staroměstské náměstí 6, 110 15 Praha 1, www.mmr.cz

Za jazykovou a věcnou správnost obsahu díla odpovídá autor, text neprošel jazykovou ani redakční úpravou.

Tato skripta byla vytvořena pro projekt „**Školení a vzdělávání pracovníků v ČR**“ CZ.04.1.03/4.2.00.1/0001
Operační program Rozvoj lidských zdrojů (OP RLZ), Opatření 4.2., Specifické vzdělávání.

Tento vzdělávací program je spolufinancován Evropským sociálním fondem (ESF) a státním rozpočtem ČR.

©: Vladimír Netolička, únor 2007

OBSAH

Úvod do dějin výtvarné kultury	5
Megalitické stavby	5
Egypt.....	5
Židovský stát	8
Krétsko-mykénská kultura.....	8
Řecko	9
Římská arkáda.....	16
Sakrální stavby – chrámy	16
Sochařství.....	18
Malířství	19
Starokřesťanská architektura v Itálii.....	19
Byzanc	20
Otónské období.....	20
Románský sloh.....	20
Předrománská architektura v našich zemích	22
Románská architektura v Itálii.....	22
Románská architektura v českých zemích	22
Francouzská gotika	24
Gotický sloh mimo Francii	25
Vývoj renesančního umění v Itálii	28
Česká renesance.....	33
Rokoko a klasicismus	40
Rokoko.....	40
Klasicismus	41
Romantismus	42
Realismus	43
Umění poslední třetiny 19. stol.....	45
Impresionismus.....	45
Postimpresionismus.....	45
Pointilismus.....	45
Symbolismus	45
Expresionismus.....	46
Akademismus a „živé umění“	46
Secese	47
Fauvismus	48
Expresionismus.....	48
Kubismus.....	48
Futurismus	48
Abstraktní umění.....	49
Konstruktivismus	49
Bauhaus.....	49
Funkcionalismus.....	49
Metafyzická malba	49
Dadaismus	49
Devětsil	49
Surrealismus	49
Informel a geometrická abstrakce	49
Pop-art.....	49
Hyperrealismus.....	50
Konceptuální umění	50

Environment	50
Land-art	50
Akční umění	50
Postmodernismus	50
Literatura :	51

Úvod do dějin výtvarné kultury

Dějiny výtvarné kultury jsou humanistickou vědeckou disciplínou. Studují výsledky lidské činnosti, zákonitosti konkrétního vývoje výtvarného umění. Popisují jeho historický průběh na pozadí doby.

Jako vědecká disciplína jsou přijímány dějiny výtvarné kultury až v 19. století.

Dějiny výtvarné kultury se zabývají:

- architekturou
- sochařstvím
- malířstvím
- užitým uměním

PRAVĚKÉ UMĚNÍ

Umělecké dílo staré desetitisíce let je stejně esteticky dokonalé, jako dílo současné.

První projevy výtvarného umění (sochařství a malířství) přichází v pozdním paleolitu, tedy v období 40 000 – 10 000 př. n. l. Z této doby se vyskytují sošky lidí a zvířat, jeskynní malby, drobné předměty zdobené rytou kresbou.

Za sošek jsou známy ženské postavy, nazývané dnes Venuše. Patrně symbolizovaly plodnost. u nás je známá Věstonická Venuše. Našel ji Karel Absolon r. 1926. Její stáří se předpokládá na 25 000 let př. n. l. Je nejstarším dokladem keramiky, spolu s dalšími, převážně zvířecími figurkami.

Ze 4. tisíciletí př. n. l. pochází soška ženy z Hlubokých Mašůvek u Znojma.

Kolem r. 600 př. n. l. (u nás začíná doba železná) se datuje býček z bronzu, nalezený v jeskyni na Býčí skále. Býček má na čele trojúhelník z čistého železa.

Z maleb jsou to jeskynní malby. Nejznámější jsou malby v jeskyni: Altamira, Lascaux, Rouffignac. Datování je asi 30 000 – 13 000 před n. l.

Kolem 10. tisíciletí př. n. l. se začíná měnit podnebí, člověk opouští jeskyně a staví si dřevěné chýše. Od 6. tisíciletí se vyrábí keramické nádoby s různým dekorem. Dekor se nachází na keramice od Atlantického oceánu až po Ukrajinu. Hrnčířský kruh se začal používat v Přední Asii ve 2. polovině 4. tisíciletí př. n. l. Ve střední Evropě to bylo až u Keltů o 3000 let později.

Megalitické stavby

Jsou vytvořené z velkých kamenů a jsou to první monumentální kamenné stavby. Megalitické stavby se nachází v celé Západní Evropě (Španělsko, Itálie, Francie, ...).

- 1) Menhiry – visle vztyčené, obvykle neopracované, značně vysoké kameny, které často vytváří dlouhé řady. Patří sem „aleje“ menhirů v Bretani. Datování je asi 2000 let př. n. l. U nás jsou to Kounovské řady (mezi Prahou a Žatcem).
- 2) Trility – tvoří je tři kameny uspořádané tak, že dva kameny tvoří podpory a třetí slouží jako překlád, neboli architráv.
- 3) Dolmeny – obvykle je tvoří dva velké kameny na nichž spočívají hrubě přitesané kamenné desky. Jsou řazeny za sebou, takže tvoří dlouhé, chodbám podobné prostory. Sloužily snad jako monumentální hrobky (galeriové hraby) . Nachází se v Dánsku, Bretani a v Německu na Rujaně. Datování je asi 3. a 2. tisíciletí př. n. l.
- 4) Kromlechy – jsou to kruhově uspořádané kameny vzájemně převázané kamennými překlady. Vynikajícím příkladem je Stonehenge v Anglii.

STAROVĚK

Egypt

Rozkládal se kolem Nilu na území jen několik kilometrů širokém, z obou stran obklopeném pouští. Egyptská říše zůstávala pro Evropu a celý svět dlouho tajemná a téměř neznámá. Starý Egypt je zemí pevné tradice. V čele státu byl král (faraón), jako nejvyšší velekněz. Po jeho boku stáli další kněží. Pro egyptské vládnoucí vrstvy bylo příznačné nepřipustit změnu hospodářskou, politickou ani kulturní.

Svět poznal Egypt až na počátku 19. století, kdy tuto zemi obsadil se svým vojskem a s vědci císař Napoleon. Vědce tvořil tým přírodovědců, zeměpisců a dějepisců. Z jejich práce vzniklo dílo „Popis Egypta“, které vycházelo v letech 1809 – 1813 ve 24 svazcích.

Mezníkem se stalo objevení kamenné desky s řeckým a egyptským nápisem (v hieroglyfickém a demotickém písmu) v roce 1799 v Rosettě – tzv. Rosettská deska. Na základě této desky rozluštil Champollion hieroglyfické písmo a jazyk starých Egyptanů. Na papyrech, stélách, stěnách hrobů a chrámů jsou podrobně zachyceny dějiny

celého Egypta s popisy všech královských dynastií. Egyptské písmo je spolu s fénickým a řeckým základem římské kapitály a tím i našeho písma.

První doklady o osídlení povodí Nilu jsou z doby 10 000 let př. n. l. Historie egyptské říše začíná sjednocením Horního a Dolního Egypta králem Menim (bývá označován i jako Narmer) kolem r. 3000 př. n. l. (1. až 2. dynastie).

Meni (řecky Ménés), král Horního Egypta, zakladatel první egyptské dynastie, přenesl hlavní město do Dolního Egypta. Bylo to město Mennofer (řecky Memfis).

Stará egyptská říše (asi 2700 až 2181 př. n. l. – 3. až 6. dynastie). Zanikla odstředivými snahami šlechty.

Následuje první mezidobí, doba zmatků a nejistoty (7. až 10. dynastie). Vládcové homoegyptského Vésetu (Théby) Egypt znovu sjednotili.

Střední egyptská říše (asi 2040 až 1786 př. n. l. – 11. až 12. dynastie). Hlavním městem byl Véset (Théby). Ke konci vlády 12. dynastie probíhala lidová a snad i otrocká povstání. Těchto vnitřních zmatků využili Hyksosové (semitští kočovníci z Přední Asie) a zmocnili se Egypta. Od nich Egyptané poznali vůz a koňský záprah.

Následuje druhé mezidobí (13. až 17. dynastie).

Nová egyptská říše (asi 1560 až 1085 př. n. l. – 18. až 20. dynastie). Za faraóna Thutmose III. (15. stol. př. n. l.) došlo k největšímu mocenskému rozmachu Egypta. Egyptané si podmanili Palestinu, celou Sýrii až po Eufrat.

Zajímaví jsou někteří panovníci Nové říše:

Hatšepsut (15. stol. př. n. l.) byla na trůně jako nejvýznamnější vládnoucí královna Egypta.

Amenhotep IV. (1452 až 1370 př. n. l.) se pokusil zlomit moc kněžstva. Připouštěl jenom kult Boha Slunce Atona. Přejmenoval se na Achnatona a dal budovat nové hlavní město Achetaton (dnešní Tel Amarna). Reformy ho ale nepřežily. Jeho zeť a nástupce byl:

Tutanchamon známý pro svou výjimečně nevylopuenou hrobku. Jeho hrob objevil Howard Carter r. 1922 v Údolí králů. Tutanchamonův obličej přikrývala zlatá maska a na krku měl amulet z čistého železa. Vrátil rezidenci do Vésetu a obnovil staré poměry.

Ramesse II. (1298 až 1232 př. n. l.), za jeho vlády prožila říše velmocenský rozmach. Vyrovnal se s Chetity a odrazil útoky námořních národů (spíše až Ramesse III). Do dějin vešel i jako stavebník velkých staveb. Za vlády Ramesse II. se ale říše vyčerpala.

Ramesse III. – za jeho panování se prohlubuje krize.

Pozdní egyptská doba (asi 1085 až 332 př. n. l. – 21. až 31. dynastie) je dobou doznívání předantického Egypta. Někdy se časový sled dělí na třetí přechodné období (zhruba 1085 až 700 př. n. l.) a pozdní dobu (700 až 332 př. n. l.)

V letech 670 až 663 př. n. l. je Egypt pod asyrskou nadvládou.

Roku 525 př. n. l. dobyli Egypt Peršané.

Roku 332 př. n. l. připojil Egypt ke své říši Alexandr Veliký, který založil nové hlavní město Alexandrii.

Ptolemajovské období (321 až 31 př. n. l.) je dobou, která je prostoupena řeckým živlem a končí smrtí Kleopatry VII.

Období římské (30 př. n. l. až 395 n. l.)

V egyptském náboženství hrál rozhodující roli „Ka“. „Ka“ je duchovní dvojník každé bytosti. Tento dvojník zůstával žít i po smrti člověka, ale jen po tu dobu, dokud existovalo tělo fyzické. Proto od samého počátku Egyptané těla svých mrtvých mumifikovali a ukládali do bezpečných hrobů. „Ka“ zemřelého potřebuje pohodlí jako za života, aby se mu žilo i na druhém světě co nejlépe, aby nezemřel i podruhé. Už nikdy by potom neměl naději na žádný život.

Architektura

Až do Napoleonova tažení znal svět z Egypta pouze **pyramidy**.

K nejvýznamnějším z několika desítek dodnes zachovaných pyramid, které leží asi v šedesát kilometrů dlouhém pásu sahajícím od Káhiry k Fajjúmu, patří pyramidy vybudované ve třetím tisíciletí př. n. l. v Gíze. Nejslavnější pyramidy jsou: Chufevova (Cheopsova), Raachefova (Chefrenova) a Menkauréova (Mykerinova).

Nedaleko od trojice pyramid stojí sfinga, pocházející z doby faraóna Raachefa (Chefrena).

V období Staré říše jsou s rozvojem kultu mrtvých stavěny mastaby a pyramidy (Sakkara). Začínají se budovat monumentální chrámové stavby (sluneční chrám v Abúsíru).

V období Střední říše vznikají skalní chrámy v Horním Egyptě.

Většinu chrámů božstev známe až z Nové říše (Karnak a Luxor).

Protože byly velmi brzy všechny pyramidy a mastaby vykradeny, začali si panovníci v Nové říši budovat hroby ve skalách. První **skalní hrob** dal vytvořit Thutmose I. v Údolí králů a královen na západním břehu Nilu v Karnaku v 16. století př. n. l.

Ke skalním hrobkám patřily monumentální zádušní chrámy stavěné v Údolí králů.

Jeden z nejkrásnějších skalních hrobů s chrámovým komplexem je hrob královny Hatšepsut. Má několik úrovní. V období Nové říše se vytváří vynikající **chrámové stavby**.

Charakteristickým znakem egyptské architektury je souměrnost a osové přivádění diváka ke stavbě.

Mezi nejvýznamnější patří chrámy v Karnaku a Luxoru, v Edfu (ptolemaiovská doba) a na ostrově Philae nebo také skalní Abú Simbel. Velkolepou stavbou je i chrám postavený faraómem Ramessem II. Dnes se mu říká Ramesseum. Hlavní stavební hmotou je kámen (žula, čedič, pískovec). Egypťané jsou mistry v jeho lámání i opracování.

Příznačné pro egyptskou hlavici je inspirace v přírodě, je odvozena z květu papyru, lotosu nebo listů palmy. Může také představovat hlavu bohyně plodnosti Hathory.

V Egyptě se stavěly i paláce, městské domy a venkovské vily ze sušených (vepřovice) nebo vypalovaných cihel, a proto se nedochovaly. Dělnické město vybudované jako dočasné sídliště při stavbě pyramid se nazývá Kahun. Mělo pravouhlou uliční síť, půdorysně typové domy, město bylo opevněno a mělo kanalizaci.

V období 1100 až 30 p. n. l. pronikají do egyptské architektury již cizí prvky.

Sochařství

Tvůrčí postup, techniku a materiál převzala antika a od ní evropské sochařství. Je to sochařství a plastika.

Při zpodobování lidské postavy se používalo tři uměleckých principů:

- 1) Koncepční realismus – reálné zobrazení ustupuje, je méně důležité, přednost má stylizace, zjednodušení, schéma.
- 2) Frontální zobrazení – hlava a nohy byly z profilu, trup, ramena a oko ze předu (en face), bedra (páneve) ze tří čtvrtin.
- 3) Hieratická perspektiva – velikost postav v reliéfu nebo obraze, se řídila podle významu, který zaujímaly ve společnosti. Největší je panovník, ostatní v pásích pod ním, nejmenší jsou otroci.

Snaha opatřit dvojníkovému veškeré pohodlí v záhrobním životě vedla k pořizování bohaté výbavy hrobů.

Sochařské památky

Narmerova paleta – 3000 př. n. l., zobrazuje královny válečné činy, faraón je největší (hieratická perspektiva)

Princezna Nofret – nejstarší ženský portrét

Sedící písař – vystavují ho v Paříži v Louvru

Venkovský starosta – socha ze dřeva, je díky tomu vzácná

Memnónovy kolosy – dvojice soch vysokých asi 20 m, vytesaných z jediného kusu křemence. Jsou zbytkem pohřebního chrámu, zasvěceného Amenhotepovi III. Chrám byl budován z nepálených cihel (nezachoval se). Řekové řadili tyto sochy mezi sedm divů světa.

Zlatá Tutanchamonova maska je v Egyptském muzeu v Káhiře.

Hlava královny Nefertiti (manželky Achnatonovy) – polychromovaný vápenec je v Berlíně, v Káhiře je portrét z růžového křemence.

Sochy panovníků i sochy zvířat pochází sice z celého průběhu egyptských dějin. Zvláště z posledního období egyptských dějin (1085-332 p. n. l.), pochází vedle soch panovníků i sochy zvířat (koček, sokolů, psů či opic).

V mnohých hrobech byly nalezeny mumie koček, tehdy posvátných zvířat.

Malířství

Téměř veškerá známá malba Egypta pochází z hrobů. Nebyla vytvořena pro výzdobu, ale pro uchování prostředí zemřelého. Tématicky malba omezena není.

Forma maleb: barevné plochy jsou ohraničené linií, malby jsou plošné a nestínované. Hlava a nohy jsou z profilu; oko, ramena a trup zepředu (en face), bedra (páneve) ze tří čtvrtin. Hloubka prostoru se naznačuje jeho rozčleněním do horizontálních pásů: nejnižší (spodní) znamená nejbližší umístění (první plán), nejhornější je potom nejvzdálenější umístění (poslední plán). Někdy se kombinuje pohled shora s bokorysem. Např. kolem rybníka vyobrazeného shora jsou stromy sklopené, jakoby položené po kácení (malují takto i malé děti).

Pouze za Achnatona (14. stol. př. n. l.) proniká do malby větší pohyblivost a citlivost.

Technika: používají se temperové barvy, pojítkem je arabská guma nebo vaječná tempera. Na pozlacení se používá vaječný bílek. V období Nové říše se maluje enkaustikou (včelí vosk).

Barvy jsou jasné a Egypťané jim přiřkládali symbolický význam.

Malovalo se na stěny mastab a skalních hrobů. V pyramidách se malby vyskytují od 6. dynastie.

Egyptské malířství je důležitým pramenem poznání života Egypťanů.

Z období římské nadvlády (asi ve 2. - 3. stol. n. l.) pochází Fajjúmské portréty. Jsou to malířské portréty.

Od 6. století po Kristu, kdy byl Egypt obsazen Araby, se egyptská tradice udržela jen jako vzpomínka v koptské kultuře.

Užité umění

Umělecké řemeslo dosáhlo v Egyptě velké dokonalosti. Druhy a podoba nábytku byly téměř stejné, jako dnes. Egyptští truhláři vyráběli sedačky, stoličky, židle, křesla, stoly, postele, skříně, skříňky v téměř stejné podobě jako dnes.

Nábytek byl často intarzovaný, to znamená zdobený vkládáním slonoviny, ebenu, skloviny nebo drahokamů do dřeva. Nábytek byl také vyřezávaný, zdobený zlacením i doplňky z drahých kamenů, glazované keramiky nebo skla.

V Egyptě existovala rozvinutá výroba skla. Produktem byly skleněné perly, vícebarevné nádoby a figurky. Foukání skla nebylo ještě známé, skleněná vlákna se natáčela na formu.

Egyptští hrnčíři znali hrnčířský kruh, vytvářeli různé tvary váz, zdobené barevnou polevou (glazované), hlavně modrozelenou (kysličníky mědi). Vázy zdobili i malbou.

Egyptští zlatníci vytvořili nové tvary šperků, které klenotníci dále rozvíjeli. Vytvořili šňůry z korálů, zlaté prsteny a pečetítka, zlaté náhrdelníky a náramky. Rozvinula se technika zlacení kovů, dřeva (sochy, skříně, dveře) a kamene (hrot obelisku). Zlatili fólií tenkou 0,02 mm. Znali techniku niello, techniku filigránu i granulace. Ovládali techniku emailu.

Vynález tkalcovského stavu dovolil Egypťanům vyrábět látky. Byly 1,5 m široké a až 18 m dlouhé.

Židovský stát

Po staletí poutá zájem Chrám v Jerusalémě. Starověký židovský stát vrcholil za krále Davida (1010 – 970 př. n. l.) a jeho syna Šalomouna.

David byl Samuelem pomazán za krále a zabil Goliáše, když izraelité pod vedením Saula válčili s filistiňskými. Davidův syn, král Šalomoun (970 – 931 př. n. l.) dal postavit:

„První jerusalemský chrám – Šalomounův“. V letech 964 – 953 př. n. l. ho vystavěli foiničtí stavitelé. Kamenná stavba se skládala ze tří prostorů: předsíně (ulam), svatyně (hechal) a velesvatyně (dvír). Mezi zdvojenými obvodovými zdmi byly místnosti chrámového příslušenství. Vstupní průčelí (na východní straně) bylo zdobeno dvěma kovovými sloupy nazývanými Jachin a Boas. Chrám byl svatyní, přístupnou jen kněžím.

V roce 598 př. n. l. dobyli Jerusalém Novobabylonané. Když došlo k povstání proti nim, byl chrám pobořen – r. 587 př. n. l.

„Druhý chrám“ byl budován, když Peršané dovolili Židům návrat z babylonského exilu do vlasti r. 538 př. n. l. Byl vystavěn za finanční pomoci perské říše v letech 520 – 515 př. n. l. ve skromnějším provedení. Šlo o obnovu původní stavby na původním místě. Stavitelé byli opět Foiničané. Nové bylo doplnění stavby menším vnitřním a větším vnějším nádvořím.

„Třetí chrám“ je odlišný a budovaný přibližně na místě předchozích z popudu Heroda Velikého, v letech 20 př. n. l. – 26 n. l. Stavba z bílého kamene respektovala tradiční vnitřní uspořádání. Svým vnějším ale prozrazuje vliv helénisticko-římský. Má korintské pilastry a orientální cimbuří. Chrám vyhořel v r. 70 n. l. za obležení Jeruzaléma Římany. Zbytky byly strženy za protirímského povstání v letech 131 – 135 n. l. Z komplexu zůstala jen Zeď nářků. Zničení chrámu v r. 70 n. l. popsal židovský dějepisec Josef Flavius, jeden ze dvou obyvatel pevnosti Masada, kteří přežili její dobytí Římany.

Krétsko-mykénská kultura

Význam krétsko-mykénské kultury spočívá v tom, že představuje první fázi vyspělé evropské kultury. Danou oblast dělíme na čtyři hlavní fáze:

1. Neolitická kultura thessalská (5000 – 3000 př. n. l.)

Týká se území severního Řecka (Thessálie). Do tohoto období patří hrady v Sesclu a Dimini. Význam této doby spočívá v prvním výskytu megaronu. Nejstarší známé megarony jsou ale v izraelském Jerichu (asi 7000 př. n. l.)

2. Raná doba bronzová (2600 – 2000 př. n. l.)

Největší význam má **Trója**, dále Thermi na Lesbu a Poliochni na Lemnu. Znovu je to kvůli objevům megaronu. **Trója** – o její objevení se zasloužil svými vykopávkami německý archeolog Heinrich Schliemann. Studoval Homérové eposy (Ilias a Odyssea). Zkoumal pobřeží západního Turecka a s Iliadou v ruce objevil Tróju. Vykopal Mykény (r. 1873) , Tiryns (r. 1884) a když chtěl vykopat palác krále Minoa, zemřel (r. 1890). U jeho rakve stál řecký král a diplomaté z celého světa. Paláce krále Minoa v Knossu vykopal Angličan Arthur Evans (1900 – 1904).

3. Střední doba bronzová (2000 – 1600 př. n. l.)

Hlavním střediskem této éry je **Kréta**. Její kultura se jmenuje podle Knosského krále Mionoa – Minojská. Kromě hlavního sídelního města Knossu vynikají stavby ve Faistu, Mallii, Zakrosu a v Hagii Triadě.

Ostrov Kréta leží ve výhodné poloze mezi Řeckem, Afrikou a Asií. Byl křižovatkou vodních cest. Města na Krétě jsou nazývána městy palácovými, protože kromě početných domů mají skvělé paláce. Knossos byl hlavním městem a žilo v něm asi 80 000 obyvatel.

V krétském náboženství převládala božstva ženská, zobrazovaná v drobných soškách nebo reliéfech. Kréťané věřili v posmrtný život a vytvářeli si velké společné hroby. Posvátným zvířetem byl býk, slavený sportovními hrami a přeskakováním býků.

V architektuře používali architrávový systém se sloupem, jehož dřík se směrem dolů zužoval. U paláců se poprvé objevil motiv „propylají“, to znamená vstupní brány.

Blahobytná Kréta měla velké loďstvo a byla si natolik jistá svým bezpečím, že ponechala města i paláce bez opevnění.

Vrchol krétské kultury spadá do 16. století př. n. l. Pod krétskou nadvládou se ocitly Mykény a jejich oblast na Peloponésu.

Z krétského sochařství se nezachovala žádná monumentální díla, jen drobné kultovní sošky. Příkladem je „Bohyně s hady z Knóssu“ (16. stol. př. n. l.). Zachovaly se i „Zlaté poháry z Vafia“.

Krétská malba je dekorativní a je soustředěná na výzdobu stěn paláců. Zobrazuje bezstarostný, rozmařilý život u dvora.

Tematicky je

- figurální – „Princ s liliemi z Knóssu“, „Dívka skákající přes rohy býka“
- zvířecí – delfín, koroptve
- fantastická – gryfové (lvi s ptačí hlavou).
- ornamentální – kvetoucí rostliny

Lidské postavy jsou dělány jako v Egyptě. Znázorňování bývají jen mladí lidé. Muži jsou oblečeni pouze v bederní sukni. Ženy s úzkým pasem mají na sobě dlouhou sukni s rozepjatou blůzou (prsa jsou obnažena). Jenda z maleb ženy je pro rafinovaný účes a koketní výraz nazývána „Pařížanka“.

4. Pozdní doba bronzová (1600 – 1100 p. n. l.)

Kréta byla postižena výbuchem sopky na Santorinu (Théře) asi r. 1620 př. n. l. Období mezi roky 1600 – 1400 př. n. l. je poslední dobou rozkvětu. Kolem r. 1400 př. n. l. došlo k neznámé katastrofě, která ukončila minojskou kulturu. Hospodářské a kulturní těžiště se přesunulo do Mykén, které si asi od r. 1400 př. n. l. podmanily Krétu.

Mykénská kultura je nazvaná podle hradu Mykény na Peloponésu. Navazuje na starší období kultury krétské. Datuje se 1500 – 1200 př. n. l. V této době jsou budovány opevněné hrady jako jsou Mykény, Tiryns, Pylos a Orchomenos. Opevnění, v předchozím období neznámé, se nyní stává nutností. Při výstavbě hradů se používalo zdivo z velkých neopracovaných kamenů, tzv. „kyklopských“ (kyklopské zdivo). Ke dlážděnému nádvoří přiléhaly obytné místnosti ve tvaru megaronu.

Prostory byly zastropeny na plocho nebo nepravou, přečnělkovou klenbou. Touto klenbou byly zaklenuty i rozsáhlejší prostory, např. tzv. Atreova pokladnice. Je to kupolový hrob u Mykénského hradu. Vstupní brána Mykénského hradu je tzv. Lví brána s nejstarší známou monumentální evropskou sochou.

V jedné z hrodek mykénského hradu byla nalezena i zlatá, tzv. „Agamemnónova maska“.

Řecko

První vlna řecké invaze – na začátku 2. tisíciletí př. n. l. (2000 – 1800 př. n. l.) pronikají do Řecka ze severu indoevropští Achajové, Jónové a Aiolové. Kulturní vrchol spočívá v mykénské kultuře.

Druhá vlna řecké invaze – (kolem r. 1180 př. n. l.), byl to vpád nekulturních Dóřů. Vpádem skončila mykénská éra. Jediná Attika s Athénami zůstala ušetřena ničivého nájezdu. Od té doby bylo Řecko osídleno na severovýchodě Achajci a Aioly, na východě Jóny a na jihu Dóry.

Od 8. stol. př. n. l. nastává kolonizace, to je zakládání řeckých měst na cizím území. Dórové směřovali na západ a vytvořili tzv. „Velké Řecko“ na Sicílii (Selínus, Segesta, Agrigentum, Girgenti, Syrakusy) a v jižní Itálii (Paestum). Jónové se tlačili na východ a usazovali se hlavně v Malé Asii (Turecko), kolem Černého moře a v severní Africe.

Řecko bylo rozděleno na desítky městských států (polis) s různým politickým systémem. Řekové nedospěli k jednotnému národnímu státu.

Jednotící působení měla některá střediska a některé obce:

- byla to Olympia s olympijskými hrami na počest boha Dia (od r. 776 př. n. l. do r. 393 n. l.)
- náboženské středisko Delfy. V Delfách zabil Apollon hada Pýthona (pýthijské hry ve 3. roce olympiády)
- athénská akropole s Panathénajskými slavnostmi. Při těchto slavnostech nosili Řekové bohyni Athéně na akropoli nový vyšívaný plášť zvaný „peplos“. Slavnost se konala jedenkrát za čtyři roky a střídala se s olympijskými hrami.
- nemejské hry v Argu se konaly každý druhý rok.
- další byly hry v korintském Isthmu.

Řekové vytvořili kulturní centra v Malé Asii. Jsou to Pergamon, Milétos a Efesos.

Výboji Alexandra Velikého začalo období helénismu, které plynule přecházelo do éry římské.

Periodizace řecké kultury

1. Geometrická doba (asi 1000 – 700 př. n. l.) projevuje se hlavně v keramice. Práce i stavby této doby se nazývají „geometrické“
2. Orientalizující doba (asi 700 – 620 př. n. l.) její význam spočívá v pronikání orientálních rostlinných a zvířecích motivů do řecké tvorby.
3. Archaická doba (asi 620 – 480 př. n. l.) je to raná tvorba, někdy nemotorná. Hlavní památky jsou ve Velkém Řecku. Její začátek se spojuje se sepsáním zvykového práva athénským politikem Drakontem.
4. Klasická doba (asi 480 – 330 př. n. l.) Je to doba vrcholná, díla dosahují nejvyšší úrovně. Nejvýznamnější památky jsou v Athénách a v Olympii. Začíná rozhodujícími vítězstvími Řeků nad Peršany a končí ztrátou řecké samostatnosti.
5. Helénistická doba (asi 330 – 30 př. n. l.) je to doba pozdní, díla jsou rafinovaná až vyumělkovaná, často individualistická. Hlavní památky jsou v Malé Asii. Zahnuje období Alexandra Velikého a diadochy. Končí pádem ptolemajovského Egypta.

Charakteristika řeckého umění

Řecké umění z se stalo normou pro další vývoj evropské kultury.

V řeckém umění se poprvé stal ideálem člověk. Proto v Řecku vznikla filozofie a základy věd.

Řecký humanismus se v kultuře a umění projevoval jako „antropomorfismus“. Je to snaha dávat věcem vlastnosti nebo podobu člověka.

Antropomorfismus také znamená, že lidská postava se stala východiskem tvorby. Řecké umění vytvořilo ideál lidské krásy. Ideál zdravého, silného, sebevědomého a na své lidství hrdého člověka. Na tento ideál navázala renesance. Řecké umění nevidělo krásu v ošklivosti. Ošklivé bylo považováno za směšné.

V Řecku vznikl také termín „kalokagathia“, který znamená harmonii, vyváženost sil tělesných i duševních.

Architektura

Řecká architektura, zejména klasická, má skladebný ráz. Řekové používají architrávový systém, to znamená soustavu sloupů a kladí. Stavby nemají lidské měřítko – velké chrámy jsou prosté zvětšeniny malých. Proporce chrámové stavby byly zdůrazněné (akcentované) barvami.

Vývoj řecké architektury se odehrál na stavbách „sakrálních“, to je chrámových. Tvary během doby přecházely i na stavby „profánní“, to je světské.

Původně stavěli Řekové chrámy ze dřeva a hlíny. Teprve kolem r. 600 př. n. l. se začíná stavět z kamene.

Architektonické řády

Tvary řeckých staveb jsou určeny architektonickými řády. Prodělávají vývoj a na každé stavbě se v detailech liší. Zásadní odchylky od pravidel jsou vzácné. Existují tři řecké řády: dórský, jónský a korintský. Základní částí chámu jsou podnož (krepis), sloupy a zdi, kladí a střecha s trojúhelnými štíty.

Dórský řád

Je prostý a střízlivý, proporčně je nejhmotnější ze všech řádů. Má těžký, tvrdý výraz (mužský). Nejvíce je rozšířený v archaickém období (620 – 480 př. n. l.) hlavně ve Velkém Řecku.

Jónský řád

Je poměrově lehčí než dórský. Má měkký výraz (ženský). Je rozšířený hlavně v době klasické (480-330 př. n. l.) a helénistické (330 – 30 př. n. l.). Jeho vlastí je Malá Asie. Celková skladba je obdobná, podstatně se však od dórského liší jónský sloup. Je štíhlejší a má trojdělení na patku, dřík a hlavici. Tvarově nejbohatší částí sloupu je volutová hlavice.

Korintský řád

Je obměnou asijsko-jónského, od kterého se liší především hlavici. Hlavice má tvar kalicha, který je v dolní části zdoben dvěma řadami akantových listů, z nich vyrůstají stvolky, nahoře jsou voluty podpírající abakus. Za nejvyspělejší korintskou hlavici v Řecku bývá označována hlavice na Lysikratově pomníku v Athénách. Korintský řád dosáhl svého hlavního rozvoje a uplatnění až v architektuře císařského Říma. Příkladem korintské tvorby je nedokončený Olympeion v Athénách z doby římské nadvlády.

Kombinace řádů

Obecně platila zásada zvolit pro vnějšek řád dojmově těžší, pro vnitřek dojmově lehčí. Totéž platí i pro patrovou skladbu. Dole se používal tvrdší, nahoře měkčí řád. Např. v přízemí řád dórský, uvnitř nebo v patře řád jónský. Figurální podpory

Na jónském Erechteionu na athénské akropoli jsou některé sloupy v podobě postav dívek neboli Kór, to znamená, že tyto sloupy jsou karyatidami. Inspirace pochází asi od dívek z panathenajského průvodu. V Delfách jsou karyatidy na pokladnici Sifnyjských.

Existovaly také figurální podpory mužské, tzv. atlanti. Příkladem je Diův chrám v Akragantu.

Chrám

Nejstarší chrámy se vyznačují mimořádně protáhlou proporcí. Později se poměr stran zmírnil a ustálil na poměru asi 1 : 2. Řecký chrám je většinou obdélný, hloubkový a orientovaný k západu – vstup je na kratší, východní straně.

Typy řeckých chrámů: megaron, in antis, prostylos, amfiprostylos, peripteros, dipteros, tholos. Nejčastější je peripteros s jednoduchým ochozem, na přední straně někdy zdvojeným.

Řecký chrám nemá okna. Je tlumeně osvětlený jen dveřmi.

Hlavní památkový fond tvoří:

chrámy dórské

V Selinuntu na Sicílii jich známe sedm.

V Paestu jsou tři (Athénin asi z r. 480 př. n. l., první Héřin chrám zvaný „basilika“ asi z r. 520 př. n. l. a druhý Héřin chrám, mylně zvaný Poseidonův, asi z r. 450 př. n. l.)

V Olympii je klasický Diův chrám z r. 468 až 456 př. n. l.

Na athénské akropoli je nejslavnější chrám Athény Parthenos zvaný Parthenon z r. 447 až 432 př. n. l.

V Athénách je Parthenonu podobný Héřaisteion asi z r. 440 př. n. l.

V Priéné (maloasijské město) je Athénin chrám asi z r. 335 př. n. l.

V Akragantu nebyl dostavěn dórský Diův chrám, započatý kolem r. 480 př. n. l.

Jónský řád převládá v maloasijské řecké tvorbě. Attické stavby jsou na pohled lehčí, drobnější a jemnější.

Na athénské akropoli je jónský chrám Nike Apteros a jónské Erechteion.

Maloasijské stavby jsou rozměrnější.

V Efesu to byl Artemidin chrám. Výška jeho sloupů dosahovala 18 metrů a dlouhý byl 126 metrů. Místo kryté svatyně bylo otevřené nádvoří. První stavba, zapálená r. 356 př. n. l. Herostratem, byla nahrazena téměř shodnou novou stavbou. Artemidin chrám v Efesu byl největším řeckým chrámem.

V Didymech u Milétu byl podobný jónský Apollonův chrám. Stavět se začalo ve 4. stol. př. n. l., ale chrám nebyl nikdy dostavěn. Sloužil jako věštitelna.

Chrám s okrouhlou svatyní se jmenuje tholos. Mívá sloupový ochoz (kruhový peripteros). Příkladem je tholos v Epidauru nebo Filippeion v Olympii (asi 335 př. n. l.) Známý je i tholos v Deltách tzv. Hadí chrám.

Posvátné okrsky

Antický chrám byl přístupný jen kněžím. Liturgické obřady a případné oběti se konaly před ním, takže chrám vyžadoval velký prostor před vchodem. Posvátný okrsek (temenos) byl hrazen zdí (peribolos), vstupovalo se do něj propylajemi (monumentální vstupní brána). V době helénismu se z oltářů před chrámy stávají velké samostatné stavby. Vrcholným dílem je Diův oltář v Pergamu, postavený asi v letech 263 až 193 př. n. l. na oslavu vítězství nad Kelty. Nyní je v Berlíně.

V posvátné okrsky se někdy měnily i akropole, to je původně hrazená návrší řeckých měst. Ve své konečné podobě zahrnovaly mimo chrámů také pokladnice i zbrojnice.

Nejvýznamnější je athénská akropole. Její poslední podoba pochází z doby po vítězství Řeků nad Peršany (5. stol. př. n. l.). Nepravidelný areál je přístupný monumentálními propylajemi (zvenku dórské, uvnitř jónské, architektem byl Mnésiklés, stavba asi 437 až 432 př. n. l.). Nejsou dostavěné, aby nezahradily přístup k chrámku Niké neboli Niké Apteros – jónský chrám, dokončený r. 432 př. n. l. Ve středu akropole stála velká socha Athény Promachos. Na jižní straně stojí Parthenon, na severní Erechteion.

Výstavné akropole byly také v Milétu a Pergamu.

Světské stavby

Tematické bohatství světských staveb je v Řecku větší než v předchozích kulturách. Hlavní památky pocházejí až z doby helénistické.

Obytný dům

Z doby geometrické je to nepravidelný oválný dům a apsidové domy (ostrov Samos). Dalším typem je tvar pravouhlého megara.

V helénismu je to typ peristilový, s nádvořím obklopeným sloupovými ochozy.

Divadlo

Sloužilo původně k oslavám boha Dionýsa. Je součástí terénu a dělí se na čtyři části: skéné, proskénion, orchestra a théatron.

Divadlo bylo v každém větším řeckém městě. Nejstarší divadelní stavbou je Dionýsovo divadlo v Athénách (asi 420 – 330 př. n. l.). Ze 4. stol. př. n. l. pochází divadlo v Epidauru (nejstarší kamenné). Další divadla známe z Pergamu, Milétu, Efesu nebo Priéné.

Odeion

Tematicky je blízké divadlu. Je to krytý sál pro hudební nebo recitační vystoupení. Mívá čtvercový půdorys se sedadly do oblouku.

Búleutérion

Po stavební stránce se podobá odeiu a slouží jako radnice. Zasedaly v něm městské rady. Mělo sedadla v půlkruhu nebo po třech stranách sálu.

Agora

Náměstí helénistického města, bývá tam alespoň jedna stoa.

Stoa

Je to podlouhlá krytá kolonáda. Sloužila k ochraně před nepohodou, k obchodování, filozofování a vystavování uměleckých děl.

Kolem athénské agory je vynikající Attalova stoa, darovaná městu pergamským králem Attalou (asi 140 př. n. l.). Je dvouodní, v přízemí i v patře je řada malých krámů. Diova stoa v Athénách (asi 420 př. n. l.) nebo Filippova stoa v Megalopoli (asi 180 př. n. l.) se vyznačují tím, že mají na okrajích předstupující části, to je „rizality“.

Gymnasion

Bylo komplexem pro tělesnou a duševní výchovu mužské mládeže.

Palaistra

Byla hlavní součástí gymnasionu. Tvořila ji čtyři křídla se cvičebnami, učebnami a podobnými místnostmi. Křídla obklopovala velký otevřený peristyl.

Gymnasion bylo v každém větším městě. V helénistických Athénách jich bylo sedm.

Stadion

Byla to obdélná závodní dráha, často na jednom konci půlkruhově uzavřena. Byla většinou situována na úpatí hory nebo mezi dvěma svahy. Jejich úbočí byla upravena na stupňovité hlediště.

Hippodrom

Měl podobnou dispozici jako stadion. Byla to závodní dráha pro jízdní závody a koňské dostihy.

Zvláštní stavby

Lýsikratův pomník v Athénách – dal ho postavit sbormistr Lýsikratés (kolem r. 335 př. n. l.), protože jeho sbor zvítězil v pěvecké soutěži. Je to krychlový podstavec, nesoucí válcové těleso se šesti korintskými polosloupky. Na vrcholu stanové stříšky byla bronzová trojnožka, to je získaná cena.

Věž větrů v Athénách – je malá osmiboká stavba s apsidou a dvěma sloupovými předsíněmi. Sloužila jako ukazatel času. Uvnitř byly vodní, na průčelích sluneční hodiny. Korintský řád, asi 50 př. n. l.

Maják na ostrově Faru u Alexandrie – z mnoha majáků nejproslulejší. Stavbu vysokou zhruba 150 m navrhl Sóstratos z Knidu asi 285 př. n. l.

Náhrobky

Řecké hroby jsou velice různé. Staré jsou hroby skalní a mohylové. Jámové hroby jsou označeny vázou, ležatou deskou nebo deskou stojatou, neboli „stélou“. Rané stély byly většinou úzké, nahoře zdobené reliéfem a ukončené rostlinnou výzdobou. Později, tak zvané „portálové stély“ neboli „heroa“ jsou širší. Symbolizují dům tím, že nad postranními pilastry je kladí se štítem. V takto ohraničené ploše je reliéf, znázorňující zemřelou osobu. Nákladné náhrobky jsou až pozdní, většinou helénistické.

Lví pomník v Knidu – (asi 400 př. n. l.) byl patrně vzorem těmto náhrobkům. Je to dórská krychlová stavba se střechou korunovanou lvem.

Pomník Néreev v Xantu v Malé Asii (5. stol. př. n. l.) – je variantou, která je obohacena o sloupové patro. Tento typ monumentálního náhrobku vyvrcholil v Halikarnássu.

Náhrobek krále Mausóla (mausoleum) v Halikarnássu v Malé Asii – byl to velkolepý náhrobek vytvořený z popudu jeho vdovy milétskými architekty Pytheem a Satyrem (asi 350 př. n. l.) Na vrcholu bylo čtyřspřeží s královskými manželi.

Sochařství

Sochařství nás informuje o řeckém životě a světě lépe než malířství. Hodně děl známe jen z římských kopií. Řecké sochy byly barevné, oči měly z kaménků vsazených do důlků. Některé chrámové sochy byly oděné do tkaných rouch nebo byla roucha napodobena bronzovým plechem a také plechem zlatým.

- 1) Geometrická socha – Tvary u člověka a zvířete typické pro geometrické sochařství v Řecku jsou: trojúhelné tělo, úzký pas, silné nohy a plochý obličej. V tomto období se netvořily sochy velkých rozměrů. Existovalo však velké množství malých sošek.
- 2) Archaická socha – Monumentální socha kamenná i bronzová. Nejčastějším námětem je nahý jinoch – kúros (tzv. Apollón). Stojí s jednou nohou mírně vykročenou a s rukama připaženými. V postoji je vidět egyptský vliv. K variantám tohoto typu se počítá jinoch nesoucí na ramenou beránka nebo telátko. Protějškem jinocha je oděná dívka – koré. Záhyby roucha ukazují na nový zájem sochařů o řešení drapérie a jejího vztahu k tělu. Kolem roku 500 př. n. l. se už v plné míře projevuje pohyb. Příkladem jsou sochy

lučištníků nebo bojovníků s oštěpem. Obličje archaických soch jsou obecné, nikoliv individuální. Vyznačují se tzv. archaickým úsměvem. Sochy byly umístěny nejvíce v posvátných okresech a byly jich desítky. Kolem roku 600 př. n. l. se začíná nahrazovat reliéfní výzdoba dórského štítu plnou sochou. Příznačný je štít chrámu bohyně Afaie na ostrově Aigina asi z r. 490 př. n. l.

- 3) Klasická socha – Sochy znázorňují mladé lidi kolem 25 let. Nemají individuální rysy, ale obecné a nemají archaický úsměv jako kóré a kúrós. Plastika znázorňuje člověka pěkného, urostlého a mravného ve smyslu kalokagatie, tzn. v souladu tělesné a duševní krásy. Hledá se „kánon“, to je soustava proporcí vzorného lidského těla. Anatomie je zvládnutá. Stejně tak i řešení drapérie. Ta je tenká a sleduje polohu těla. Pohyb je dokonale zvládnutý.

Z bronzových originálů se dochoval:

Delfský vozataj (478 př. n. l.) – muzeum v Delfách, byl vítězem v Pýtijských hrách, oči má vykládané z drahokamů.

Zeus nebo Poseidon (první pol. 5. stol. př. n. l.) – je v národním muzeu v Athénách, představuje zralého muže v plné síle. Vyznačuje se výraznou modelací.

Velcí umělci klasické sochy:

MYRÓN (5. stol. př. n. l.) – athénský sochař, je sochařem „momentky“.

Diskobolos – vrcholné dílo Myróna, atlet je zachycen v okamžiku, kdy má vymrstit disk, socha byla původně z bronzu, pochází asi r. 460 př. n. l.

POLYKLEITOS (5. stol. př. n. l.) – pocházel z Argu, hledal matematické a geometrické zákonitosti ve skladbě lidského těla a vytvořil „kánon“ (poměr hlavy k lidskému tělu je 1: 7). *Doryforos* – socha představuje mladíka nesoucího kopí a pochází z r. 440 př. n. l.

Polykleitos vynalezl také *kontrapost*, to znamená statické vyvážení těla. Přenesením váhy těla na jednu nohu (druhá je odlehčená) se uvádí tělo do odpovídajícího pohybu, přičemž se osa ramen a osa boků (pánve) protínají. *Diaduménos* – socha představuje mladíka uvazujícího si na hlavě stužku vítěze. Je to dokonalý kontrapost.

FEIDIAS (asi 500 až 428 př. n. l.) – byl největším sochařem antického Řecka a byl také přítelem vládců Perikla. Na athénské akropoli vytvořil bronzovou, asi 9 m vysokou sochu stojící *Athény Promachos* – bojovnice ztělesňující vojenskou moc státu, stala se symbolem města.

Athena Lemnia – symbolizovala život v míru.

Athena Parthenos – byla zhotovena pro svatyni Parthenonu, byla to kultovní socha, tzv. *chrýselefantínová* socha. Na dřevěné kostře byly části těla za slonoviny, roucha a vlasy byly ze zlata.

Architektonická plastika Parthenonu – provedl ji se svou dílnou. Tvoří celkem 92 metop, které zachycují výjevy z mytologie a historie. Reliéfy se zde výjimečně neomezují na vstupní průčelí, ale jsou na metopách všech průčelí.

Na jónsky řešeném vlysu na vnější straně svatyně (tj. uvnitř ochozu) je znázorněna panathenajská slavnost.

Socha sedícího Boha v Diově chrámu v Olympii – pozdní Feidiiovo dílo.

Na konci klasického období se ocitají dva velcí athénští sochaři – Praxitelés a Skopás.

PRAXITELÉS (asi 390 až 330 př. n. l.) – tvůrce mramorových soch.

Hermés s malým Dionýsem je nejslavnější sochou, vyznačuje se citlivou modelací.

Afrodité Knídká – pochází asi z r. 350 př. n. l. a je nejproslulejší z ženských aktů, pojatých jako sochy bohyně lásky Afrodity. Praxitelés byl tvůrcem prvních ženských aktů.

SKOPÁS (4. stol. př. n. l.) – je nový v tom že jeho sochy, zejména tváře, vyjadřují citový vztah (emoce, afekty a vášně), duševní pohnutí nebo i pathos. Oživil mramor a otevřel cestu helénismu.

Reliéfy vlysu Mauzolea v Halikarnasu – je na něm zobrazen boj Řeků s Amazonkami

4) Helénistická socha

LÝSIPOS (nar. asi 390 př. n. l.) – dvorní sochař Alexandra Velikého. Vytvořil prý 1500 soch. Mění Polykleitův kánon 1 : 7 tím, že dává tělu štíhlejší proporce. Hlava tvoří jednu osminu těla, kánon 1 : 8.

Apoxymenes – socha atleta, který si seškrabává z těla olej a písek. V individuálním portrétu se proslavil podobiznami Alexandra, Sokrata a Aristotela.

Do helénismu přežívá tzv. krásné pojetí. Náleží k němu socha *Apolóna Belvederského* (sochař Leocharés, asi 330 př. n. l.). S touto koncepcí je příbuzný eroticky zbarvený proud, reprezentovaný hlavně sochami Afrodity. Příkladem je *Afrodita Kyrénská* (3. stol. př. n. l.) nebo známá *Afrodita Mélská* (asi 100 př. n. l.).

Dobovému individualismu odpovídá velká obliba individuálních portrétů, hlavně starých mužů (vládců a filozofů). Časté jsou náměty žánrové, jako např. *Hoch vytrhující si trn z paty*, a ještě rozšířenější jsou témata vulgární, jako např. *Pěštní zápasník* nebo *Opilá stařena*. Velice charakteristické je pro toto pozdní, dekadentní umění zobrazování vzruchu, patosu, bolesti a umírání. Hlavní střediska jsou Pergamon a Rhodos.

Nejslavnější je soklový vlys *pergamského oltáře*, znázorňující změti těl a křečí znetvořené tváře v boji Bohů s Giganty. Typická je také pergamská plastika *Umírajícího Kelta nebo Kelta zabíjejícího se nad svojí mrtvou ženou*.

Ze Rhodu pochází *sousoší Láokoónta* (asi 50 př. n. l.). Trojský kněz a jeho synové se zmítají ve smrtelném zápasu s hady

Mezi nejslavnější helénistické sochy patří i *Niké Samothrácká* (poč. 2. stol. př. n. l.). Stála původně na přídi lodi. Mramorová socha je v Louvre, odlitek je na VŠUP v Praze.

K sedmi divům světa patřil i *Rhodský kolos*. Byla to asi 32 m vysoká bronzová socha, zobrazující rozkročeného Boha Slunce Héliu při vjezdu do přístavu (asi 300 př. n. l.)

Malířství

Řecké malířství známe dnes pouze z malby na různých keramických nádobách. Jiná díla se nezachovala. Známé jsou také římské kopie řeckých maleb v Pompejích a v římských vilách (technika fresco a mozaika).

1. Geometrická a orientalizující malba (asi r. 1000 až 700 př. n. l.) Podle nálezů z athénské hřbitova za dvojíto, to je Dipylskou bránou, se geometrické vázy jmenují *Dipylské*. Jejich přísně geometrická, abstraktní výzdoba je tvořena pruhy, čtverci, meandry, kruhy apod. V orientalizující době proniká do malby váz rostlina a figura.
2. Archaická malba (asi 620 až 480 p. n. l.) Nejdříve je malba *černofigurová*. Figurky, podobné siluetám, se nanášely černou barvou na nažloutlý nebo červenohnědý povrch nádoby. Prostor kolem figur je v barvě střepu, to je vypálené hlíny (nádoby). Hlavy bývají znázorněny z profilu, čáry jsou do černé plochy vyškrábány (rysy obličejů, záhyby rouch). Kolem r. 525 př. n. l. se poměr barev převrací a vzniká *červenofigurová* malba. Figury jsou v barvě keramického podkladu, linie na figurách a prostor kolem figur jsou kreslené černou barvou (rysy obličejů, záhyby rouch). Přežívá do konce řeckého malířství.
3. Klasická malba (asi 480 až 330 př. n. l.) Silná snaha o přesvědčivé napodobování skutečnosti – „mimesis“. Pohyb figur je správný, postavy jsou modelovány stínováním. První pokusy o prostorovou iluzi pomocí perspektivy.
4. Helenistická malba (asi 330 až 30 př. n. l.) Pozdní malbu známe jenom z pompejských kopií. Podle nich převládala malba rychlým tahem štětce, to je „impresionistická“.

Rozšířená byla i mozaika. V Pompejích byla odkryta velká podlahová kompozice na téma Alexandrovy bitvy u Issu.

Malba váz ustává šířením kovových nádob.

Etruskové

Etruskové sídlili v severozápadní Itálii asi od r. 1000 př. n. l. V 6. stol. př. n. l. prožívají své vrcholné období. V této době učinili z rozptýlené vesnice město Řím. Etruskové byli spojenci Kartága a nepřátelé Řeků. Nikdy nevytvořili jednotný stát, omezili se na federaci 12 měst. Byla to např. Tarquinia, Arezzo, Perugia, Cerveteri nebo Volsinia.

Kolem r. 500 př. n. l. začíná úpadek jejich moci. Etruské obyvatelstvo nakonec splynulo s Římany. Etruská kultura byla ovlivněna jihoitalskými Řeky. Hlavní význam Etrusků spočívá v jejich působení na kulturu římskou.

Budovy stavěli Etruskové převážně ze dřeva a nepálených cihel, a proto se téměř žádné památky nezachovaly.

Hlavní přínos Etrusků je v klenebné technice. Kromě přečnčkové užívali i klenby pravé o půlkruhovém profilu. Etruskové jsou prvním evropským národem, který používal pravou klenbu. Nejdůležitější příklady se zachovaly na městských branách, např. v Perugii *Augustova* a *Marcinova* brána (má rozpon klenby asi 5 m).

Chrámy

Jsou dvojího typu a to široký nebo úzký, dispozice je hloubková.

Široký chrám – významný byl *Jupiterův chrám* na římském Kapitolu.

Úzký chrám – Příkladem je chrám *Magna Mater* na římském Palatinu. Na štítech i hřebenech chrámů byly terakotové sochy

Náhrobky

Mohylový hrob – geometrizovaná, uměle vytvořená mohyla. Obvod je vysoká zděná obruba, horní část mohyl se jmenuje „tumulus“. Je to kužel z nasypané zeminy. Na vrcholu bývá kamenná koule nebo jiná symbolická ozdoba, třeba šiška. Zvyk stavět tyto rodinné hrobky přežíval do 6. stol. př. n. l. Příkladem je *Tumulus v Cerveteri*.

Skalní hrob – převládá od 6. stol. př. n. l. Je vytesaný do skalních svahů a napodobuje vnitřek obytného domu. Příkladem je *hrobka Volumniů v Perugii* ze 2. stol. př. n. l.

Etruské sochařství a malířství známe především z výbavy hrobek. Sloužilo posmrtnému životu zesnulých. Jeden z rysů etruské civilizace je význam připisovaný zásvěti a pohřbením praktikám.

Sochařství

Sochařská díla známe ponejvíce z hrobek. Víko sarkofágu je pojato jako lehátko, na kterém spočívá pololežící socha pochovaného jednotlivce nebo manželů. Tváře jsou věrné, někdy s archaickým úsměvem.

Pro etruské sochařství je příznačný realistický portrét. Svůj původ má ve snímání masek zemřelým. Masky byly nesené v pohřebním průvodu a často pak uchovány doma.

Etruskové byli vynikající ve zpracování bronzu. Oceňovali je i v Řecku pro fantazii a dokonalost prací. Vrchol bronzářského umění spadá do 6. a 5. stol. př. n. l.

Vynikajícím příkladem je *bronzová socha Řečníka* (asi 2. stol. př. n. l.). Stojící figura má zvednutou pravou ruku. Toto gesto pak přešlo do imperátorských postav římského sochařství.

Ze zvířecí plastiky je nejznámější *Vlčice kapitolská* (asi 500 př. n. l.), která podle pověsti odkojila odložené bratry Romula a Réma, legendární zakladatele Říma (město bylo založeno r. 753 př. n. l.). Figury dětí byly přidány až v renesanci. Další zvířecí plastikou je bronzová socha *chiméry* (5. stol. př. n. l.). Chiméra má kozí tělo, lví hlavu s vyceněnými zuby a hadí ohon.

Není rozdíl mezi pozdním etruským a raným římským sochařstvím.

Malířství

Známe jenom nástěnné malby hrobek. Po výrazové stránce jsou malby drsné „expresionistické“. Tématika maleb je různá. Jsou to mytologické výjevy, zápasy a závody, pohřební hostiny, lov, rybolov. Nejvíce maleb se zachovalo v Tarquinii.

Řím

Od začátku 2. tisíciletí př. n. l. začaly pronikat na území Itálie různé kmeny. Souhrnně je nazýváme Italikové. Pronikali přes původní obyvatelstvo. V 10. stol. př. n. l. pronikli na Apeninský poloostrov Etruskové a obsadili severní část západního pobřeží.

V 8. stol. př. n. l. začalo řecké osídlení jihu Itálie, kterému se říkalo Velké Řecko.

V 5. stol. př. n. l. se jako poslední přistěhovali Galové (Kelti). Úrodná nížina řeky Pádu dostala název Galie Předalpská.

Podle pověsti byl Řím založen r. 753 př. n. l. Ve skutečnosti bylo území Říma obýváno Latiny již v 10. stol. př. n. l. Za Etrusků se Řím stal městem rozloženým na 7 pahorcích: Kapitolu, Palatinu, Aventinu, Caeliu, Quirinalu, Viminalu a Esquilinu.

Hlavní období římských dějin se dělí na království, republiku a císařství.

Architektura

Římané zanechali mnoho památek. Nejstarší pocházejí z konce republiky (1. stol. př. n. l.). Většina památek má svůj původ v době císařství (r. 31 př. n. l. – 476 n. l.). Nejdůležitější místo zaujímají v architektuře prakticky založených Římanů stavby světské.

V antickém Římě se pěstovala i architektonická teorie. Byl to Vitruvius Pollio, který napsal „Deset knih o architektuře“ (kolem r. 24 př. n. l.). Navázali na něho renesanční architekti. Známé jsou i osoby dvorních architektů. Pro Trajána pracoval slavný maloasijský Řek Apollodóros z Damašku.

Římané zpravidla vybudovali hrubou stavbu, kterou dodatečně upravili omítnutím nebo obkládáním.

Římané posunuli klenbovou techniku na nebyvalou výši a velkými klenbami dokázali vytvořit kryté prostory dosud neznámé velikosti. Klenbou můžeme spojit podpory mnohem více vzdálené než překladem.

Ornament – v architektuře je převzatý od Řeků. Nová je „rozvilina“ (maureska = arabeska). Je to ornamentika z prolétajících se akantových rozvilin. Akanty jsou stylizované listy bodlákovité rostliny (viz korintská hlavička).

Povrch klenby byl potažen štukem a rozčleněný na čtvercová, osmiboká apod. pole. Na omítky používali Římané tzv. „štuko-lustro“, tvrdé nepraskavé omítky, které míchali z vápna, písku, vody a přidávali do ní mramorovou moučku a „pozzolanu“ – to je sopečný prach. Tuto omítku studovali v renesanci.

Ve středu polí bývaly fantastické figury zvané „grotesky“ (podle nálezů v podzemních prostorách neboli „grotách“).

Římské architektonické řády

Toskánský řád, římsko-dórský řád, toskánsko-dórský řád, římsko-jónský řád, římsko-korintský řád. Kolem náměstí stavěli Římané kolonády, to je sloupořadí s rovným překladem. Počínaje 2. stol. n. l. se tradiční pravidla

začínají porušovat a nastupují tvary hravé a svévolné, tzv. „barokní“. Příkladem je průčelí knihovny v Efesu. Je to architektonická hra. Stěna je jen kulisou.

Ve svatyni Bakchova chrámu v Baalbeku (asi 150 n. l.) propojují polosloupky dvě podlaží. Řád, který probíhá dvěma, či více patry, je **řád vysoký**, neboli kolosální. Vztahy mezi řády jsou tytéž jako v Řecku: dole je těžší, nahoře lehčí.

Římská arkáda

Od Etrusků převzali Římané „arkádu“, to je řadu podpor spojených klenebnými oblouky. A jelikož podpory jsou pilíře, jde o arkádu pilířovou. Římská pilířová arkáda je charakteristická tím, že je zdobena představenou sloupovou kolonádou.

Pilíř je ukončený „imposty“, to je malými římsami v patě klenby. Oblouk je lemovaný „archivoltou“, na vrcholu přerušenu klenákem.

Sloupová arkáda je v antickém Římě vzácná. Setkáváme se s ní až v antice pozdní, křesťanské. Na konci císařské doby se šíří nešvar brát na novostavby hotové prvky (sloupy, hlavice) ze staveb starších. Jde o tzv. „spolie“, které jsou úkazem typickým pro pozdní, upadající kultury.

Sakrální stavby – chrámy

Podélné chrámy – chrám je pódiový, to znamená, že stojí na vysoké podnoži. Vstupní strana má otevřené schodiště. Půdorys připomíná řecký prostylos. Rozdíl je v tom, že portikus je hluboký asi 1/3 délky chrámu. Svatyně je vně členěna polosloupky nebo pilastry, takže představuje typ „pseudoperipteros“. Řád je většinou korintský. Příkladem je chrám *Gaia a Lucia* zvaný *Maison Carrée* v *Nimes* v jižní Francii (byl dokončen r. 16 př. n. l.).

Od 2. stol. n. l. mívá svatyně valenou klenbu a v čele pravouhlo nebo půlkruhovou niku. Stěny bývají členěny slepou kolonádou. Příkladem je *Dianin chrám* v *Nimes* (asi 100 n. l.)

Šířkové chrámy – tuto proporci má korintský *Vespasiánův chrám* v *Římě* (80. n. l.)

Ojedinelý je chrám „*Venuše a Romy*“ v *Římě* (dokončený 136 n. l., obnoven v roce 307 n. l.)

Dva klenuté chrámy, východní Venuše a západní Romy, dorážejí svými nikami k sobě a oba jsou obklopeny ochozem, takže se navenek jeví jako jeden chrám.

S výhradami je možné počítat k chrámovým stavbám „audienční a trůnní sály“ císařských paláců. Panovník se v nich přítomným zjevoval jako Bůh. Bývají trojlodní a apside byla vyhrazena místo soše božstva zbožňovanému císaři. Příkladem je Palatin, Tivoli poblíž Říma (*Hadriánova vila*), Split (*Diokleciánův palác*). Tyto sály sloužily k uctívání přítomného vládce.

Ke zbožňování císaře nepřítomného, v odlehlých městech, byla budována „caesarea“ (kaisareia). Příkladem jsou lybijská města Kyréné a Leptis Magna.

Okrouhlé chrámy – jsou v menšině proti podélným a jsou podobné řeckému typu tholos. Příkladem jsou *Vestiny chrámy* v *Římě* u Tiberu (z 1. stol. př. n. l., obnovené ve 3. stol. n. l.)

Další příklady jsou v Hadriánově vile v Tivoli u Říma (1. stol. př. n. l.)

Mimořádnou stavbou je římský „*Pantheon*“, zbudovaný na místě staršího chrámu za císaře Hadriana v letech 118 až 125 n. l. Je složen ze tří částí – portiku (vstupní předsíně), válcové části neboli rotundy a završující kupole. Proporce vnitřního prostoru je taková, že se do něho dá vepsat koule. Platí, že poměr výšky k průměru je 1:1. Kupole je dvouplášťová a je z litého zdiva. Má rozpětí 43,3 m a je největší klenbou starověku. Nahoře je kupole otevřená do „oculu“, to je kruhového otvoru o průměru 8,7 m. Je jediným zdrojem světla interiéru. Pantheon je jednou z nevlivnějších staveb antiky, zejména pro rozvětvení prostoru radiálně uspořádanými nikami.

Zvláštní je „*Venušin chrám* v *Baalbeku*“ (asi 250 n. l.). Sloupy nesou paprskovité výběžky vydutého kladí. Vzniká tak efekt konvexních a konkávních částí. Je to ukázka pozdně římského „baroka“

Chrámové okrsky a oltáře

Římský chrám byl zpravidla neveřejnou svatyní, stejně jako řecký. Veřejný areál kolem římského chrámu má charakter náměstí (forum). Je často pravouhlý a lemovaný sloupovými ochozy.

Příkladem jsou Pompeje, Augustovo a Juliovo forum v Římě, Herkulova svatyně v Tivoli. Největší chrámový okrsek byl v Heliopoli neboli v Baalbeku, v dnešním Libanonu. (1. až 2. stol. n. l.). Nachází se tam *Velký neboli Jupiterův chrám* (96 až 192 n. l.) a *Malý neboli Bakchův chrám* (asi r. 150 n. l.). Oltáře jsou od prostých kamenných stolů až po větší samostatné stavby. K těm větším patří Augustova *Ara Pacis* v Římě na Martově poli (z roku 9 př. n. l.). Obětní stůl je obehnán zdmi s reliéfní výzdobou.

Profánní (světské) stavby

Obytný dům – charakteristický rodinný dům je *Patricijský rodinný dům* z *Pompejí* (4. stol. př. n. l.).

Antický dům Středozemí nebyl obrácený do ulice, ale do nádvoří.

Na venkově si majetnější občané budovali vily.

Císařské paláce – první císařské sídlo si zřídil, úpravou skoupených domů, Augustus na římském návrší Palatinu. Po požáru dal císař Domitianus (80 až 96 n. l.) vystavět nový komplex.

Severozápadní, to je *Domus Flavia*, byl vládním palácem, jihovýchodní, to je *Domus Augustana*, byl císařovým soukromým obydlím.

Domiciánův palác byl na Palatinu největší, nikoliv jediný. I jiní císařové si na tomto návrší stavěli své rezidence. Byli to Tiberius, Caligula a naposledy Septimus Severus (193 – 211 n. l.). Palatin byl tradičním místem císařských sídel.

Na Esquilinu si dal císař Nero (r. 54 až 68 n. l.) vystavět svůj *Zlatý palác* (Domus Aurea). Na jeho místě byly později zřízeny *Traianovy thermy*.

Obrovským komplexem, na ploše asi 3 km², byla *Hadrianova vila v Tivoli* u Říma (r. 118 až 138 n. l.).

Na jihovýchodní straně palácového souboru je samostatné nádvoří, tzv. *Piazza D' Oro*.

Vojenský tábor (castrum) sloužil za vzor opevněnému *Diokleciánovu paláci* ve Splitu (po r. 300 n. l.).

Divadlo

První kamennou stavbou bylo *Pompejevo divadlo* v Římě (z let 55 až 52 př. n. l.).

Ve své podstatě je římské divadlo obměnou řeckého. Hlavní rozdíl je v tom, že není upraveným terénem, ale samostatnou nadzemní stavbou. V půdorysu je římské divadlo uzavřeným celkem – hlediště a jeviště jsou k sobě připojené, není mezi nimi průchodů. Průčelí oblé části divadla je řešeno ve formě patrové skladby římských pilířových arkád. Divadlo bylo téměř v každém větším městě. Byl to populární druh masové zábavy.

Nejnámější je *Marcellovo divadlo* v Římě (r. 13 až 11 př. n. l.), budované Augustem a pojmenované po jeho zemřelém synovci. Významná jsou i některá divadla provinční. Například jihofrancouzské Orange (1. stol. n. l.) a maloasijské Aspende (3. stol. n. l.).

Amfiteátr

Nejvíce se blíží divadlům. Sloužil gladiátorským zápasům. Středem amfiteátru je oválná aréna, pod níž jsou sklenění pro zvířata, chovaná ke hrám. Kolem arény obíhá, rovněž v oválném půdorysu, hlediště. Pro další stavby je směrodatným *amfiteátr Flaviovců, neboli Koloseum v Římě*, vystavěné za císařů Vespasiana a Tita (v letech 70 až 80 n. l.).

V Římě bylo ke konci císařské doby pět amfiteátrů. Další byly v Pompejích (r. 70 př. n. l. – první z kamene), na Istrii v Pule a ve Veroně (oba asi r. 190 n. l.), v jižní Francii v Arles a v Nimes, v tuniském El Džemu.

Cirky a stadiony

Římský cirkus je obměnou řeckého hippodromu. Konaly se v něm jezdecké závody a koňské dostihy. V Římě byly 4 cirky. Nejstarší byl *Circus Maximus*. Stadion byl určený hlavně běžeckým závodům. Významný byl *stadion Domiciánův* v těsném sousedství jeho paláce (1. stol. n. l.).

Veřejné lázně - thermy

Mají svůj původ v Řecku, v koupalištích gymnasií. První velké veřejné lázně byly zřízeny na Martově poli v Římě (v 1. stol. př. n. l.). Od té doby se staly samozřejmou součástí každého římského města.

Velké císařské thermy patří k vrcholným dílům římské architektury. Jejich řadu zahájily *thermy Neronovy* (r. 64 n. l.), následovaly *thermy Traianovy* (asi 100 n. l.). Největší a nejslavnější jsou *lázně Caracalloy* (r. 206 – 216 n. l.) a *lázně Diokleciánovy* (298 – 306 n. l.). Každý z obou komplexů zabírá plochu 1,4 km². Na konci císařství bylo v Římě asi 12 velkých therem.

Velké thermy nebyly jen zařízením hygienickým, ale i oddechovým a kulturním. Byly tam také přednáškové sály, čítárny, cvičebny, obchody apod.

Tržní bazilika

Na téměř každém náměstí (či foru) římského města byla bazilika. Je to velkoprostorová stavba, sloužící obchodu nebo soudnictví, nebo obojímu současně. Bazilika je stavba s bočním osvětlením ve své převýšené části.

Rozlišujeme hloubkovou a šířkovou baziliku. Příkladem hluboké je bazilika v Pompejích (asi r. 130 př. n. l.). V čele je vyčleněné místo „tribunálu“. Příkladem šířkové je nejvýznamnější pětilodní bazilika *Ulpiana* v Římě na Trainově foru. Na kratších stranách jsou velké výklenky neboli „exedry“ (či apsidy). Je největší římskou bazilikou. Kombinací hloubkové i šířkové je *bazilika Julia* v Římě na foru Romanu (založená za Caesara). Je přístupná z delší strany i z obou kratších. Zvláštní je *Maxentinova bazilika* v Římě na foru Romanu, dokončená za císaře Konstantina (r. 306 až 312 n. l.). Je poslední velkou stavbou antického Říma. V čele hlavní lodi byla apsida. Za Konstantina byla přidána druhá apsida (tribunálu), kolmo orientovaná na střední loď. Byla klenuta podle vzoru therem třemi křížovými klenbami. Vnitřek Maxentiovy baziliky byl největším krytým prostorem antiky.

Městské brány

Dvě věže spojené jednou nebo dvěma pilířovými arkádami s 1 – 4 průjezdy. Většina pochází až ze 3. stol. n. l., kdy bylo budováno velké opevnění Říma. Součástí byla *Porta Appia*. Snad z téže doby pochází také velká *Porta Nigra v Treviru*.

Vodovody

Zásobování měst vodou řešili Římané velkolepými vodovody neboli „akvadukty“. V údolích měly charakter mostní konstrukce a přiváděly vodu do měst, vzdálených i desítky kilometrů. Ve 3. stol. n. l. ústilo do Říma 13 akvaduktů. Příkladem je *Pont du Gard v Nimes* v jižní Francii (asi 15 př. n. l.). Velká kamenná konstrukce přemostňuje údolí řeky Gardony.

Nymfea

Velké zdobené kašny nebo reprezentativní kulisové stavby s fontánami. Příkladem je zahradní pavilon, mylně zvaný chrám *Minervy Mediky*, v Římě (asi 320 n. l.) Na rozích desetibokého tamburu jsou opěrné pilíře.

Vítězné brány

Triumfální brány mají svůj původ v improvizovaných slavobránách, kterými se vraceli do Říma vítězní vojevůdci se svými vojsky a zajatci. Nejstarší pevná brána byla postavena na fóru Romanu (r. 29 př. n. l.).

V době císařské se brány stavěly jen na oslavu některého císaře nebo vojevůdce.

Rozlišujeme:

- 1) vítěznou bránu s jedním průchodem – *Trainova brána v Anconě* z r. 115 n. l., *Titův oblouk v Římě* z r. 81 n. l. a *bránu v Beneventu* z r. 114 n. l.
- 2) vítěznou vránu se třemi průchody – *Konstantinova brána v Římě*, budovaná na oslavu císařova vítězství nad Maxentiem r. 312 n. l. Její plastická výzdoba se skládá z velké části ze spolií (z předchozí brány Traianovy). Byla posledním vítězným obloukem starého Říma.
- 3) tetrapylony – stavěly se na křižovatkách a byly to brány se čtyřmi pilíři a čtyřmi průchody

Vítězné sloupy

Jejich posláním byla oslava císařů a vojevůdců. Měly tvar sloupu, který spočíval na postamentu a na svém abaku nesl sochu oslavované osoby. Vrcholným dílem je *Traianův sloup v Římě* (r. 107 až 113 n. l.). Je vysoký 38 m. Uvnitř sloupu je schodiště, na povrchu sloupu se vine reliéfní výzdoba. Bronzová socha císaře na vrcholu byla v 16. stol. n. l. vyměněna za sochu sv. Petra. Sloup je zároveň náhrobkem, neboť v podstavci je uložena urna s popelem císaře. Zmenšenou obměnou Traianova sloupu je vítězný *sloup Marka Aurelia* v Římě (asi 185 n. l.). Jeho výška je 30 m.

Náhrobky

Římské náhrobky mají všechny myslitelné formy.

- 1) katakomby – podzemní, rakve jsou ve výklencích zdí a chodeb (používaly se v 1. až 5. stol. n. l.)
- 2) kolumbária – obdobné uložení jako v katakombách, ovšem tentokrát uřen
- 3) jámové hroby – nahoře byly označeny stélami nebo náhrobními pomníky. Na území města Říma se směli pochovávat jen císařové a význačné osobnosti. Proto náhrobky ostatních zemřelých lemují výpadové silnice v délce několika kilometrů. Jsou to silnice Via Appia, Via Flaminia a Via Claudia. Náhrobky mají např. tvar chrámu (zmenšenina Pantheonu)
- 4) skalní hroby – v některých provinciích, např. v jordanéské Petře (asi 2. stol. n. l.)
- 5) mausolea – jsou nejreprezentativnější římskou náhrobní architekturou.
 - věžová – podobají se vítězným sloupům, příkladem je *náhrobek Juliovců v Saint Rémy de Provence* ve Francii (1. až 2. stol. n. l.)
 - válcová – navazuje na etruské tumuly (válcové těleso s naspaným kuzelem), příkladem je *Augustovo mausoleum* (r. 28. př. n. l.) na Martově poli v Římě jako hrob pro Augusta a pro jeho následovníky. V Římě je také *Hadrianovo mausoleum*. Největší mausoleum v Evropě bylo původně hrobem Hadriana a dalších 9 císařů. Ve středověku bylo přestavěno. Dnes je mausoleum známé pod názvem „Andělský hrad“.

Forum – zpravidla symetrická náměstí s dominující stavbou, většinou chrámem. Původně bylo tržištěm, později získává funkci společenské a politické reprezentace. Každé město mělo své fórum. Vzorem římského fóra byla řecká agora.

Sochařství

Kopírování řeckých děl – je oblíbené, v odlišném materiálu (Řekové bronz, Římané mramor). Tvůrčí hodnota je nepatrná, dokumentační velká.

Realistický portrét – navazuje na etruské tradice, je to významná oblast římské plastiky. Portrétní busty jsou velice četné. Specifickým přínosem Římanů je individuální dětský portrét. *Reliéfy Augustova oltáře Ara Pacis v Římě* mají iluzionistický ráz: dvě řady postav za sebou, přičemž zadní řada má mělký reliéf. Na vstupní a zadní straně jsou výjevy mytologické, na bočních stranách historické.

Historický reliéf – je důležitým zdrojem poznání tehdejší skutečnosti. K vrcholným dílům patří *reliéfy Traianova sloupu v Římě*. Představuje 22 vinutí kolem dřívku v délce asi 200 m, zobrazuje císařovo vítězné tažení proti Dákům.

Podobný ráz má *relief sloupu Marka Aurelia*. Je na něm zobrazena válka Římanů s Germány a Sarmaty.

Z několika římských jezdeckých soch císařů se zachovala pouze *jezdecká socha Marka Aurelia* (asi r. 180 n. l.), dnes umístěná na Kapitolském náměstí v Římě. Vítězná brána, tvořící vstup na Traianovo forum, byla korunována bronzovým čtyřspřežím se sochami Traiana a Viktorie.

Boje Římanů s barbary připomíná Gigantomachie z oltáře v Pergamu.

Ke konci císařství se šíří „expresionistická koncepce“. Příkladem je portrét císaře Konstantina I.

Malířství

V římském malířství se pěstovala malba desková (přenosné obrazy na dřevě) i malba nástěnná, z níž se zachovaly malby na stěnách vil a paláců, hlavně v Pompejích a v Římě. Realistický byl v římské malbě většinou jen portrét. Krajiny byly malovány podle představ. Důležitým přínosem římské malby je iluzionismus, to je malbou vyjádřená prostorová hloubka a také částečná znalost perspektivy.

Nástěnná malba se dělí na čtyři styly.

Velice rozšířená byla i mozaika, zejména pro výzdobu podlah.

V pozdním císařství vzniká pojetí „expresionistické“, oslabující věrnost portrétu ve prospěch silného výrazu. Obličej nabývají neživoucích rysů (nábožensko-asketických nebo filozofujících) s pohledem upřeným do dalek.

RANÝ STŘEDOVĚK

Křesťanská antika

Roku 395 se rozdělilo Římské imperium na dvě samostatné říše:

Východořímská říše /byzantská oblast) byla schopná další existence.

Západořímská říše končí v r. 476 vlivem nájездů Germánů. Nastává období zmatků a válek mezi jednotlivými kmeny.

Za první větší státní celek je možné považovat **Franskou říši**, která se rozprostírala zhruba na území dnešní Francie, Belgie a západní části Německa. Jejím zakladatelem byl Chlodvík (481-511) z rodu Merovejců. Roku 496 přijal v Remesi křesťanství.

Po kulturně nízkém období Merovejců následuje důležité období **Karlovců**. Ve Francii od r. 751 až do r. 987, v Německu do r. 911.

Z tohoto rodu nejvíce vyniká **Karel Veliký** (768-814). Vytvořil na svou dobu pevně stmelenu říši, která zahrnovala území dnešní Francie a Německa až po Labe.

V roce 800 se dal korunovat papežem na císaře a jako první vladař po rozpadu římské říše si zvolil trvalou rezidenci. Byly to Cáchy. Před ním žili králové z výnosu korunních statků. Dvůr se stěhoval od jednoho statku ke druhému a spotřebovával nashromážděné zásoby.

Karel Veliký usiloval o obrodu **antické kultury**. Tehdy to znamenalo o obrodu kultury vůbec. Na svůj dvůr povolal tehdy málo početné vzdělance, podporoval uměleckou činnost a dal studovat zbytky antické kultury. Sám se jako dospělý člověk učil číst a psát. Karel Veliký byl v tomto směru, ve své době, zcela výjimečný. Hovoří se o **karolínské restauraci antického umění**. Po Karlově smrti si říši rozdělili jeho vnuci. Ze západní části vznikla **Západofranská říše** (Francie), z východní části **Východofranská říše** (Německo). Prostřední část říše (zhruba dnešní Lotrinsko) časem zanikla.

Památek z té doby se zachovalo málo a nevykazují jednotný ráz. Obecně je možné říci, že působí vliv architektury starokřesťanské i byzantské.

Ornamentika je často neantického původu. Jsou to démonické motivy a geometrický ornament z doby stěhování národů.

Nejvýznamnější stavbou **předrománského období** je centrální osmiboká královská kaple v Cáchách. Náležela ke Karlově rezidenci. Byla vystavěna v letech 796-804. Vzorem pro kapli byla bazilika *S. Vitale v Ravenně*. Kaple v Cáchách není pouhou kopií baziliky S. Vitale. Je patrná tendence ke zjednodušení a k převyšování stavby. Karlova kaple v Cáchách se stala také vzorem pro rotundu Sv. Víta v Praze, zbudovanou z příkazu knížete Václava v letech 926-30 a zbořenou r. 1060.

V 10. stol. nastává znovu **úpadek**, způsobený hlavně nájездy Vikingů, Maurů (jsou ve Španělsku) a Maďarů (do severní Itálie). Tyto nájězdy daly asi podnět ke vzniku nové části chrámových staveb – kryptám. Krypta je podzemní prostor umístěný pod chórem. S chórem mívá i shodný půdorys. Krypty bývají krásně zaklenuty.

Starokřesťanská architektura v Itálii

Edikt milánský – r. 313 n. l. Konstantin I. povolil křesťanské náboženství. Antika v těchto staletích končí.

Bazilika je hloubkový chrám. Křesťanský chrám není veřejnosti nepřístupnou svatyní jako v Řecku a v Římě, nýbrž shromažďovacím prostorem věřících. Běžným typem je **trojlodní bazilika**. Vstupní stranu (západní) tvoří předstíh – nartex. Střední neboli hlavní loď je širší než lodi boční čili vedlejší a přesahuje je baziliakálním převýšením. Ve východní polovině střední lodi je **místo vyhrazené pro zpěváky** (chór). Po jeho stranách jsou **kazatelny** (severní evangelijní, jižní epištolní). Lodi jsou od sebe oddělené sloupovými arkádami a kryté

prostými krovky (nikoliv klenuté). V čele hlavní lodi je **apsida**. V jejím závěru je **trůn biskupa**, po jeho bocích **lavice kněží** či presbyterů. Apsida završená konchou je jedinou klenutou částí starokřesťanské basiliky.

Asi od 8. stol. se poblíž basiliky staví odděleně stojící **zvonice** či kampanila. Má tvar hranolu (v Římě) nebo válce (v Ravenně).

Příklady trojlodní basiliky – římská Sta. Maria Maggiore (352 - 366), ravenské S. Apollinare in Classe (535 - 549) a S. Apollinare Nuovo (520 -580), který byl dvorním chrámem krále Theodoricha.

Pětilodní císařské basiliky (Konstantin, Theodosius) se liší vsunutím transeptu (příčné lodi) mezi pětilodí a apsidu. Příkladem je basilika Sv. Petra (do r. 325), lateránská basilika (S. Goiovanni in Laterano z poč. 4. stol.) a basilika Sv. Pavla před branami (S. Paolo fuori le Mura, 384-440). Všechny jsou v Římě.

Byzanc

Je to středověká říše východořímská, která se udržela do r. 1453. Název dostala podle řeckého města Byzantion, na jehož místě založil císař Konstantin Veliký r. 330 druhé hlavní město své říše, zvané „Nový Řím“, později Konstantinopolis (Cařihrad). Základ byzantské vzdělanosti a umění tvořila řecká **helénistická tradice**. Projevoval se vliv orientálních kultur. Byzantská vzdělanost se nesblížila se západoevropskou kulturou. Odlišnost prohlubovaly i spory mezi západní a východní církví. Vyústily v církevní schizma r. 1054 – odklon východní řecké církve (ortodoxní) od západní církve římské.

Zatímco na západě klenebná technika zcela upadá a malé klenby zůstávají jen nad apsidou, existuje v Byzanci klenebná technika i nadále v neztenčené míře. Římané zpravidla konstruovali klenby lité na skruži. Byzantinci naproti tomu stavěli klenby cihelné bez skruže. Převládá centrální typ stavby. Sv. Sofie v Cařihradě (Hagia Sophia) je největší a nejvýznamnější byzantský chrám.

Stavba byla neuvěřitelně rychle provedena za císaře Justiniána v letech 532-537. Nesloužila jen bohoslužbám, ale také státním aktům, recepcím apod. Rozpor klenby činí asi 32 metrů. Spodní část vnitřního prostoru tvoří dvě řady arkád, horní část zeď s mnoha okny. Vnější chrám Sv. Sofie je prostý, nepříliš zajímavý. Po r. 1453 byl křesťanský chrám přeměněn na mešitu a byly přistaveny čtyři minarety.

Ravenna – sídelní město ostrogótských vladařů, byla dlouho pod nadvládou Byzance.

Chrám S. Vitale v Ravenně náleží do okruhu **byzantské architektury**. Byl postaven v letech 526 - 547 z podnětu arcibiskupa Ecclesia po jeho návratu z Byzance, snad na přímý popud císaře Justiniána I. Ústřední prostor je **osmiboký**. Vnitřní prostor není pevně ohraničený, ale přechází volně do ochozu, který jej obklopuje. Je to vyspělé prostorové pojetí (jako protiklad pojetí objemového – plná zeď) a také projev sklonu k mysticismu a iracionalismu. Prostor má rozpínavou, téměř dynamickou tendenci. Kopule je podle římského vzoru provedena z emplektonu (litého zdiva). Vnější stavby stál stranou výtvarného zájmu.

Otónské období

Kultura a umění za vlády sálské dynastie, založené r. 919 Jindřichem I. Ptáčníkem. Přechné období mezi karolínským a románským uměním.

Syn Jindřicha I. Ota I. Veliký (936-973) se dal r. 962 korunovat v Římě a založil Svatou říši římskou. **Otónská renesance** hledala vzory v umění byzantském a byla záležitostí převážně německou. V ostatních zemích bývalé říše římské vzniká v té době **umění románské**.

Románský sloh

Románský sloh se v Evropě rozvíjel asi v 11. a ve 12. stol. Na rozdíl od jiných slohů (gotika, renesance, barok) se románský sloh nezrodil na jednom místě, nýbrž ve stejné době v různých zemích, které patřily k římské říši. Souviselo to s politickou a kulturní roztržičností.

Architektura se proměnila, když se po hlubokém úpadku kultury, způsobeném normanskými vpády a maďarskými nájezdy v 9. a 10. stol., proměnila společnost.

Nová společnost byla založena v podstatě na **křesťanství**. Ale ke kolektivnímu náboženskému životu bylo zapotřebí stále rozsáhlejších staveb. Architektonické problémy hrály proto od té doby ve středověkém umění rozhodující úlohu. Vzrostl především vliv antiky. To, co zůstalo z barbarského umění a co přišlo z Byzance a z Orientu, bylo integrováno ve výzdobě staveb S obnovou architektury se obrozovalo sochařství.

Období, které začíná v posledních letech 10. stol., je **prvním obdobím románského slohu**. Krátce po polovině 11. stol. se objevuje a šíří typ kostela, který má pečlivě zpracované zdivo, je ve všech částech zaklenut a vyzdoben zvenčí i zevnitř. Patří ke **druhému období románského slohu**.

Románské období dosáhlo dokonalosti v **církevní architektuře**. Teprve později, ve 12. stol., se staví hrady, paláce a městské domy.

Budovy se staví podle odhadu, nikoliv podle výpočtů. Nebyly zkušenosti, a proto bývá zdivo silně předimenzované. Odtud plyne typická hutnost staveb. Hlavní pojetí stavby určovali zpravidla biskupové, kteří

znali Itálii. (V Itálii se vzpamatovali z nájezdu Maďarů brzy a měli znalost antické tradice.) Pojetí stavby bylo také dáno řeholními pravidly a předpisy. Stavby prováděly klášterní dílny. Během vývoje můžeme pozorovat postupný růst do výšky. Bylo dáno, že výška hlavní lodi se rovná dvojnásobné šířce (vázaný systém).

Konstrukce románské architektury je zcela nová a protichůdná postupu římskému. Římané postavili hrubou stavbu, kterou dodatečně obkládali. Románští stavitelé (a v ještě větší míře potom stavitelé gotičtí) upravovali kameny předem a po jejich osazení byla dotyčná část stavby hotová. V románské architektuře (hlavně francouzské) se již vyskytují kruhová růžicová okna. Ústředním architektonickým problémem bylo zaklenutí hlavní lodi za jejího současného baziliakálního převýšení a osvětlení. Nejvýraznějším rysem ve vývoji románské architektury byla postupná přeměna **plochostrané baziliky v baziliku klenutou**.

Hlavní znaky základního typu románské baziliky:

- Chrám je **trojlodní**. Hlavní loď bývá dvojnásob široká než lodi boční.
- Na jedno travé (pole od sloupu ke sloupu) hlavní lodi připadají dvě travé lodi boční – vázaný systém.
- Jednotlivá pole hlavní i boční lodi bývají **čtvercová** nebo čtverci blízka.
- Na západní, vstupní straně, je malý **nartex** (předsíň).
- Po boku nartexu jsou spodní části západních věží.
- Příčná loď neboli **transept** (půdorys latinského kříže).
- Pole společné hlavní i příčné lodi se nazývá **křížení lodí**. Je to důležitý prostor a ústí v **nejvyšší věž** románského chrámu.
- Na východ od transeptu je prostor nazývaný **chór** nebo kněžiště nebo presbytář a je ukončený **apsidou**. Chór je oddělen od ostatního chrámu tzv. **triumfálním obloukem**.

Ve Francii se tento základní typ obohacuje úpravou chórové části:

- Kolem chóru obíhá **chórový ochoz** o šířce boční lodi.
- Z chórového ochozu je přístup do 3 až 5 připojených kaplí podkovovitého půdorysu.
- Mezi chórem a ochozem je **sloupová arkáda**, která oba prostory opticky spojuje.

Vznik této nesmírně důležité obměny není úplně objasněn. Je domněnka, že ochoz kolem chóru vyhovoval lépe procesím, obcházejícím celou řadu svátostí. Hrob světce byl umístěn v apsidě, na východ od hlavního oltáře. Po obou stranách chóru musí být ponechán dost široký průchod pro věřící, kteří chtěli přistoupit ke světcovu hrobu. Chór byl vyhrazený pro mnichy.

Velkolepý příklad byl **3. klášterní kostel v Clunny**, zbudovaný v letech 1088-1130 a nesmyslně zbořený r. 1811. Clunnyjský kotel byl po bazilice sv. Petra v Římě největším chrámem západního křesťanstva. Oba chrámy byly dlouhé 130 metrů.

Střediskem německé románské architektury se stává za sálských panovníků **Porýní**. Od francouzských kostelů se liší hlavně tím, že nemají zvláštnost chórového ochozu a tím, že loď je zaklenuta křížovými klenbami, nikoliv klenbou valenou (jako v Burgundsku).

Nejvýznamnější stavbou je **dóm ve Špýru**, vystavěný v letech 1030-1061. Svou délkou 133 m měl dóm ve Špýru soutěžit se stavbou v Clunny. Německý dóm je stavba dvouchórová.

Románské umění se zabývalo především náboženskou tematikou. Románský umělec znázorňoval a symbolizoval základní náboženské myšlenky. Figura je pro něho symbol, náznak, ovšem výtvarně dokonalý. Ideální symbol.

Velká díla románského sochařství se objevila až na konci 11. stol a v prvních letech 12. stol., kdy se plně rozvinulo **klenebné umění**. Plasticky se zdobily především hlavice pilířů a portály. U portálů je to tympanon a ostění.

Krása portálů spočívá především v sevřené kompozici, která je tvořena jednoduchými geometrickými vztahy a schematy založenými na čtvercích a kruzích vepsaných do čtverců (vázaný systém).

Krása je i v neobyčejně jemně zpracovaném reliéfu. Protáhlá těla, obecný ráz tváří. Plastika se podřizuje a přizpůsobuje architektuře.

Plastika se těsně opírá o malbu, přebírá její formu a tematiku. Proto je také barevná (polychromovaná), proto má plošný a kresebný ráz. Roucha přiléhají těsně k tělu.

Tympanon portálu je vždy vyplněn reliéfem. Většinou je ve středu Kristus v **mandorle**, to je svatozáří ve tvaru mandle, nebo Kristus žehnající.

Jak v architektuře, tak i v plastice je nejsilnější antická tradice v Itálii. Hlavně **NICCOLO PISANO** (1220-1287) a jeho syn **GIOVANNI PISANO** (zemřel 1314) jsou autory nejvýznamnějších děl. Pisanové se nepoučují přímo z přírody, nýbrž z římských sarkofágů. Tento přístup je typicky románský.

V malířství je vedoucím odvětvím **knížní malba**. Je u ní patrná tematická i kompoziční jednota daná církevním učením. Individualita umělce se projevuje spíše technicky. Používají se krycí barvy.

Nástěnná malba je v podstatě zvětšeninou malby knížní. Pokrývá zdi i klenby chrámů. Malby měly znázorňovat výjevy a myšlenky věřícím laikům, kteří byli negramotní. Odtud název „Libri pauperorum“, to je knihy chudých (duchem).

Nástěnná malba byla provedena většinou jako *fresco*. Nejdražší barva, modrá, je vyhrazena rouchu Kristovu nebo P. Marie. Typická je plošnost a lineární charakter. Uplatňuje se hieratická perspektiva: velikost postav není dána jejich umístěním v prostoru, nýbrž jejich významem (Kristus nebo P. Marie jsou vždycky největší, ostatní kolem menší).

Románští skláři vytvářeli v temných kostelech okna zprvu ze světlého a silného skla v několika málo tónech. Ikonografie byla stejná jako u nástěnné malby a v sochařství. Z jejich děl se nezachovalo téměř nic. Opat Suger, pod jehož vedením byla provedena okna v Saint-Denis, přispěl k rozvoji *gotické sklomalby*.

Předrománská architektura v našich zemích

Po vpádu Maďarů (poč. 10. stol.) se přesunulo těžiště českého státu do Čech. Roku 995 přepadli přemyslovci slavníkovské hradiště v Libici nad Cidlinou, příslušníky rodu pobili a hradiště pobořili.

Za knížete Václava (921-929) a jeho nástupce Boleslava II. se šíří křesťanství. V r. 973 bylo zřízeno pražské biskupství. Sjednocením českých kmenů kolem r. 1000 končí předrománské období v našich zemích. Slovensko je pod nadvládou uherskou.

Země se postupně osidluje a Praha se stává důležitým obchodním střediskem. Na venkově se staví hradiště, tvrze, kostely a kláštery.

V 10. stol. můžeme hovořit o vlivu karolinské a otónské architektury. Na přelomu tisíciletí přechází naše architektura plynule v architekturu románskou.

Z předrománské doby není mnoho zachovaných staveb. Příkladem centrálního chrámu je rotunda sv. Víta na Pražském hradě, postavená z příkazu knížete Václava v letech 926-930 a zbořená v r. 1060. Ústřední prostor byl kruhový, ohraničený osmi pilíři, nesoucími pravděpodobně emporu (tribunu). Z ochozu byly přístupné čtyři apsidy podkovovitého půdorysu. Stavba je asi zmenšeninou kaple v Cáchách. Zklady rotundy se zachovaly pod nynějším chrámem Sv. Víta. Z 10. stol. pochází také rotunda v Budči u Prahy a rotunda Sv. Kateřiny ve Znojme, která byla původně plochostropá. Klenba i slavné malby jejího vnitřku pochází až z r. 1134.

Nejvýznamnější a dost zachovalou podélnou stavbou je původně klášterní kostel sv. Jiří na Pražském hradě. Kostel byl budován (na místě staršího z poč. 10. stol.) kolem r. 973 na popud první abatyše Mlady, sestry Boleslava II. Stavba je trojlodní bazilika, budovaná pod saským vlivem (otónská architektura). Má dva chóry, vstup je na boční jižní straně. Pod oběma chóry jsou krypty. Věže nejsou stejně silné (jako i na jiných stavbách), symbolizují Adama a Evu. V r. 1142 vyhořela a byla znovu postavena za abatyše Berty.

Románská architektura v Itálii

Italská, raně středověká architektura je odlišná od románské architektury francouzské či německé. Italská tvorba té doby, díky síle antické tradice, je natolik příbuzná s antikou nebo následující renesancí, že se nazývá italskou protorenesancí.

Hlavní znaky této architektury:

1. Postup stavby je nadále římský. Hrubá stavba je dodatečně obkládána.
2. Převážně horizontální vrstvení. Na severu (Francie, Německo) převládá členění vertikální.
3. Proporce, plocha prostorů jsou blízké proporcím antickým.
4. Průčelí bývají opatřena vrstvami arkád s trpasličími galeriemi.
5. Průčelí nemívá věže. Zvonice (campanile) je samostatnou stavbou.

Příkladem chrámové architektury je chrám S. Ambrosio v Miláně (započ. asi r. 1130), chrám S. Miniato al Monte ve Florencii (započ. asi r. 1140), dóm v Pise (započ. r. 1063).

Ke komplexu v Pise patří také baptisterium (započ. r. 1153).

Románská architektura v českých zemích

1. Bazilikální chrámy

Bývalá bazilika Sv. Víta na Pražském hradě, postavená na místě předchozí rotundy Sv. Víta knížetem Břetislavem II. v letech 1060-96 a zbořená ve 14. stol. Biskupský kostel byl pojat jako trojlodní dvouchórová plochostropá bazilika otónského typu. Pod chóry byly krypty.

Velké baziliky jsou hlavně rozměrné chrámy klášterní, především cisterciácké a premonstrátské.

Jsou to chrámy na Sázavě (dok.r. 1095), Strahov (2.pol.12.stol.), Doksany u Litoměřic (dok. r. 1145), Kladruby u Stříbra a Osek u Duchcova. Na Moravě stály trojlodní baziliky v Rajhradě (11.-12. stol.) v Louce u Znojma (kolem r.1200) a na Velehradě (v letech 1205-40).

Jako příklad venkovských basilikálních kostelů jsou Tismice (kolem r. 1200).

2. Podélné jednodlné chrámy

Jsou to venkovské kostelíky, které patřily přímo vrchnosti. Šíří se od 11. stol. Tyto chrámy byly vždy emporové. Empora, neboli tribuna, je galerie na západní straně interiéru.

Zajímavým příkladem je kostel ve Sv. Jakubu u Kutné Hory (dok.r. 1165) se sochařskou výzdobou. Kostel v Kyjích u Prahy (kolem r. 1230) je pozoruhodný tím, že má westwerk.

3. Rotundy

Jsou početnější než venkovské kostely a sloužily jako knížecí kaple. Mají válcovou loď s připojenou apsidou. Lucerny se u nich vyskytují až na přelomu 11. a 12. stol. Ze 12. stol. pochází všechny tři pražské rotundy: Sv. Martina na Vyšehradě, Sv. Kříže v ul. Karoliny Světlé a Sv. Longina na Rybníčku.

Podobné jsou rotundy ve Starém Plzenci, v Týnci nad Sázavou, v Č. Třebové, v Plavči na jižní Moravě.

Známa je rotunda Sv. Jiří na Řípu (dok. r. 1126). Pozdní je rotunda v Holubicích u Prahy (dok. r. 1225). Zvláštní typem je kostel v Řeznovicích u Ivančic (2.pol.12.stol.) Jeho čtvercové jádro přechází do osmiboké lucerny a v přízemí je obklopeno třemi apsidami.

Od rotund je třeba odlišit karnery, které jsou kaplemi hřbitovními. Na rozdíl od rotund jsou podsklepeny a spodní prostor slouží jako kostnice.

Světská architektura

Přechodem mezi tvorbou sakrální a profánní jsou kláštery. Raně středověký klášter má jako základ většinou trojlodní basiliku. K ní přiléhá čtvercový rajský dvůr (atrium) s křížovou chodbou (ambitem). Kolem dvora jsou klausury, kuchyně, refektář, kapitulní síň, dormitář.

Románský hrad je obydlí pevnost. Slouží jako centrum správní a mocenské, k ochraně cest a vybírání mýt.

Hrad donjonový má jednu hranolovou věž, která slučuje funkci obrannou a obytnou. U nás je takto budován náš nejstarší hrad Přimda u Tachova (první pol. 12. stol.). Francouzský donjonový typ je u nás zastoupen biskupským hradem v Roudnici (kolem r. 1200).

V raném středověku neměli němečtí panovníci pevná sídla. Jejich hospodářskými, správními a rezidenčními středisky byly falce. Na nich vždy určitý čas pobývali a po spotřebování tamějších zásob táhli na falc jinou. K falcím se zpravidla přidružovaly patrové kaple. Takto je také budován palác falce v Chebu (konec 12. stol.), kdy Cheb ještě nenáležel k českým zemím.

V některých městech se zachovaly obytné věže pevnostního charakteru. Byly budovány pod vlivem současných hradů. Příklady jsou v Trevíru, Řezně nebo v Bologni a v S. Gimignanu.

Důležitější jsou kupecké domy v Kolíně n/R (do 2. sv. války), Amiens, v Cluny. U nás máme asi 50 románských domů v Praze, které jsou dnes v úrovni pod terénem (2. pol. 12. stol.) Z bezpečnostních důvodů býval vstup ve dvoře a přízemí ponecháno bez oken.

Honosný byl kapitulní dům v Olomouci (kolem r. 1200).

VRCHOLNÝ STŘEDOVĚK

Gotický sloh

Název gotický zavedli teoretikové italské renesance. Název měl hanlivý charakter. Ve skutečnosti nemá gotika s Góty nic společného.

Gotická architektura se postupně vyvíjela z pozdně románské architektury. Její trvání není ve všech zemích stejné. Zhruba je možné vymezit 13. – 15. stol. Ve všech zaalpských zemích zapustila gotika hluboké kořeny a její vliv trvá ještě ve století 16. Význam gotiky je v tom, že dospěla ke zcela novým principům konstrukčním a výtvarným. Gotika je přemáhání tlaku. Architektura rostla jako příroda.

Francouzská gotika

má oproti jiným zemím značný předstih a stala se vzorem a měřítkem gotiky ostatních zemí (s výjimkou Anglie, kde asi od r. 1175 šla gotika svou vlastní cestou). Architekturu francouzské gotiky můžeme zhruba dělit na:

1. raná gotika (1150-1200)
2. vrcholná gotika (1200-1250)
3. pozdní gotika (1250 do poč. 16. stol.).

Po polovině 13. stol se francouzská gotika vyčerpala a pozbývá svého vedoucího postavení.

V architektuře byly hlavní druhy staveb stejné jako v době románské:

1. sakrální stavby jsou kostel a klášter
2. profánní stavby jsou hrad, tvrz, městský palác, mohutné fortifikační stavby (od 14. stol. se používá střelný prach).
3. Vrcholným dílem nejen po výtvarné, ale i po technické stránce je **gotická katedrála** francouzského typu. Je to bazilika, která má chórový ochoz s věncem kaplí a vnější opěrný systém. Katedrála má výraznou podélnou dispozici. V podélné dispozici převládá směr k nekonečnému cíli, symbolizovanému na východní straně oltářem. Tento cíl se projevuje v jednosměrnosti a hloubkové tendenci chrámového prostoru.

Tři charakteristické konstrukční prostředky gotické architektury:

1. lomený oblouk – zmenšení tlaku klenby, možnost volby výšky klenby (síňové kostely, u kterých je stejně vysoká klenba nad různě širokými prostory)
2. žebrová klenba křížová – svedení tlaku klenby do čtyř bodů, odlehčení tlaku klenby znamená odhmotnění zdí
3. vnější opěrný systém – opěrný oblouk, opěrný pilíř, fiála (jehlanec jako zátěž na opěrném pilíři) s kraby a s kytkou, vnitřní přípora.

Základní konstrukční otázkou je i v gotice zaklenutí hlavní lodi při současném zachování baziliakálního převýšení a osvětlení. Tento problém gotická katedrální architektura skvěle vyřešila.

Postup stavby: předem opracovaný kámen se osazuje na určené místo (kamenické značky)

1. nejdříve se postavily pilíře
2. potom se osadily patky kleneb, provizorně zpevněné táhlem
3. pak se položil krov a pod jeho ochranou (před deštěm) se zhotovily klenby (žebra a kápě). Současně se stavěl opěrný systém.

Žebrové klenby se stavěly na skruži. Nejdříve se osadila žebra a pak se vyzdila výplň (kápě) z cihel, smíšeného zdiva, kamenných desek (lehký tuf) atd. Ve vrcholu klenby se umísťuje svorník. V pozdní gotice se vyskytují také svorníky zavěšené (visuté). Ty jsou ovšem jenom zdobným motivem. Technicky jsou zbytečné.

Druhy kleneb: křížová, šestidílná, křížová klenba nad obdélným půdorysem, síťová, hvězdová, kroužená, vějířová, sklípková.

Katedrální průčelí – západní vstupní průčelí francouzských katedrál má následující rozvrh:

1. v přízemí má tři portály
2. nad portály probíhá tzv. galerie s plastikami
3. nad středním vstupem (nad galerií) je růžicové okno (rozeta, routa)
4. průčelí je dvouvěžové.

Gotický sloh se zrodil v Ile-de-France, v kraji kolem Paříže. První stavbou byl klášterní chrám Saint-Denis. Dal ho přestavět opat Suger asi r. 1140. Poprvé bylo důsledně užito lomeného oblouku, žebrové klenby a opěrného systému (původní zůstalo západní průčelí a dvě následující klenebná pole, chórový ochoz - kaple a krypta). Saint-Denis je pohřebištěm francouzských králů (vynikající gotické plastiky).

Ve 2. pol. 12. stol. vyrostly v severní Francii další katedrály a to Sens, Noyon (kolem r. 1140), Senlis, Laon (1160). Pro ranou gotiku je charakteristický původní půdorys katedrály Notre-Dame v Paříži (1163).

Raná katedrála – arkády, tribuny (empory), triforium a okna: čtyřdílné členění travé

- masivní sloupy (podle basilik) místo svazkových pilířů
- šestidílná klenba.

Ve vrcholné gotice se ustaluje katedrální dispoziční typ. Vývojovou řadu zahajuje katedrála v Chartres. Po požáru vystavěná r. 1194-1250. Její chórové kaple jsou ještě izolované, průčelí ze 12. stol. Dále následuje velmi významná katedrála v Remeši, budovaná v letech 1211-1241 a sloužící do velké francouzské revoluce za korunovační chrám francouzských králů.

Nejnázornější a nejvytříbenější je půdorys největší a nejkrásnější francouzské katedrály v Amiens. Byla budována podle vzoru katedrály remešské v letech 1220-1247. Růst *vertikalismu* vrcholí spolu s maximálním odhmotněním u katedrály *Beauvais*. Klenba je ve výši 51 m. Apsida a chór byly postaveny r. 1247-1272. Úplně nebyla stavba nikdy dokončena.

Vrcholná katedrála – arkády, triforium, okna: trojdílně členění travé

- vertikálnost svazkových prutů na pilířích
- složitá kružba v oknech
- žebrová klenba na obdélníku (jedno pole hlavní lodi se rovná jednomu poli lodi vedlejší).

Zvláštní a důležitou stavbou je patrová královská kaple Ludvíka IX. Svatého Sainte-Chapelle v Justičním paláci v Paříži (1243-1248).

V pozdní gotice postupuje scelování prostoru a travé, ale ustupuje vertikalismus i snaha po odhmotnění. Stavby jsou trojlodní. Příkladem je Rouen ze 14.-15. stol.

Pozdní katedrála – travé je dvojdílné a skládá se z arkády a okna. Prosvětlené triforium splývá s oknem.

- podpory mají stále stejný rytmus a jejich členění přechází nepřerušeno do žebrování (hlavice chybí)
- klenba hlavní lodi je hvězdovalbová nebo síťová.

Ze severní Francie pronikala gotická architektura do ostatních krajů. Zvláštní význam má burgundská škola, která se prostřednictvím cisterciáckého řádu šířila do ostatní Evropy (mateřský klášter v Cîteaux v Burgundsku). Dalšími šířiteli byli žebrové řády (mendikanti), dominikáni a františkáni.

Světská gotická architektura

Královský hrad Louvre v Paříži, město Carcassonne v jižní Francii, pevností se stal klášter Mont-Saint-Michel v Bretani, papežský palác v Avignonu (zajetí avignonské 1309-1377), Karel V. dokončil Louvre a postavil Bastillu v Paříži.

Pozdně gotický sloh místo lomeného oblouku začal užívat stlačený, kýlový nebo oslí hřbet a záclonový oblouk. Charakteristická je dekorativnost (záliba v bohaté zdobnosti), plaménkový (flamboyantní) styl v okenních kružbách, geometrická výzdoba zdí, gotické žebro se změnilo v naturalistickou větev se sukou.

Gotický sloh mimo Francii

Anglie

Raná gotická katedrála v *Canterbury* – založená v r. 1175, francouzští architekti.

Vrcholná stavba je *Windsor* (1460-1483).

Pozdně gotické jsou Westminster, Cambridge (1512-1515), Oxford, Norwich.

Nizozemí

Katedrály: Utrecht (13. stol.), Antverpy, Haarlem (14. stol.)

Radnice: Bruggy, Gent.

Tržnice: Ypry.

Německo

1. pol. 13. stol. tzv. přechodný sloh, gotické prvky se objevovaly na románských stavbách (Naumburg, Bamberg).

V pol. 13. stol. po přijetí francouzské klasické gotiky poklesla stavební činnost, některé dómy zůstaly nedokončeny (Kolín nad Rýnem, Řezno).

Ve 14. stol. dospěla německá gotika k národní osobitosti v síňovém prostoru (dóm v Míšni, Norimberk – Sv. Vavřinec a Sv. Sebald, Vídeň – Sv. Štěpán). V severním Německu se stavěly kostely cihlové (Gdaňsk, Lübeck, řádový hrad německých rytířů Marienburg).

2. pol. 14. stol. – Parléřové staví chrám Sv. Kříže v Gmündu.

V pozdní gotice vyvrcholilo úsilí o sjednocení prostoru v síňových chrámech. V městské architektuře technika hrázděného zdění.

Itálie

Dědictví antiky nedovolilo gotickému slohu plně se prosadit.

Florentský dóm r. 1357 (první plán vytvořil Arnolfo di Cambio – zemřel 1301). Klenba kupole dokončena až v renesanci Brunelleschim. Arnolfo navrhl i františkánský chrám S. Croce ve Florencii (basilika s trámovým stropem). Sloh francouzské gotiky se uplatnil v Bologni (S. Francesco 1236-1263) a na největším a nejgotičtějším dómu v Miláně (založen r. 1386, dokončený v 19. stol.)

Světské stavby: Dóžecí palác v Benátkách, florentská radnice Palazzo Vecchio (architekt je Arnolfo di Cambio).

Slovensko

Síňové typy kostelů: Sv. Jakub v Levoči, Prešov, Trnava, Kremnica, Spišská Nová Ves, Kežmarok. Od r. 1378 byl budován dóm Sv. Alžběty v Košicích. Pozdní gotika je dóm Sv. Martina v Bratislavě (vídeňská svatoštěpánská huť). V 16. a 17. stol. korunovační chrám uherských králů.

Čechy a Morava

Periodizace: 1. raná, přemyslovská gotika 13. stol.
2. vrcholná, lucemburská gotika 14. stol.
3. pozdní, jagellonská gotika 15. stol.

Raná, přemyslovská gotika 13. stol.

Počátky gotiky spadají do období krále Václava I. (1230-1253).

R. 1232 založení Havelského města v Praze, před r. 1234 založení prvního českého františkánského kláštera v Praze (Sv. Anežka – králova sestra a přítelkyně Sv. Kláry)

R. 1240-60 benediktýnský *kostel Sv. Prokopa v Třebíči* (přechodný románsko-gotický sloh).

Cisterciácké huť vybudovaly raně gotický klášter v Předklášteří u Tišnova, v Oseku (kapitulní síň r. 1240), Velehrad (křížová chodba před r. 1250), Plasy (patrová královská kaple).

Cisterciáci stavěli chrámy bez věží, s pravouhlým závěrem, bez vnějšího opěrného systému, potlačovali snahu po odhmotnění a vertikalitě.

Za Přemysla Otakara II. (vládl 1253-1278) stála v čele uměleckého vývoje Jihlava, tehdy nejbohatší město v Čechách, díky stříbrným dolům. Cisterciácký sloh poznamenal minoritský (nejstarší klenutá mendikantská /žebřavé řády/ basilika ve Střední Evropě) a dominikánský (síňové trojlodí) i kostel farní.

Cisterciácká huť postavila královské hrady Zvíkov i Písek, cisterciácké kláštery Vyšší Brod (založil Vok z Rožmberka r. 1259) a Zlatá Koruna (založil Přemysl Otakar II. r. 1263), královské hrady Křivoklát, Bezděz, Špilberk, šlechtický hrad Jindřichův Hradec a biskupský Horšovský Týn.

Za Václava II. (1283-1305) postavili cisterciáci zbraslavský klášter (pétilodní basilika zničená husity), sedlecký chrám u Kutné Hory (první katedrální dispozice u nás).

Z městských kostelů je důležitý Sv. Bartoloměj v Kolíně (síňové trojlodí) a staronová synagoga v Praze (nejstarší zachovaná synagoga ve Střední Evropě z konce 13. stol.).

Vrcholná lucemburská gotika

Její rozkvět nastal za vlády císaře Karla IV. (1346-1378)

- 1344 pražské arcibiskupství
- 1348 pražská univerzita
- 1356 Zlatá bula – první říšská ústava
- 1348 založil Nové Město pražské (největší město po Římu)

Začal stavět první gotickou katedrálu francouzského typu u nás, *chrám Sv. Víta – Matyáš z Arrasu*. Postavil osm kaplí do výše triforia. Po jeho smrti (r. 1352) dokončil Petr Parléř chór se svatováclavskou kaplí, postavil Zlatou bránu a navrhl jižní věž. V chóru je síňová klenba.

Arrasova huť postavila kostel na Karlově (gotická centrála po vzoru kaple v Cáchách), v Emauzích, na Sázavě (v obou obnovena slovanská liturgie – Evangelium Sv. Prokopa v Remeši).

Parléřova huť postavila kapli Všech svatých (Pražský hrad, přestavěna po požáru 1541)

- kamenný most (Karlův)
- staroměstskou mosteckou věž
- katedrální chóry Sv. Bartoloměje v Kolíně a Sv. Barbory v Kutné Hoře
- po vypuknutí husitských nepokojů dóm Sv. Štěpána ve Vídni .
- a dóm Sv. Alžběty v Košicích.

Karel IV. založil Karlštejn k ochraně říšských korunovačních klenotů, k reprezentaci a k odpočinku (kaple Sv. Kříže s obrazy Mistra Theodorika).

Lucemburská gotika vyvrcholila za Václava IV. (1378-1419) intimností, kultivovaností, ornamentální zdobností (arkýře Staroměstské radnice a Karolina v Praze, hrad Točnick). Úsilí po jednotném, harmonickém a vyváženém prostoru (krásný sloh). Jihočeské dvoulodní chrámy (Miličín, Třeboň, Bavorov, Sv. Vít v Soběslavi). Síňové klenby, ovlivněné chórem Sv. Víta v Praze (Sv. Jiljí v Milevsku, Český Krumlov).

Pozdní jagellonská gotika

MATĚJ REJSEK Z PROSTĚJOVA (1445-1506) navázal na parléřovskou tradici. Dílem je Prašná brána v Praze, Sv. Barbora v Kutné Hoře (hvězďová klenba chóru r. 1499), kašna v Kutné Hoře.

BENEDIKT REJT (1454-1535) vytvořil Vladislavský sál (1487-1502), největší sál bez podpěry ve Střední Evropě (62x16x13m), kroužená klenba (renesanční okna a portály). Připojil jezdecké schodiště (klenba s přesekávanými žebry) a Ludvíkovo křídlo na jižní straně paláce.

V Kutné Hoře dokončil chrám Sv. Barbory (síňové trojlodí, kroužená klenba, stanová střecha).

ANTON PILGRAM vytvořil v Brně portál radnice a kazatelnu ve Sv. Štěpánu ve Vídni.

Gotické sochařství

Nejdříve mělo vedoucí postavení kamenictví spojené s architekturou. Je to průčelí chrámů (sochy v ústupkových portálech, tympanony, galerie králů, chrličy) a různé architektonické články (hlavice, svorníky). V pozdější době vzrostl význam přenosných volných soch ze dřeva.

Vývoj francouzské katedrální skulptury od románského typu sochy jako sloupu až k postavě s přirozeným pohybem a postojem, odpoutané od architektury, je možné sledovat od západního průčelí v Saint-Denis (r. 1140), Chartres (r. 1155), Notre-Dame v Paříži (1. čtvrtina 13. stol.) až k vrcholným dílům na portálech v Amiens a Remesi (2. čtvrtina 13. stol.). Z jednotlivých soch je to Žehnající Kristus (tzv. Krásný Bůh) na středním pilíři hlavního portálu katedrály v Amiens. Další sochou je P. Marie s Ježíškem (tzv. Zlatá Panna) na pilíři severního portálu Notre-Dame v Paříži.

Poprvé bylo užito zdůrazněného kontrapostu a osa těla se prohnula do charakteristického tvaru písmene „S“.

Kolem poloviny 14. stol. rostla snaha o věrné zobrazení podoby zemřelých na náhrobcích francouzských králů v Sain-Denis. Vznikl sochařský portrét.

V pozdně gotickém sochařství 15. stol. dospěl realismus až k expresivnímu naturalismu. Zobrazuje se lidské tělo v posmrtném rozkladu (např. Norimberk).

K předním německým sochařům patřil VEIT STOSS v Norimberku. Jeho dílem je také oltář Smrti P. Marie v Krakově (1477-1489).

Na začátku 16. stol. se vedoucím uměleckým centrem na Slovensku stala Levoča zásluhou Stossova žáka MISTRA PAVLA Z LEVOČE. Jeho největším dílem je hlavní křídlový oltář v kostele Sv. Jakuba.

V Itálii byla tradice antického umění a dlouho zde působil vliv byzantského umění. Vývoj gotického sochařství v Itálii je spjatý se sochařskou rodinou Pisanů a školou v Pise.

Nejranější gotickou skulpturou v českých zemích je portál kostela Porta Coeli (Brána nebes) cisterciáček v Předklášteří u Tišnova (2. čtvrtina 13. stol.). Dvanáct apoštolů v ostění, donátoři, královna Konstancie a markrabí Přemysl v tympanonu.

Z konce poslední třetiny 13. stol. pochází nejstarší dochovaná volná socha – dřevěná Madona strakonická. Hlavní představitel našeho sochařství 2. čtvrtiny 14. stol. je MISTR MICHELSKÉ MADONY (Madona znojemska, Madona z Velkého Meziříčí).

V 1. pol. 14. stol. se objevuje mysticko-naturalistický proud (Přemyslovský kříž v kostele Sv. Ignáce v Jihlavě a nejstarší typ vertikální piety v kostele Sv. Jakuba v Jihlavě).

Nejvýznamnějším střediskem českého gotického sochařství byla od konce třetí čtvrtiny 14. stol. pražská Parlérova huť. Vrcholným projevem huti byla poprsí v triforiích v chrámu Sv. Víta na Pražském hradě (21 portrétních bust císařovy rodiny, pražských arcibiskupů, ředitelů stavby a obou architektů). Parlérovska huť působila i při výzdobě Staroměstské mostecké věže a severního portálu Týnského kostela.

Jezdeckou sochu Sv. Jiří na pražském hradě odlili r. 1373 bratři MARTIN A JIŘÍ Z KOLOŠE v Uhrách.

Krásný sloh znamená zjemnění výrazu, dokonalost zpracování, esovitě prohnuté postavy s malou hlavou. Vznikl kolem r. 1400. Praha za vlády Václava IV. se pokládá za jeho kolébku.

Husitské války přetrhly vývoj krásného slohu, ale jeho prvky se objevovaly v sochařských dílech až do začátku druhé pol. 15. stol. (jihočeské madony).

Gotické malířství

Hlavním druhem gotického malířství ve Francii byla malba na skle. První díla se objevila v chrámu Saint-Denis v pol. 12. stol. Nejvýznamnějším střediskem se ve 2. pol. 12. stol. stala katedrála v Chartres. 146 oken představuje největší a nejcennější soubor gotické malby na skle.

Vrcholným dílem francouzské malby na skle jsou okna pařížské Sainte-Chapelle ze 13. stol.

V druhé pol. 14. stol. na dvoře burgundských vévodů z Berry vytvořili BRATŘI Z LIMBURKA Přebohaté hodinky vévody z Berry (1411-1416). Na jejich základě vyrostlo nizozemské deskové malířství. JAN VAN EYCK vytvořil s bratrem Hubertem Gentský oltář (r. 1432).

Gotické malířství v českých zemích se opozdilo za architekturou a sochařstvím.

Jediný z dvorních malířů Karla IV., u kterého lze doložit určité dochované dílo, je MISTR THEODORIK. Tím dílem je výzdoba kaple Sv. Kříže na Karlštejně, dokončená r. 1367. Z kaple Sv. Kříže vytvořil Theodorik obdobu Nebeského Jeruzaléma podle apokalypsy Sv. Jana.

První velkou osobností české gotické deskové malby byl MISTR VYŠEBRODSKÉHO OLTÁŘE. V jeho pražské dílně vzniklo před r. 1350 devět desek pro rožmberský cisterciácký klášter ve Vyšším Brodě. Symbolizují Kristovo dětství, utrpení a oslavení.

Zvláštností ve středoevropských poměrech je mozaika „Posledního soudu“. Na průčelní stěně svatovítské Zlaté brány na Pražském hradu. Vytvořili ji benátské umělci. Barevná skla byla vyrobena ve sklárnách na území Čech.

Hlavním představitelem pražského malířství osmdesátých let byl MISTR TŘEBOŇSKÉHO OLTÁŘE. Své stěžejní dílo vytvořil pro augustiniánský kostel Sv. Jiljí v Třeboni. Byl pražský dvorní malíř, který se vyučil

u Mistra Theodorika a poznal franko-vlámské malířství. Jeho dílem vyvrcholil vývoj českého gotického malířství v období Karla IV. Spoluvytvářel tzv. „krásný sloh“ kolem r. 1400.

Husitské hnutí přerušilo vývojovou kontinuitu a uměleckou tradici. Uvedlo naše země do dlouhodobé izolace, znemožnilo výtvarnou tvorbu, vyvolalo emigraci umělců a svým obrazoborectvím zničilo mnoho památek.

Pozdně gotická nástěnná malba se rozvinula za vlády Vladislava Jagellonského v posledních desetiletích 15. stol. Objednavateli byli bohatí měšťané a šlechta. Vynikající památky se dochovaly v Kutné Hoře v chrámu Sv. Barbory.

Nejvzácnějšími díly českého gotického uměleckého řemesla jsou česká královská koruna, kterou dal pořídit Karel IV. ke své korunovaci r. 1346, dva zlaté ostatkové kříže a dvě ostatkové dózy vytvořené na císařovu objednávku.

NOVOVĚK

Renaissance

Novověkem nazýváme dobu, jejíž základní rysy jsou blízké době naší. Raný novověk představuje dobu 15. stol. v Itálii. Zrodil se tam humanismus a raná renaissance.

Renesanční umění se zrodilo poč. 15. stol. ve Florencii. Pěstoval se tam humanismus na medicíjské platónské akademii, šířil se kult antického umění a jeho sběratelství. Umění podporovali bohatí mecenáši z rodu Medici: Cosimo starší (1389-1464), Lorenzo Magnifico (1448-1492), jeho bratr Giuliano a mecenáši Stroziové a Pittiové.

Pojem renaissance (z franc. renaissance to je znovuzrození, italsky rinascimento) znamenal znovuzrození pravého umění a kultury návratem k antice po předcházejícím „úpadkovém“ umění gotickém. Za počátek renesančního umění se považuje umělecká soutěž (nový způsob zadávání práce) na severní bronzové dveře florentského baptistéria z r. 1401. Nad Filippem Brunelleschim zvítězil sochař Lorenzo Ghiberti. Tématem soutěže bylo obětování Izáka.

Základem humanismu je víra ve schopnost člověka poznávat a ovládat svět. Humanismus zaměřil pozornost na vědy, umění, člověka, přírodu a pozemský svět. Jeho průkopníky se stali básníci Dante, Petrarca a prozaik Bocaccio.

Sílila touha po požitcích. Renaissance obnovila řeckou *kalokaghatii* (harmonie duše a těla), podpořila rozkvet přírodních věd (astronomie, matematika, fyzika, mechanika, optika, perspektiva, anatomie).

Charakteristickým znakem renesančního umění je realismus (snaha zobrazit viděnou skutečnost) a racionalismus (svět se zdá rozumově pochopitelný a vysvětlitelný). Alberti definoval krásu jako „vyrovnanou jednotu rozličných částí v harmonickém celku, z něhož nelze žádnou část odejmout, zmenšit nebo změnit, aby tím celek neutrpěl“. Takovou harmonii vysvětloval jako znovuzrozený souzvuk s hudbou vesmíru.

Vývoj renesančního umění v Itálii

- raná renaissance (15. stol., Florencie)
- vrcholná (klasická) renaissance (1500-1520, hlavní střediska Řím, Florencie, Benátky)
- pozdní renaissance – manýrismus (1520-1590, Řím, Florencie, Benátky, Parma, Vicenza aj.)

Do evropských zemí proniklo renesanční umění z Itálie na konci 15. a na poč. 16. stol. v podobě pozdní renaissance (manýrismu).

Renaissance zcela záměrně a vědomě sledovala obnovu antické architektury. Starořímské památky byly renesancí blízké světským charakterem a realistickým výrazem. Řecký *antropomorfismus* znamená, že středem všeho dění je člověk a jeho rozum.

Stupeň znalosti historie nebyl právě na výši, a proto za vzory římské architektury byly zpočátku omylem považovány stavby protorenesance (předrenesance), např. baptisterium ortodoxních v Ravenně S. Giovanni in Fonte (pochází z 5. stol.) Již v pol. 15. stol. čerpali renesanční architekti z pravých římských památek a postupně dochází ke tvůrčímu rozvinutí antického odkazu.

Renaissance popřela gotické principy a tvary stejně jako gotické myšlení. Proti gotickému dynamismu a vertikalitě začíná převládat princip statický a horizontální. Místo gotického skeletu ze žeber opět plná zeď.

Renesanční prostor je jasně ohraničen, přehledný a ihned pochopitelný. Světská architektura je rovnocenná architektuře chrámové. Architekti hledali objektivní zákony krásy, pravidla harmonie. Proporce detailů a celků se řídí poměrem *zlatého řezu*: menší část se má ku větší jako větší k součtu obou.

Studium antických řádů a intelektuální přístup k otázkám architektury vedou ke vzniku teorie architektury. Vzorem je starořímský teoretik VITRUVIUS. Vycházely předlohy a vzorníky různých architektonických článků

a motivů. Architekti byli většinou zároveň malíři nebo sochaři. Nejvyššího vzdělání získávají architekti v nově zřízených akademiích.

Oproti gotickým lomeným čarám a křivkám se používá přísných, většinou pravoúhlých tvarů. Základními geometrickými obrazy a tělesy při vytváření renesanční architektury je čtverec, obdélník, krychle a koule.

Od samého počátku renesance je jejím průvodním znakem umělecký individualismus, který volně a svobodně zachází s antickým tvaroslovím.

Při provádění staveb se nejdříve postavila hrubá stavba, která se dodatečně obkládala (podle římského způsobu). Bosáž, nebo také rustika, je plasticky ztvárněné nebo v omítce napodobené kvádřové zdivo s vystouplým povrchem. Jednotlivý kámen se nazývá bosa.

Renesance je dobou nástupu omítkové architektury a s oblibou střídá materiály i barvy. Přináší nové materiály, jako je terakota, fajáns a glazované cihly. Keramika umožňuje výrobu nejrůznějších architektonických článků a detailů sériově.

V 16. stol. se častěji než nástěnnými malbami zdobí interiéry štukem. Používaly se kovy. Měď, olovo a bronz jsou vhodné pro dekoraci, železo na zajišťovací konstrukce (táhla a kleštiny).

Dřevo se užívalo na bohatě kazetované stropy. Klenby: valená, křížová, klášterní, necková, zrcadlová.

Město doby renesanční: vznikají městské paláce. Jádrem palácové dispozice je arkádový dvůr, který znamená celkové zlepšení osvětlení a provětrávání. Do městského interiéru proniká zeleň. Jsou budovány soukromé zahrady uvnitř města, letní sídla a vily v jeho blízkosti. Renesance vnáší barevnost do městského prostřanství.

Na počátku renesance byla provedena *kupole florentského dómu S. Maria del Fiore*. Je to ještě goticky převýšená osmiboká klášterní klenba. Provedl ji FILIPPO BRUNELLESCHI v letech 1420-1436. Kupole je na tamburu a je kvůli vylehčení dvouplášťová. Kupole byla provedena bez bednění. Konstrukce je cihelná. Průměr je asi 42,5 m. (Římský Pantheon má asi 43 m). Podle florentské byla provedena kupole chrámu Sv. Petra v Římě (ve druhé pol. 16. stol., návrh Michelangelo). Její rozpon (průměr) je stejný, je také dvouplášťová. Na rozdíl od florentské má půdorys kruhový a byla provedena na skruži (dřevěné bednění na podporu oblouku, aby nespadlo). Proti starší florentské nevykazuje žádný technický pokrok.

Prvním renesančním dílem je budova *florentského nalezince Ospedale Degli Innocenti* navržená BRUNELLESCHIM r. 1421. Je komponována horizontálně, rytmizovaná lehkou sloupkovou arkádou. Není to stavba církevní, což je příznačné pro první renesanční dílo. Důležitou stavbou je i Brunelleschiho florentský kostel *S. Lorenzo* (sv. Vavřinec r. 1421). Je plochostropý s průhledem do krovu. Všechny rovnoběžky se sbíhají v oltáři.

Centrální prostor je ideální svou uzavřeností a uceleností. Základ celé vývojové řady tvoří *stará sakristie u kostela S. Lorenzo od Brunelleschiho* (r. 1420-1429). Její půdorys je ve tvaru čtverce.

Rané renesanční období je charakteristické hledáním a zkoušením.

Na antické vzory ve svých stavbách úžeji navazuje ALBERTI. Vynikl jako teoretik. V 15. stol. bylo dokončeno jeho *průčelí chrámu Sta. Maria Novella ve Florencii*. Poprvé se na něm vyskytuje volutový štít. Další významné dílo Albertiho je kostel *S. Andrea v Mantově* r. 1472. Je to typ kostela, který později přejímá i barok. Nástup vysokého řádu.

Městské paláce měly zpočátku z obranných důvodů vzhled pevností. Je to bloková stavba se zdůrazněnými horizontálami. Celek je ukončen římsou, která často značně předstupuje (lunetová římsa). Příkladem je palác *Pitti* ve Florencii od Brunelleschiho. Zpočátku převládající kompoziční nadvláda horizontál je později vyvážena vložím vertikál (pilastrů) do průčelí. V dalším vývoji nastává stále větší plastické obohacování průčelí.

Sochařství

Uvolnil se vztah sochařství k architektuře. Plastika si vynucuje prostor. Vyskytuje se volná plastika, ve středověku skoro neznámá. Vidíme dokonalé zvládnutí lidského těla. Převažuje frontální pohled (zepředu). Příznačný je pevný postoj postav, představuje víru lidí v jejich vlastní sílu a statečnost. Vyjadřuje to *socha Sv. Jiří* (r. 1416) pro Or San Michele ve Florencii od DONATELLA. Je to první renesanční socha.

Plastiku z glazované terakoty zavedl LUCA DELLA ROBBIA (medailony na Nalezinci ve Florencii).

První monumentální poantickou jezdeckou sochu *Gattamelaty* vytvořil v Padově Donatello. Kůň se opírá levou přední nohou o kouli.

Benátská jezdecká socha COLLEONIHO má už levou přední nohu koně zvednutou. Sochu vytvořil VEROCCHIO.

Malířství

Renesance převzala *malbu nástěnnou (fresco), deskovou, knižní iluminace, malbu na skle*. Kromě dřevěných desek se v renesanci začalo jako podložky užívat plátna. Převrat v dějinách malířství znamenal rozšíření

olejomalby (vynalezl ji asi r.1415 JAN VAN EYCK). Bratři EYCKOVÉ Z BRUGG odstranili zlaté gotické pozadí (Madona kancléře Rolína – průhled oknem do krajiny). Renesanční obdiv k přírodě a její studium vedl k uplatnění krajiny v obraze. K osamostatnění krajinomalby jako samostatného malířského oboru došlo až v nizozemském a německém malířství 16. stol.

Renesanční umělci si podle vzoru antiky vytvořili nový estetický ideál krásy. Spatřovali ho v dokonalém, tělesně i duševně rozvinutém člověku a harmonické přírodě. Studovali lidské tělo v přirozeném pohybu, nejlépe jako akt a rostlinné i živočišné motivy z přírody, aby realisticky zachytili obraz skutečnosti. Vznikla nová koncepce obrazu jako „okno do světa“ – z jednoho místa na dvourozměrnou plochu přenesený trojrozměrný prostor.

GIOTTO (1267-1337) – dobou svého vzniku náleží jeho dílo do gotického malířství, ale prostor a vyjádření objemu lidské postavy ho staví na počátek vývoje novodobého umění. Krajinné i ostatní prvky prostředí nepodléhají už abstraktní stylizaci ani nemají symbolickou platnost. Giotto je čerpá ze skutečnosti. Byl žákem Cimabua ve Florencii. Nejslavnější díla jsou v Assisi, v Padově a Florencii. Obrací se k němu Masaccio, studuje ho i Michelangelo.

Dobou svého vzniku náleží jeho dílo do gotického malířství, ale prostor a vyjádření objemu lidské postavy ho staví na počátek vývoje novodobého umění.

Řídil práce na kampanile ve Florencii.

MASACCIO (1401- 1428) – zakladatel raně renesančního malířství. Obraz se stal u Masaccia poprvé realistickým zobrazením viděného světa. Lidé jsou reálné plastické figury, prostor obrazu je vybudován podle zákonů vědecké perspektivy.

Masaccio navázal na Giotto. Jeho typičnost proměnil důkladným studiem přírody v individuálnost.

V letech 1426-1428 vzniklo největší Masacciovo zachované dílo: fresky v kapli BRANCACCIŮ v kostele Santa Maria del Carmine ve Florencii. Znárodnují výjevy ze života sv. Petra a Krista. Na fresce „Vyhánění Adama a Evy z ráje“ jsou první renesanční akty, objevuje se exprese ve tváři Evy i Adama.

Na fresce „Sv. Petr uzdravuje svým stínem“ je zobrazen pohled do reálné florentské ulice.

Na fresce „Peníz daně“ je reálná místní krajina, která se perspektivně prohlubuje. Termín IZOKEFALIE znamená, že hlavy na obraze jsou v jedné linii (ve výši divákových očí) a umístění postav prostoru se řídí jejich výškou.

V kostele Santa Maria Novella ve Florencii dokonale využil perspektivy v obraze „Svaté trojice“.

Dalšími malíři rané renesance ve Florencii jsou:

FRA ANGELICO (1387 – 1455)
PAOLO UCCELLO (1397 – 1475)
FRA FILIPPO LIPPI (1406 – 1469)
ANDREA DEL VERROCCHIO (1436 - 1488)
DOMENICO GHIRLANDAIO (1449-1494)
SANDRO BOTTICCELI (1444-1510)

Konec florentské školy:

FILIPPINO LIPPI Byl synem Filippa Lippiho a
PIERO DI COSIMO (1462 – 1521)

Oba už vyznačují přechod k cinquecentu (k vrcholné renesanci). Tvoří konec florentské školy.

Ostatní školy se pořizovaly vedení Florencie, přičemž vnášely do svých děl osobité rysy. Ve střední Itálii (umbrijská škola) působil jeden z největších malířů quattrocento (rané renesance)

PIERO DELLA FRANCESCA (asi 1416 – 1492)
PIETRO PERUGINO (1445 – 1523)

Učitel Raffaélův, je představitel umbrijské školy. R. 1481 byl povolán do Říma k výzdobě *Sixtinské kaple*.

V Neapoli a na Sicílii působil

ANTONELLO DA MESSINA (asi 1430 – 1479)

Hlavou malířského rodu v Benátkách byl

JACOPO BELLINI (asi 1400-1470).

Hlavními představiteli popisnější malby byli

GENTILE BELLINI (1429-1507)

Byl synem Jacopa Belliniho

VITTORE CARPACCIO (asi 1455 – 1526)

Hlavou padovské školy byl

ANDREA MANTEGNA (1431 – 1506)

GIOVANNI BELLINI (asi 1430 – 1516)

Byl synem Jacopa Belliniho a skutečným zakladatelem benátské školy. Měl největší a nejvýznamnější dílnu v Benátkách. Vychoval většinu představitelů mladé generace (Giorgiona, Tiziana, Palmu Vecchia).

Architektura

Celý vývoj renesančního umění od 15. do 16. stol. můžeme rozdělit na tři hlavní časové úseky:

Quattrocento (15. stol.), to je **raná renesance**. Vedoucím architektem tohoto období je Brunelleschi (1377-1446) a uměleckým centrem je Florencie.

Cinquecento (16. stol.), **vrcholná renesance**. Vedoucím architektem je Bramante (1444-1514) a umělecké centrum se přesouvá do Říma.

Vedoucím architektem **pozdní renesance** je MICHELANGELO (1475-1564).

Papež Julius II. pozval do Říma nejlepší umělce Itálie. Vůdčí osobností se stal BRAMANTE. První jeho stavba je drobná centrální *S. Pietro In Montorio*, postavená na místě ukřižování Sv. Petra v Římě (v Neronově cirku).

Papeže upoutala svoji vyvážeností a harmonií a pověřil Bramanteho návrhem na novostavbu chrámu Sv. Petra v Římě na místě starokřesťanské baziliky ze 4. stol. Se stavbou bylo započato r. 1506. Renesanční centrály dospívají v chrámu Sv. Petra ke složité půdorysné kompozici. Roku 1546 se ujímá dostavby Sv. Petra MICHELANGELO, jehož tvorbou končí vrcholná renesance a přechází do pozdního období. Vytvořil zcela nový plán. Střední kupolový prostor získal na centrálním významu, navrhl dvouplášťovou kupoli.

Ve stavbě chrámu Sv. Petra pokračovali ještě další architekti a teprve Carlo Maderna zakončil stavbu v období raného baroka průčelím. *Kolonádu* vytvořil Bernini v období baroka.

Michelangelo dále vypracoval plán prostorové úpravy *Kapitolu* v Římě. V jeho čele stojí palác senátorů, strany lemují budova muzea a palác konzervátorů. Dva postranní paláce se mírně rozbíhají směrem k paláci senátorů (dojem většího prostoru). Uprostřed stojí antický jezdecký pomník Marka Aurelia (asi 180 n. l.).

Michelangelo ovlivnil florentské architekty, především GIORGIO VASARI (1511-1574), který postavil galerii Uffizi ve Florencii a je autorem životopisů významných italských umělců.

Svoji tvorbou patří do pozdní renesance VIGNOLA (1507-1573). Navrhl kostel *Il Gesù* v Římě. Ten se stal vzorem většině pozdně renesančních a raněbarokních jezuitských kostelů v Evropě. Je to podélná stavba uzavřená valenou klenbou, vedlejší lodi jsou nahrazeny bočními kaplemi navzájem od sebe oddělenými. Celková prostorová kompozice vrcholí kupolí chrámu. Chrám *Il Gesù* dokončil r. 1575 arch. PORTA (1541-1608) hlavní fasádou.

V Benátkách působí SANSOVINO. Jeho prací je *knihovna Sv. Marka* na náměstí Sv. Marka. Období pozdní renesance dovršuje PALLADIO (1518-1580). Pracuje převážně ve Vicenze. Jeho dílem je *bazilika ve Vicenze* (zač. 1549), lehká a vzdušná. Význačná je Vila Rotonda u Vicenzy (poč. 1553). Má čtvercový půdorys, uprostřed s kupolí, schodiště s ionskými portiky na všech čtyřech stranách. Portikus je sloupová plochostropá předstih monumentálních staveb. *Teatro Olimpico ve Vicenze* (1555-1585) je první zastřešená kamenná budova divadla (s pevnými dekoracemi a perspektivní scénou). V Benátkách postavil Palladio kostely *S. Giorgio Maggiore* (od r. 1566) a *Il Redentore* (od r. 1577).

Pozdní renesance vytvořila základ pro radikální (dynamický) barok v Michelangelových pracích a pro klasicizující (umírněný) barok v pracích Vignolových.

Cinquecento znamená vrcholnou renesanci a manýrismus v Itálii. Tato doba není již tak bezprostřední jako raná. Je to vážnější a promyšlenější tvorba. Umělci se snaží o dokonalou formu a usilují o vyváženou kompozici, konstruovanou na základě geometrické osnovy.

Sochařství

MICHELANGELO BUONAROTTI (1475-1564) je nejgeniálnější osobností italského renesančního sochařství. Roku 1496 pracoval v Římě – *Pieta v chrámu Sv. Petra* (1499).

V letech 1501-1505 ve Florencii – *David, Sv. Matouš, Madona Pitti*.

1505-1520 většinou v Římě – náhrobek Julia II., v kostele S. Pietro in Vincoli (Mojžíš, Ráchel a Lea, šest nedokončených otroků).

1520-1534 ve Florencii v Medicejské kapli náhrobky Lorenza a Giuliana Medici s postavami Večera, Jitra, Noci a Dne a socha Madony.

1534-1564 vytesal Michelangelo v Římě tři další piety: - florentinská (je v dómu ve Florencii, Sv. Nikodém je autoportrét Michelangelův)

- palestrinskou (je v Akademii ve Florencii)
- Rondanini (je v Miláně)

V pietách se Michelangelo vrátil ke gotickému typu vertikální piety. Jeho díla se stala vzorem pro sochaře až do 18. stol. V 19. stol. na něho navázal Auguste Rodin.

Malířství

Italské cinquecento v malířství mělo několik hlavních středisek: Florencii, která postupně upadala.

Římské období mělo krátké trvání, ale bylo skvělé.

Benátky objevily malířskou tvorbu.

Florence byla jako první svědkem vývoje tří velkých mistrů, kteří dali malířství 16. stol. nejvyšší výraz: Leonarda, Raffaela a Michelangela.

LEONARDO DA VINCI (1452-1519)

Jeden z největších univerzálních umělců. Měl tak široké zájmy, že stěží dokončil jediné větší dílo. Zachovaly se tisíce poznámek a kreseb, ale málo dokončených maleb.

1469 – 1478 byl žákem a pomocníkem Verrocchiovým ve Florencii. Z této doby pochází obraz *Zvěstování* (r. 1473, je v galerii Uffizi ve Florencii).

Roku 1481 maloval *Klanění tří králů* (nedokončené).

1483 – 1499 jej v Miláně zaměstnával Lodovico Moro. Z té doby je obraz *Madona ve skalách* (pařížský Louvre) a olejová tempera *Poslední večeře* v refektáři kláštera Sta. Maria delle Grazie v Miláně (1495-1498).

1500 – 1507 pobýval ve Florencii. Odtud je obraz *Sv. Anna samotřetí* (karton v Londýně, nedokončený obraz je v Louvre) a *Mona Lisa – Gioconda* (r. 1503, umístěná je v pařížském Louvre). *Sv. Jan Křtitel* je poslední obraz, který maloval ve Francii, když přijal pozvání Františka I.

Charakteristické je pro Leonarda *sfumato*. Jsou to jemné světelné a tónové přechody, které sjednocují kompozici. Jednotlivé postavy svítí ven z obrazu. Umožňuje to technika olejomalby, kterou r. 1475 přinesl Messina (malíř rané renesance) do Benátek do dílny k Giovanni Bellinimu.

RAFFAELLO SANZIO (Santi) 1483-1520

Narozený v Urbinu, žák Peruginův. Z jeho raných děl je to obraz *Sv. Michael vítězí nad drakem* (asi z r. 1502 a je v Louvre), obraz *Zasnoubení P. Marie* (r. 1504 a je v Miláně).

V letech 1505-1508 pobýval Raffael ve Florencii a z té doby pochází obraz *Madona se stehlíkem* (je v galerii Uffizi).

Roku 1508 odešel do Říma, kde se stal dvorním malířem papeže Julia II. ve Vatikáně. Prováděl fresky v pokojích, kde bydlel papež (říká se jim *stanzy*). Maloval alegorie teologie, filosofie, poesie a práva. V *Disputě* (alegorie teologie) diskutují význační theologové o eucharistii. Nejslavnější je Athénská škola (alegorie filosofie). *Parnas* je alegorie básnictví. Dalšími freskami v papežových pokojích (stanzách) jsou *Vyhánění Heliadora z chrámu*, *Vysvobození Sv. Petra z vězení* a *Bolsenská mše*.

Pro Sixtinskou kapli navrhl Raffael deset tapisérií na náměty z Kristova života a apoštolských skutků (1515-1516). Tapiserie zakrývaly fresky v dolní části Sixtinské kaple a byly utkány v Bruselu. Rytiny podle těchto kartonů (návrhů) rozšířily Raffaelův sloh po celé Evropě.

Z madon je nejslavnější *Sixtinská Madona* (r. 1513 a je v Drážďanské galerii).

V podobiznách přešel od popisnosti k psychologické charakteristice. Nejznámější je portrét papeže Julia II. (z r. 1511 a je v galerii Uffizi ve Florencii). Základní složkou Raffaelova díla je *belleza* neboli krása. Je to dokonalý člověk vybraný a sestavený z rozličných modelů. Dalším základem Raffaelova slohu je *maniera grande*. To znamená, že umělecká díla mají působit nejen tělesnou krásou, ale i zdůrazněním obecného významu tvarů – vyšší, ušlechtilější lidskost, harmonie duchovních a fyzických momentů. Chybí konflikty, které miluje Michelangelo. Nejlepším Raffaelovým žákem a hlavním spolupracovníkem byl v Římě GIULIO ROMANO (1499 – 1546), který prováděl množství Raffaelových děl. Podle fresky *Giullia Romana Bitva na Milvijském mostě* jsou sgrafita na zámku v Litomyšli.

MICHELANGELO BUONAROTTI (1475-1564)

I v malířství byl tvůrcem slohu vrcholné renesance. Ve Florencii se učil malbě u Ghirlandaia Ideál vrcholné renesance představují *fresky na stropě Sixtinské kaple* z r. 1508-1512.

Další prací jsou fresky v *Cappella Paolina ve Vatikánu*: Obrácení Sv. Pavla (1542-1545)

Ukřižování Sv. Petra (1546-1550)

Cinquecento v Benátkách

V italské renesanci byly Benátky protipólem Florencie. Ve Florencii převládalo intelektuální hledání. Obrazem tohoto vyváženého a spořádaného světa je Raffaelova Athénská škola. Raffael kombinuje jasné obrysy s perspektivou a kompozicí.

Benátky objevily malířskost, účinky barvy v protikladu k linii, citová hnutí kontrastující s rozumovými konstrukcemi. Benátky se vyznačují kolorismem, barva dominuje nad kresbou.

GIORGIONE (1477-1510)

Prošel školou Giovanni Belliniho (raná renesance). Hlavním námětem jeho obrazů se stává příroda. U Giorgiona se poprvé malba stala především výrazem duševních prožitků a citových hnutí. Tajemný námět a lyrické provedení. Symbolické obrazy.

PALMA VECCHIO (1480-1528)

Maloval náboženské a mytologické obrazy. Jednotný zlatistý tón.

TIZIAN (1488-1576)

Dokončil Giorgionovy obrazy po jeho předčasné smrti. Největší benátský malíř. Tizian nepřevádí věci do čar a plastických tvarů, ale pokouší se zobrazit barvy, které oko vnímá v daný okamžik. Jeho malířský názor bývá

nazýván *impresionismus*. Nešlo mu ale o samoučelné studium barvy a světla. Hlavním cílem jeho malby zůstalo zobrazování lidí.

Pozdní Tizianovo dílo patří již do oblasti manýrismu. Zářivost koloritu hasne, dělený malířský rukopis, pracující s barevnými skvrnami. Tizian v tomto období, podobně jako Michelangelo, zavrhl smyslový ideál krásy svého mládí. Tvary se vynořují z temnoty.

CORREGGIO (1489-1534)

Nejvýznamnější malíř vrcholné renesance v severní Itálii z okolí Parmy. Maloval hlavně náboženské obrazy a prováděl velké kostelní malířské dekorace.

Dva poslední velcí představitelé benátské školy 16.stol. byli ovlivněni manýrismem.

TINTORETTO (1518-1594)

Spiritualismus a mysticismus. Byl člověk hluboce zbožný a pracoval pro Scuoly (bratrstva). Pro Scuolu di S. Marco a pro bratrstvo Sv. Rocha (Scuola di S.Rocco), jehož se stal členem, maloval (do r. 1587) 42 obrazů a vytvořil největší galerii svých děl

PAOLO VERONESE (1528-1588)

Maloval biblické hostiny v nichž vyjádřil smysl pro radosti života. Svatba v káni galilejské (Louvre). V pozdním období vyzdobil interiéry Dóžecího paláce v Benátkách.

Česká renesance

Do českých zemí přichází renesance za rozkvetu pozdní gotiky r. 1492 a asi do r. 1538 se označuje jako raná. Po ní, přibližně do r. 1580, nastupuje vrcholná renesance a zbytek století a počátek následujícího, až do r. 1620, vyplňuje pozdní renesance.

Celou tu dobu se stále vyskytují gotické prvky, které zčásti přežívají a zčásti se jich užívá úmyslně. Přežívání gotických tvarů prostupuje renesanci až do 17. stol.

V sochařství a malířství se do popředí dostává portrét jako symbol renesančního individualismu a sebevědomí.

Renesanční architektura působí staticky vrstvením horizontálních pater, někdy oddělených římsami. Tento dojem zesiluje typický renesanční zakončovací článek nad hlavní římsou – atika.

Atika je zeď nad hlavní (horní) římsou stavby, která kryje pohled na střechu. Končí rovně. Atikové patro je atika napodobující ve skutečnosti neexistující patro.

Štít zakončuje fasádu nad hlavní římsou. Fasáda je plošná, pro renesanci jsou typická zdvojená okna ve společném ostění. Plošné fasádě dodává členění malba. Při malbě, kromě používání pestrých barev (čistě barvy – žlutá, červená, modrá, zelená) se užívá **chiaroscuro**. Je to malba omezeným počtem barev. Např. bílá, pískově žlutá a sienová nebo další varianta bílá, světlešedá a tmavošedá. Výsledek působí dojmem reliéfu.

Plošnou fasádu člení také **sgrafito**. Dvoubarevnosti se dosahuje tím, že tenká vrchní vrstva světlé omítky se proškrabuje na spodní tmavou nebo častěji tím, že povrch zůstává hladký a škrábané části v jednobarevné se po zdrsnění brzy barevně odliší vlivem povětrnosti (zapráší se). Hrany kleneb se v renesanci vytažují do tzv. hřebínků (po r. 1600 je vystřídají ploché lišty). Nový prvek je **štuk**, ornamentální nebo geometrický. Ornamentální čerpá z ornamentiky antické, např. feston. Figurální štukatury (mnohdy vysoký reliéf) zpodobují alegorie a výjevy z antických dějin a mytologie. Bučovice, Rondel v Jindřichově Hradci a Letohrádek Hvězda.

Velmi rozšířené jsou trámové a kazetové malované stropy.

Raná renesance (1492-1538)

Renesance k nám zpočátku nepřichází přímo z Itálie, nýbrž oklikou přes Uhry. Přináší ji Italové, neboli Vlaši, kteří už nenachází v Itálii obživu a stěhují se za Alpy. Přináší také vzorníky různých renesančních prvků, kterými zdobí gotické stavby. Nový sloh se u nás projevuje některými detaily na těchto stavbách.

První renesanční motivy se u nás vyskytují na Moravě. Jsou to dva sobě podobné portály z r. 1492 a to na zámcích (hradech) v Moravské Třebové a v Tovačově. Pozoruhodná jsou okna Vladislavského sálu, dokončené r. 1493. Nachází se na stavbě pozdně gotické (Benedikt Rejt). Podle vzoru italských paláců je stavěno i Ludvíkovo křídlo Pražského hradu (r. 1503-1510).

Pojem **románská renesance** znamená, že se čerpají detaily a prvky z románského slohu (Jindřichův Hradec).

Vrcholná renesance (1538-1580)

Čistě renesanční tvarosloví k nám přichází přímo z Itálie. První slohově vyhraněné renesanční dílo je *Letohrádek v Královské zahradě* na Pražském hradě. Dal ho postavit Ferdinand I. pro svou manželku Annu Jagellonskou v letech 1538-1563.

Projekt vypracoval asi Ital, kameník a architekt PAOLLO DELLA STELA. První patro navrhl HANS TIROL a po něm ho vybudoval BONIFÁC WOHLMUT. Vzorem byl půdorys řeckého chrámu. Letohrádek je nejčistší renesanční stavba na sever od Alp. Ve cviklech oblouků je zdobena antikizujícími reliéfy. Na jednom Ferdinand I. podává květinu královně Anně. U letohrádku byla založena tvarovaná renesanční zahrada doplněná tzv. zpívající fontánou odlitou ze zvonoviny Tomášem Jarošem podle návrhu JACOPO TERZIA (1562-1568).

BONIFÁC WOHLMUT byl dvorní architekt Ferdinanda I. v letech 1556-1570. Pocházel z Porýní, podle jiných pramenů byl nizozemský architekt. Jeho práce:

1. dokončil letohrádek *Hvězda* (1556) podle návrhu arcivévody Ferdinanda Tyrolského
2. v královské zahradě postavil *Míčovnu* (1567-1569). Poprvé u nás použil na Míčovně kombinaci pilířové arkády s představenou sloupovou kolonádou.
3. umístil helmici na jižní, *gotickou věž katedrály Sv. Víta* (1560-1563)
4. vybudoval *hudební kruchtu ve Sv. Vítu* (1557-1560). Kruchtta je hudební kůr.
5. úprava *sněmovny na Pražském hradě*. Wohlmute projektoval také kapli Sv. Vojtěcha na západní straně chóru Sv. Víta na Pražském hradě jako první zaalpskou polygonální centrálu (stavbu provedl r. 1563 - 1564 Ulrico Aostalli).

Nejvyšší šlechta buduje svá sídla v blízkosti králova dvora na Hradčanském náměstí a Malé Straně. Nejznámější je *Schwarzenberský palác, původně Lobkovický* (1545-1567). Na Pražském hradě *budova purkrabství* (1555 - 1561), *Rožmberský palác* (1545-1556), přestavěný v 18. stol. na *Ústav šlechtičen*.

Stavební činnost šlechty se rozvíjí i na venkově při přestavbách středověkých hradů a při výstavbě nových zámků. Dispozičně jsou zámky řešeny jako čtyřkřídlé nebo otevřené trojkřídlé budovy s arkádovým dvorem.

Rozsáhlé jsou komplexy zámků v Jindřichově Hradci, Českém Krumlově a Telči. Mezi významné české a moravské zámky patří Moravská Třebová, Bučovice, Náměšť nad Oslavou, Velké Losiny, Opočno, Kostelec nad Černými Lesy, Kacěrov, Nelahozeves, Litomyšl, Rosice, Moravský Krumlov. Jejich znakem jsou lodžie, častou výzdobou jsou sgrafita. Kromě jednoduchých psaníček napodobujících bosované zdivo, jsou sgrafita ornamentální nebo figurální. Krásná sgrafita jsou v Litomyšli podle fresky *Bitva na Milvijském mostě* od Giulia Romana, spolupracovníka Raffaelova ve Vatikánu.

V Bučovicích je mimořádná štuková výzdoba, velké polychromované figury ve vysokém reliéfu. V pražském letohrádku *Hvězda* je 334 obrazových polí s náměty z antické mytologie a historie.

V Jindřichově Hradci je pozoruhodný *rondel*. Kruhová dispozice a jedna z mála renesančních kupolí u nás.

Na panstvích pánů z Hradce, Rožmberků, Pernštejnů a jiných rodů nastávala v 16. stol. většinou po velkých požárech rozsáhlá stavební činnost.

Mnoho z této doby se zachovalo dodnes jako *městské památkové rezervace*. Na jižní Moravě je to Telč se zachovaným podloubím a s nejrůznějšími domovními štíty. V jižních Čechách Český Krumlov (obě města pod ochranou UNESCO). Ve Slavonicích je největší soubor figurálních a dekorativních sgrafit na průčelích domů. V Pardubicích se sériově vyráběla terakotová ostění oken a dveří.

Ze sakrální renesanční architektury nalezneme kostely *Jednoty bratrské v Brandýse nad Labem a v Mladé Boleslavi*. Jsou to první příklady renesančních chrámů ve střední Evropě. Dále jsou to tři pražské centrální stavby

- bývalá kaple Sv. Vojtěcha před Sv. Vítem
- Vlašská kaple u Klementina (1590-1600)
- Kostel Sv. Rocha na Strahově (1603-1612)

Početné skupiny italských zedníků a kameníků se usazují v Čechách, přijímají měšťanství a vytváří celé kolonie. V Praze na ně upomínají *Vlašská kaple u Klementina, Vlašská ulice* a v ní *Vlašský špitál*. Brzy se i v tvorbě přizpůsobují domácímu prostředí.

Mimo předchozí vývojový proces stojí Severočeská renesance. Je to francouzsky orientovaná *saská renesance*. Neužívá sgrafita, místo vyzdřeného a omítaného členění štítů používá tesané kamenné architektonické články a typické jsou baňaté dřívky sloupů (stavby v Benešově nad Ploučnicí).

Pozdní renesance přichází s luterstvím kolem r. 1580 a trvá do Bílé hory.

Ze staveb pozdní renesance je to rezidence na Pražském hradě pro císaře Rudolfa II. Jedná se o severní stranu dnešního II. nádvoří – konírny, nad nimi sál galerie a Španělský sál. Dále Matyášova brána (r.1614) oddělující dnešní I. a II. hradní nádvoří. Architektem byl Filippi.

Sochařství

V českých zemích se rozvíjelo ve třech hlavních druzích:

- kamenictví – výzdoba architektury, kašny, náhrobky
- řezbářství – oltáře, kazetové stropy
- kovolijectví – křtitelnice, zvony, fontány

Objevuje se portrét z profilu podle římských mincí. Příkladem jsou reliéfní podobizny zámeckých pánů z Moravské Třebové (r.1495).

ALEXANDER COLIN vytvořil Královské mauzoleum v chóru Sv. Víta (1566-1589).

Malířství

V Čechách a na Moravě přežívala pozdní gotika do 16.stol. ve všech hlavních malířských druzích, v malbě nástěnné, deskové i knižní.

Nejvýznamnějším renesančním malířem v Čechách byl *Mistr litoměřického oltáře*. Vedoucí mistr dílny, jež působila v Praze. Jeho dílem je *Litoměřický oltář s pašijovými výjevy (po r.1500)* a horní část *kaple Sv. Václava* v chrámu Sv. Víta v Praze. Jsou to fresky s výjevy Svatováclavské legendy (před r. 1509).

Manýrismus

V renesanci se objevily první známky únavy a to právě v Itálii, kde vznikl nový směr – *manýrismus*. Místo harmonie nastoupila deformace, místo správné míry nadsázka, místo jasného klidu neklid. Manýrismus tak připravil cestu baroku.

Začal jako evropské hnutí v Toskánsku r. 1510 a skončil v Toledu smrtí El Greca r. 1614.

V Evropě zakotvila renesance často pod pláštíkem manýrismu a vytvořila přechod mezi překonaným středověkem a nadcházejícím barokem.

Největším malířem tohoto období byl EL GRECO (1541-1614). Ve Španělsku si vytvořil osobitý styl vyznačující se nepřírozně protáhlými postavami a expresivní barevností.

V Holandsku byl malíř, který neznal nic z italské renesance ale předvídal příchod nové epochy a vzdálil se i gotickému proudu. Tímto malířem byl HIERONYMUS BOSCH (1450-1516).

Na Hieronyma Bosche navázal PIETER BRUEGHEL starší (1525/30 – 1569).

V období manýrismu neobyčejně prosperovalo rytecké umění jako prostředek mezinárodního šíření uměleckých děl.

ALBRECHT DÜRER (1471-1528) narozený v Norimberku jako syn zlatníka, byl nejvýznamnějším hlasatelem renesance za Alpami. V Norimberku se proslavil jako malíř a rytec. Největší význam má Dürerovo grafické dílo. Hlavní díla: *Růžencová slavnost* (r. 1506),

MATTHIS GRÜNEWALD (asi 1470/75-1528) Jeho hlavním dílem je velký skládací oltář pro klášter řádu Sv. Antonína v Isenheimu.

HANS HOLBEIN mladší (1497/98-1543) Nejpřednější světový portrétista.

LUCAS CRANACH starší (1472-1553) byl zakladatel saské renesanční malířské školy.

V Rakousku vzniká na poč. 16.stol. tzv. Podunajská škola. Hlavním přínosem byl objev krajiny s hustou listnatou a jehličnatou vegetací. Hlavním představitelem je ALBRECHT ALTDORFER (1480-1538). Působil v Řezně.

BARTOLOMAEUS SPRANGER (1546-1611) se učil ve Fontaineblau, pak se vydal do Říma a do Prahy na dvůr císaře Rudolfa II.

GIUSEPPE ARCIMBOLDO (1527-1593) lidské hlavy, složené z květín a plodů, jsou jako surrealistické obrazy. Význačnými představiteli první generace italského manýrismu byli ROSSO a PONTORMO ve Florencii, GIULIO ROMANO v Mantově a PARMIGIANINO v Parmě.

V sochařství byl hlavním představitelem manýrismu ve Florencii BENVENUTO CELLINI (1550-1571). Byl sochařem a zlatníkem. Ve Florencii vytvořil zlatou slánku pro Františka I. Florentští manýristé jsou charakterističtí dokonalou sochařskou technikou, elegantním tvarem, protáhlými postavami s malou hlavou, dlouhým krkem, zdůrazněnými boky a uvolněnými údy v šroubovitě stočeném pohybu (figura serpentinata).

GIOVANNI DA BOLOGNA (1529-1608) přenesl italský manýristický sloh do Flander.

Vynikající manýristický sochař ADRIEN DE VRIES pracoval od r.1601 v Praze pro císaře Rudolfa II. a po jeho smrti pro Albrechta z Valdštejna.

K typickým manýristickým stavbám patří florentské Uffizie od GIORGIA VASARIHO, římská Villa Giulia od VIGNOLY a zejména kostel Il Gesù v Římě, rovněž od Vignoly.

Baroko

Barok vznikl na konci 16.stol. v Římě. Nejprve v malířství (CARAVAGGIO, ANIBALE CARRACCI), potom v sochařství (LORENZO BERNINI) a architektuře (FRANCESCO BORROMINI). Z Itálie se rozšířil do západní a střední Evropy, zasáhl i Rusko a skandinávské země. Ze Španělska a Portugalska byl přenesen do Latinské Ameriky (Mexiko, Brazílie).

Název pochází z chápání barokního umění jako něčeho, co je přezdobené a přesahuje míru dobrého vkusu. Barokní umění bylo rehabilitováno v druhé pol. 19.stol. s nástupem novobaroku v architektuře.

Hlavní znaky baroku ve srovnání s renesancí: disharmonie proti harmonii, dynamika proti státnosti, iracionalismus proti racionalismu, nadsázka, nadpřirozenost.

Barok popíral hmotu, proměňoval ji v iluzi. Usiloval o vytvoření jednotného uměleckého díla, na kterém by se podílela architektura, sochařství, malířství a umělecká řemesla. Architekti 17.stol. byli zároveň také sochaři a malíři. Barok vyžadoval syntézu všech umění.

Periodizace:

1. raný barok (v Itálii 1590-1625, u nás 1600-1700)
2. vrcholný barok (v Itálii 1625-1675, u nás 1700-1740)
3. pozdní barok (v Itálii 1675-1750, u nás 1740-1780 souběžně s rokokem a klasicismem)

Itálie

Architektura

Základní architektonické prvky vznikly proměnou z renesanční architektury. Z renesančního kruhu se stala elipsa (ovál), z polokruhového oblouku se stal stlačený oblouk (eliptický), okna dostala oválný, lichoběžníkový nebo složitě konstruovaný tvar, edikuly se vyznačují lomenými a přerušovanými římsami. Stěny jsou zprohýbané, zbavené plošnosti, vlnící se rytmus zdůrazňují pilastry, sloupy, římsy. Střídání konvexních a konkávních ploch. Často bývá vnější členění jinak než vnitřek (barokní dualismus).

Kupole na elipsovém základě má ve vrcholu lucernu a iluzionistickou freskou otevírá pohled do pokračujícího, nadpřirozeného prostoru.

Barokní zámek je stavěný podle osy (co je vlevo, to je i vpravo). Má reprezentační sál v prvním patře. Je to dominanta stavby a prostupuje dvěma patry. Ostatní místnosti jsou k němu řazeny symetricky. Schodiště z prvního patra zadního průčelí spadá do architektonicky řešené zahrady.

CARLO MADERNA (1556-1629) byl první velký barokní architekt. Dokončil chrám *Sv. Petra ve Vatikánu*. Proloužil ho a vybudoval průčelí.

PIETRO DA CORTONA (1596-1669) uplatňoval stále větší měrou sloupy. Průčelí kostela Sta Maria Della Pace v Římě (1656-1657). Největší z jeho pozdních prací je kupole kostela S. Carlo al Corso (r. 1668).

LORENZO BERNINI (1598-1680) ovládal všechny druhy výtvarného umění, ale vynikl zvláště jako sochař. Na baldachýnu v chrámu Sv. Petra, pod Michelangelovou kupolí, uplatnil poprvé kroucené (**tordované**) sloupy. Další mistrovské dílo je *Scala Regia* – slavnostní schodiště ve Vatikánském paláci. Navrhl kolonádu před chrámem Sv. Petra (r. 1656-1667). Ve svatopetrském chrámu umístil oltář s Petrovým stolcem. Na Piazza Navona vytvořil *fontánu čtyř řek* (alegorie řek čtyř světadílů). Náměstí Barberini ozdobil *Tritonovou fontánou* (1642-1643). Čtyři delfíni nesou na zvednutých ocasech mušle s Tritonem. Ohlas měly Berniniho malé, ale významné kostely: *Castelgandolfo* (r.1658-1661)

FRANCESCO BORROMINI (1599-1667) byl průkopníkem iluzionistické architektury. Navrhoval složité dispozice kostelů a fasády konvexně a konkávně zvlněné. Jeho dílem je kostel *S. Carlo Alle Quattro Fontane*, universitní kostel *S. Ivo Della Sapienza*, kostel *Santa Agnese* na Piazza Navona. Měl zálibu v kombinaci bílé barvy se zlatem.

GUARINO GUARINI (1624-1683) byl teatinským mnichem v Turíně. Navrhoval ještě složitější dispozice kostelů než Borromini. Jeho dílem je kostel *S.Lorenzo* v Turíně (od r. 1666). V *Palazzo Carignano* (1680) vytvořil typ barokního paláce s ústředním sálem prostupujícím obě patra, který je zevně vyjádřen jako oblé těleso. K němu se po stranách připojují osově obytná křídla. Postavil kapli *Sv. Roucha* u dómu v Turínu. Je v ní uložen Kristův rubáš.

V první polovině 18. stol. byly v Římě budovány dvě významné stavby:

Španělské schody (1721-1725)

Fontána Di Trevi (1732-1762) s použitím Berniniho návrhu ji projektoval Niccolo Salvi (1697 – 1751).

Vývoj architektury od baroku k rokoku byl plynulý. Přibývalo plastické a malířské výzdoby, až docela převládala. Záliba ve zrakových klamech (iluzionismus) vyústila v kostelích a palácích v oslavu teatralnosti. V tomto oboru vynikla rodina Bibienů, architektů a návrhářů divadelních výprav.

Sochařství

Lidské tělo se stalo prostředkem vyjádření života lidské duše. Jsou to vypjaté duševní stavy: nevázaná radost, tichá meditace, extatická víze, mystická rozkoš, zoufalství z nicotnosti života i předsmrtná agonie. Roucha barokních mají vyduť a rozevláté záhyby nebo oděv těsně lne k tělu.

LORENZO BERNINI (1598-1680) je zakladatel barokního sochařství. Pro Berniniho je charakteristická jednopohledovost, odstranění soklu, spojení s prostorem. Iluzionistické snaze přiblížit sochu malbě sloužila Berninimu vrтанá technika, kterou odvodil z římského sochařství. Vrtákem dělá otvory do mramorového bloku a vpouští do sochy okolní prostor. Vysekával dlátem nepravidelné plošky, které působí jako tahy štětcem na obraze.

Malířství

Barokní malířství porušilo renesanční zákony rovnováhy a harmonie. Přineslo pohyb, ruch a napětí. Používalo silné dramatické světelné efekty. Vyjadřovalo silná duševní hnutí, mělo sklon k nadsázce a k divadelní efektnosti.

Nástrojný fresky na klenbách a kupolích chrámů, v reprezentačních sálech, na schodištích paláců a zámků, v otevřených lodžích iluzivně otevírají architekturu do nebeského prostoru.

V závěsném obraze, malovaném většinou na plátně, rozvinul barok všechny námětové druhy: obraz náboženský, mytologický, historický, alegorický, podobiznu, krajinomalbu, žánrový obraz neboli mravoličný a rozšířil námět o zátiší jako samostatný malířský obor.

Vývoj barokního malířství dospěl od kontrastního temnosvitu raného baroku přes různé způsoby šerosvitné malby vrcholného baroku až k barevnému iluzionismu pozdního baroku a rokoka. Malíři si postupně začali všimnout působení přírodního osvětlení a ovzduší na barevnost předmětů a dospěli v první pol. 18. stol. až ke světlé atmosferické malbě rokoka.

CARAVAGGIO (1575-1610) byl zakladatel radikálního barokního malířství. Zvláštní zájem měl o zátiší a prohlásil, že jablko může být stejně krásné, jako Madona. *Košík s ovocem* patří k prvním samostatným zátiším v novodobém evropském malířství.

Hlavním výtvarným prostředkem v jeho obrazech bylo světlo vržené ze strany, aby vystoupila plastičnost tvarů. Docíloval tak dramatické působivosti.

Druhé středisko barokního malířství vzniklo v Boloni. Tři členové rodiny CARRACCIŮ založili r. 1585 akademii. Osvojili si a sladili různé výrazové prostředky: římskou kresbu Raffaelovu a Michelangelovu s benátským a lombardským kolorismem. Tak se zrodil *eklektismus*, nepůvodní tvorba, která čerpá z díla jiných mistrů nebo dob a slohů a skládá je v nové celky.

ANNIBALE CARRACCI (1560-1609) byl nejgeniálnější ze tří bratrů. R. 1595 povolán do Říma, aby vyzdobil *Farneský palác* (arch. SANGALLA).

Baroko v ostatní Evropě

Architektura

Barokní sloh šířili hlavně architekti řádu jezuitů.

Francie

První pařížský kupolový chrám je *kostel Sorbony*. Jeho architektem byl LEMERCIER (1585-1654), dvorní architekt Ludvíka XIV. Hlavním architektem Ludvíka XIV. byl MANSART (1646-1708). K Invalidovně, kterou založil král r. 1671 jako útulek pro nemocné vojáky, přistavěl kostel na půdorysu řeckého kříže s kupolí. Přestavěl královský zámek ve *Versailles* (zrcadlová galerie, Velký Trianon). Za vlády Ludvíka XV. byl nejvýznamnější architekt GABRIEL (1698-1782). Vybudoval náměstí Svornosti (Concord), Malý Trianon ve Versailles.

Španělsko

Na poč. 17. stol. přetrvával vliv arabského umění (zdobnost) – mudéjarský sloh.

Latinská Amerika

Katedrála ve městě Mexiku, postavená na místě aztéckého chrámu Slunce (1656).

Anglie

Po požáru Londýna r. 1666 postavil CHRISTOPHER WREN (1632-1723) novou *katedrálu Sv. Pavla* (1673 - 1710) s mohutnou kupolí, ozdobnou jako u chrámu Sv. Petra ve Vatikánu.

Německo

Na hanzovní města na pobřeží Baltu v severním Německu působila holandská architektura. Stavěli cihlové měšťanské domy se vzhledem stupňovitými štíty. Na protestantských dvorech napodobovali francouzské příklady, na katolických dvorech jižního Německa vzory italské. Mistrovským dílem německého baroku je drážďanský *Zwinger* (1711-1722). Postavil ho architekt PÖPPELMANN (1662-1736) pro saského kurfiřta a polského krále Augusta II.

Rakousko

FISCHER Z ERLACHU (1656-1723) usiloval o syntézu baroka s klasicismem. Podle Versailles navrhl zámek *Schönbrunn* (1695). Na Karlově náměstí ve Vídni postavil *kostel Sv. Karla Boromejského* (1716-1735) a ve Vídni ještě *Schwarzenberský palác* a *palác prince Eugena*.

LUKAS HILDEBRANDT (1668-1745) vyznával sloh radikálního baroku a postavil vídeňský *Belvedere* (1714 - 1724) a *paláce Harrachův a Kinských*.

Čechy a Morava – raný barok (17. stol.)

Valdštejnský palác na Malé Straně (1623-1630) projektoval architekt SPEZZA. K baroknímu paláci patří: velký sál, kaple, sala terrena, zahrada s fontánou, voliéra s grottami, jízdárna, konírna a hospodářské budovy.

Klementinum (1653-1660) je jezuitská kolej na Starém Městě. Architektem byl CARLO LURAGO. Postavil i *Sv. Salvátora* (1653-1659).

Černínský palác (1669-1692) navrhl CARATTI, dostavěl KAŇKA v 18. stol. Je to nejmohutnější pražský palác s vysokým sloupovým řádem v průčelí.

Křižovnický kostel Sv. Františka Serafinského postavil architekt MATHEY (1630-1696). Další jeho stavbou je zámek *Troja* (1678-1696). Uvedl do Čech typ trojkřídleho zámku s ústředním hlavním sálem prostupujícím dvě patra.

Čechy a Morava – Vrcholný barok (1700-1740)

KRYŠTOF DIENTZENHOFER (1655-1722) tvořil průniky elipsoidů, rytmicky vlnil plochy konvexně a konkávně. Postavil průčelí a loď chrámu *Sv. Mikuláše* na Malé Straně (1702-1711) a klášterní kostel *Sv. Markěty* v Břevnově (1708-1712).

GIOVANNI BATTISTA ALLIPRANDI (1665-1720) přinesl do Čech podněty vídeňské architektury (Fischer z Erlachu). Jeho dílem je *kostel Nejsvětější Trojice* v Kuksu (1707) a *zámek Liblice* (1699-1706).

JAN BLAŽEJ SANTINI AICHL (1677-1723) byl první architekt jako takový (stavby jenom navrhoval). Po husitských válkách a válce třicetileté obnovoval pobožené gotické kostely a kláštery v barokním slohu – barokní gotika.

Zbraslav - budova konventu cisterciáckého kláštera (1703).

Klášter Sedlec u Kutné Hory – starobylost akcentoval zachováním původní podoby.

Kaple Sv. Anny v Panenských Břežanech (1705-1709) – výletní sídlo pražských benediktýnek.

Kladruby u Stříbra (1711-1726) – oprava a přestavba benediktýnského kláštera.

Kostel Sv. Václava ve Zvoli (1713-1717) – Sv. Václava připomíná čapka nad křížením.

Želiv - není to obnova, ale dostavba nové části. Orientace na zásadní význam světla.

Křtiny (vysvěceny až r. 1771), je to mariánské poutní místo, jeden z vrcholů Santiniho tvorby.

Zámek Karlova Koruna v Chlumci nad Cidlinou (1721-1723) – papskovitá centrála. *Rajhradský klášter* (1722 - 1730) – tři na sebe navazující centrály. Hra přirozeného světla.

Poutní kostel *Sv. Jana Nepomuckého* ve Žďáru nad Sázavou (vysvěcen r. 1722)

KILIÁN IGNÁC DIETZENHOFER (1689-1751) byl synem Kryštofa. V jeho díle vrcholil radikální barok. *Letohrádek Amerika* na Novém Městě (1717-1720) – první samostatná práce v Praze. Pracoval pro církevní řády. Jeho kostely najdeme po celých Čechách.

Kostel Sv. Jana Nepomuckého na Skalce v Praze

Kostel Sv. Mikuláše na Starém Městě (Staroměstské náměstí)

Kostel Sv. Mikuláše na Malé Straně – postavil kněžiště a kupoli (1737-1752)

Kostel Sv. Máří Magdaleny v Karlových Varech (1732-1736)

FRANTIŠEK MAXMILIÁN KAŇKA (1674-1766) dával přednost klidnějšímu výrazu a působivé štukové dekoraci stěn. Nejžádanější a nejlépe placený pražský architekt.

dostavba *Černínského paláce* v Praze (po r.1717)

dostavba *Klementina* (1721-1726): astronomická věž a zrcadlová kaple

kostel *Sv. Klimenta* v Praze (1711-1715) pro jezuitu.

ANSELMO LURAGO (1701-1765) reprezentuje přechodné období od vrcholného baroku k pozdnímu baroku a rokoku. Pod jeho vedením byla v letech 1753-1765 provedena klasicistní přestavba Pražského hradu. *Zvonice u Sv. Mikuláše* na Malé Straně r. 1755.

FISCHER Z ERLACHU u nás projektoval *Clam-Gallasův palác* v Praze, hlavní průčelí zámeckého *kostela Sv. Trojice* ve Vranově, kašnu *Parnas* na Zelném trhu v Brně.

LUCAS VON HILDEBRANDT - *kostel Povýšení Sv.Kříže* v Židlochovicích, kostel v Jablonném v Podještědí a plán kláštera v Louce u Znojma.

Sochařství v Čechách

JAN JIŘÍ BENDL (1620-1680). Mariánský sloup na Staroměstském náměstí r.1650.

MATĚJ VÁCLAV JÄCKEL (1655-1738) přinesl do Prahy sloh Berniniho, to znamená dynamický patetický barok. Vycházel z řezbářské koncepce – hluboké zářezy.

JAN BROKOF (1652-1718) byl vyučený řezbář, vytvořil dřevěný model Rauchmillerovy sochy Jana Nepomuckého (dnes je u Sv. Jana na Skalce). Nejslavnější socha na Karlově mostě. *Sv. Jan Nepomucký* je patron mostů, zpovědníků, cisterciáků a patron české země. FERDINAND MAXMILIÁN BROKOF (1688-1731). Syn Jana Brokofa, kterého svou prací zastínil. Jeho sloh je charakteristický plastickým zdůrazněním objemů, realistickým podáním detailů, monumentální kompozicí. Brokof neusiloval o vyjádření kontrastu, ale odstínu (valéru). Světlo měkce klouže po přechodech tvarů. Je to valérová barokní skulptura.

Jeho dílem je *sedm soch pro Karlův most*. Nejznámější je asi *sousoší Sv. Františka Xaverského*, který kázal křesťanskou víru na východě. Jeho cesta je symbolizována číňanem, tatarem, mouřenínem a indem. Hoch, který drží biret s knihou, je autportrét F.M. Brokofa. Další prací je *náhrobek Václava Vratislava z Mitrovic* z r.1716

v kostele Sv. Jakuba. Architekt náhrobku je *Fischer z Erlachu*. Jako řezbář vyřezal oltář v kostele Sv. Havla. Na Morzinském paláci v Nerudovce jsou jeho prací *atlanti*. Na Hradčanském náměstí vytvořil *mariánský sloup* se sousoším českých světců.

MATYÁŠ BERNAND BRAUN (1684-1738), pracoval souběžně s Ferd. Max. Brokofem. U každé Braunovy plastiky je originální nápad. Jeho dílem jsou tři plastiky na Karlově mostě. Nejznámější je asi *Sen Sv. Luitgardy*. Je to sen slepé cisterciácké jeptišky. Při modlitbě se k ní Kristus sklonil z kříže, aby mohla políbit jeho rány.

Jako řezbář vyřezal *sochu Judy Tadeáše* (1712) a s architektem Kaňkou vyzdobil *kostel Sv. Klimenta* v Klementinu. Je to řezbářské dílo.

Před Míčovnou od B. Wohlmuta umístil *alegorii dne a noci*. Alegorie dne byla zničena při pruském bombardování r. 1757.

V Kuksu u Dvora Králové, na rezidenci hraběte Šporcka, od r. 1712 vytvořil Braun tři aleje soch umístěné před špitálem. Je to celkem 24 soch. Střední je blahoslavenství (osm dobrých skutků), nalevo jsou dobré ctnosti, které začínají andělem blažené smrti, napravo jsou zlé neřesti, začínající andělem žalostné smrti.

V lese v Betlémě vysekal ve skalách zjevení tří králů (narození Ježíše v jesličkách).

V Jaroměři je monumentální sloup (statue) Neposkvrněné početí P. Marie.

U Jaroměře památník na počest usmíření Šporcka s císařem Karlem VI. Je na něm umístěn portrét císaře.

Malířství

Francie

Pro francouzské malířství období baroka je příznačný klasicizující směr. Za krále Ludvíka XIV. se stal oficiálním slohem.

GEORGES DE LA TOUR (1593-1652) byl mistrem umělého světla, náboženské výjevy v interiéru jsou osvětleny hořící loučí nebo svíčkou.

NICOLAS POUSSIN (1594-1665) vyšel ze studia antického umění a mistrů klasické renesance. Podle nich budoval mytologické a alegorické kompozice. Byl tvůrce heroické ideální krajinomalby.

CLAUDE LORRAIN (1600-1682) vytvořil ideální krajinu s biblickou nebo antickou stafáží. Střídají se proudy světla a stínu.

CHARLES LE BRUN (1619-1690) byl první dvorní malíř Ludvíka XIV. Byl ředitel Akademie, přiděloval zakázky a hodnotil jejich výsledky. Ředitel manufaktury Gobelins.

Španělsko – 17. stol. je zlatou dobou španělského malířství.

DIEGO VELÁZGUEZ (1599-1660). Hlavním dílem jsou podobizny. Stal se královským malířem v Madridu a portrétoval Filipa IV. a jeho dvůr – infantky. Jeden z nejvýznamnějších světových mistrů.

FRANCISCO DE ZURBARRAN (1598-1664) byl hluboce nábožensky citící malíř, obrazy ze života světců a mučedníků.

MURRILLO (1618-1664) maloval zpočátku žánrové výjevy s květinářkami a přadlenami, později se věnoval náboženské malbě. Proslul obrazy madon.

Nizozemí

PETR PAVEL RUBENS (1577-1640) byl zakladatel vlámského barokního malířství. Dvorní malíř a diplomat (jižní Nizozemí bylo závislé na španělských Habsburcích, místopředsátka Isabela, dcera španělského krále Filipa II., katolický stát).

Mistrovská díla: *Vztyčení kříže*, *Snímání z kříže* – obojí je v antverpské katedrále

Medicejský cyklus – pro Lucemburský palác v Paříži.

Dnes je celý cyklus v Louvre. Rubens měl velkou dílnu, kde s ním spolupracovali malíři pomocníci, specialisté např. na krajiny a zátiší. Převážně dílem těchto pomocníků je oltářní obraz *Umučení Sv. Tomáše* a jeho nástavec *Sv. Augustin* pro kostel Sv. Tomáše v Praze na Malé Straně (1634). Pobýval v Itálii, kde se seznámil s hlavními uměleckými středisky. Měl jásavý kolorit (díky pískově světlému podkladu) a dramatický styl. Tvarová a pohybová nadsázka.

ANTHONIS VAN DYCK (1599-1641). Nejvýznamnější Rubensův žák. Ovlivnil portrétní malbu ve Francii, Španělsku, Itálii a Anglii. Mistrovské dílo světového malířství je jeho Podobizna Karla I. (r. 1635).

REMBRANDT VAN RIJN (1606-1669). Byl Holanďan, to znamená kalvinistické severní Nizozemí. Jeho dílo je realistické oproti barokně patetickému Rubensovi. Rembrandt používal jako podklad černý asfalt. Vynikl jako kreslíř a grafik. Jeho dílo obsahuje 800 obrazů a 300 grafických listů (leptů a suchých jehel). 2000 kreseb. Z obrazů je známá: *Anatomie dr. Tulpa* (r. 1632). Světlo vyzařuje z pitvané mrtvolky. *Noční hlídka* (r. 1642) Nové pojetí skupinové podobizny. Nejvíce oceňován je za své pozdní dílo (používal převážně černou, bílou, červenou a žlutou barvu). Z této doby jsou to obrazy: *Židovská nevěsta* (1667) a *Návrat ztraceného syna* (1668).

FRANZ HALS (1581-1666) byl jeden z nejlepších portrétistů v holandském i světovém malířství. Žil a tvořil v Haarlemu.

JAN VERMEER VAN DELFT (1632-1675) byl největší osobnost deltské školy. Mistr denního rozptýleného světla. Postavy v interiéru měšťanského pokoje. Charakteristická je pohoda, trvání času, zasnění.

JAN VAN GOYEN (1596-1656) maloval realistický typ krajiny s nízkým horizontem, ve které většinu plochy zaujímá obloha s mraky.

JACOB VAN RUISDAEL (1628-1682) maloval romantický typ krajiny s těžkými mraky, rozsochatými stromy a padajícími vodopády. V krajině hledal symbolický význam.

Anglie

WILLIAM HOGARTH (1697-1764). Těžištěm jeho díla je mravoličný žánr. Jeho světovou slávu vytvořily tři obrazové cykly, které namaloval a vyryl jako rytiny (byl vyučený zlatník). Cykly se nazývají:

Život nevěstky

Život světáka a hlavně Svatba podle módy (r. 1742-1744).

SIR JOSHUA REYNOLDS (1726-1792). Nejúspěšnější portrétista v Anglii. První prezident nově založené královské akademie v Londýně.

THOMAS GAINSBOROUGH (1727-1788). Ve svých krajinářských akvarelech předjímal krajinomalbu 19. stol.

Čechy

KAREL ŠKRÉTA (1610 – 1674). Raně barokní malířství. Oltářní obrazy pro pražské kostely: *Sv. Tomáše*, *Sv. Mikuláše na Malé Straně*, *Týnský kostel*. Pašijový cyklus o deseti obrazech pro malostranský kostel Sv. Mikuláše (1673-1674).

VÁCLAV HOLLAR (1607-1677). Byl tvůrce vynikajících leptů a kreseb. Přední grafik 17. stol. Pohledy na evropská města, podobizny a zátiší. Počet jeho rytin a leptů přesahuje 4000 listů. Čechy opustil.

PETR BRANDL (1668-1735) byl představitel vrcholného barokního malířství v Čechách. Oltářní obrazy pro pražské kostely: *Sv. Jakuba*, *P. Marie Vítězné*, *Sv. Markéty* v Břevnově a pro chrám *Sv. Bartoloměje* v Kolíně.

VÁCLAV VAVŘINEC REINER (1689-1743) byl nejvýznamnější český barokní freskař. Fresky prováděl na zámku v *Duchcově*, na schodišti *Černínského paláce v Praze* (gigantomachie) ve *Vrtbovské zahradě na Malé Straně* (sala terrena – Alegorie umění). V *Křižovnickém kostele (Sv. Fr. Serafinského)* je *Poslední soud*.

JAN KUPECKÝ (1667-1740) byl přední evropský portrétista. Psychologickou charakteristiku zobrazovaných dosahoval výrazem obličeje a živou hrou rukou.

Rokoko a klasicismus

Rokoko

Barokní sloh vyústil ve druhé třetině 18. stol. v rokoko. Proti monumentálnímu, dramatickému a patetickému baroku se vyznačuje dekorativností, zdobením měřítkem, jemnou kultivovaností, eroticky podbarvenou nebo bezobsažnou zdobeností.

Název tohoto slohu byl odvozen od francouzského slova „*rocaille*“, což znamená kamení a představuje charakteristický motiv asymetrického ornamentu ve tvaru C nebo S. Vznikl ve Francii stylizací skalních útvarů s kohoutím hřebenem.

Rokoko se uplatnilo především v dekorativním a užitém umění, v uměleckých řemeslech, hlavně v drobné porcelánové plastice.

Rokoko bylo slohem převážně interiérovým a slohem detailů a charakterizuje ho drobný plastický a hravý dekor. Příznačná je barevnost. K nejoblíbenějším barvám patří hlavně bílá, bleděmodrá, šedá, perleťová a zlatá.

Rokoko nastoupilo za vlády Ludvíka XV. (1723-1774). Dochází k rozkladu klasicizujícího stylu, který přechází do rokoka. Rokoková perioda ve Francii je poměrně krátká (1750-1780) a architektura se brzy opět vrací ke klasicismu, a to již v období vlády Ludvíka XVI. (1774-1792).

Architektura

GABRIEL (1698-1782), od r. 1742 hlavní dvorní architekt Ludvíka XV., upravoval se svým otcem soukromé byty královského dvora ve Versailles. Jeho stavby tvořily přechod mezi mansardovým stylem a novoklasicismem. Patří sem *Vojenská škola (1751-1755)* a *náměstí Svornosti (1754)*, *oboje v Paříži* a *Malý Trianon (1762-1764)* ve Versailles.

Místo francouzské barokní zahrady se začala stále více uplatňovat „přírodní“ anglická zahrada s okrasnými stavbičkami. „Přírodní“ zahrada byla nejvýznamnějším objevem anglické architektury. WILLIAM KENT (1685-1748) jako první nahradil geometrické záhony a aleje se střihanými stromy a keři volnými loukami a nepravidelně vedenými pěšinami, křivkami ohraničenými jezírky a malebnými skupinami stromů.

Podle francouzského vzoru vznikly rokokové stavby v Německu v Postupimi. Jsou to *městský kostel a zámek Sanssouci (1745-1747)*.

V Čechách se rokokové prvky objevily v pozdním díle K. I. DIENTZEHOFERA (palác *Piccolomini v Praze*). Další pražské rokokové paláce projektoval ANSELMO LURAGO (*GOLTZ-KINSKÝCH v letech 1752-1756*), JAN JOSEF WIRCH – *průčelí Arcibiskupského*). Vynikající rokokový interiér navrhl A. LURAGO na *zámku v Hoříně (1742)* a jeden z nejkrásnějších zámků WIRCH v *Bečvárech*.

Sochařství – Čechy

IGNÁC FRANTIŠEK PLATZER (1717-1787). Plzeňský rodák, žák vídeňské akademie. Se svojí dílnou je nejproduktivnější sochař naší minulosti. Končí éru baroka, otevírá rokoko a dotýká se klasicismu.

Jeho dílem je celá sochařská výzdoba pražského hradu včetně gigantů. Dále interiér kostela *Sv. Mikuláše na Malé Straně a zámek Dobříš*.

Vedle Platzerovy dílny působila ve druhé polovině 18. stol. v Praze i dílna PRACHNEROVA. Známa je socha *Alegorie Vltavy* (r. 1812) u Clam-Galasova paláce.

Dodatek: PUTTO (množné číslo PUTTI) je označení nahého děcka, podobného andílku, ale obvykle bez křídel, zpodobovaného v dekorativním sochařství, štuku i interiérové malbě baroka a 19.stol.

Malířství

Francie

ANTOINE WATTEAU (1684-1721) byl největší mistr francouzského rokoka. Rokokové zjemnění se projevilo v námětech. Nejoblíbenější byly galantní náměty, slavnosti lásky, komedie o věčné pomíjivé lásce a jaru. Hlavními hrdiny jeho obrazů se stali herci, herečky a tanečnice (SCARAMOUCHE, HARLEKÝN, PIEROT, KOLOMBÍNA). Názvy dali obrazům rytci, kteří je reprodukovali.

FRANCOIS BOUCHER (1703-1770) byl rektorem pařížské malířské Akademie. Oblíbenou technikou rokokové malby se stal pastel a hlavním představitelem této malby byl Boucher. Byl první královský malíř a oblíbenec paní de POMPADOUR, kterou učil malovat a portrétoval ji.

JEAN-HONORÉ FRAGONARD (1732-1806) byl Boucherův žák, věnoval se galantním námětům, rád portrétoval herečky. Byl poslední velký malíř francouzského rokoka. Pro impresionismus ho objevil A. RODIN.

Itálie

GIOVANNI BATTISTA TIEPOLO (1696-1770) reprezentuje benátské rokokové malířství. Poslední velký benátský freskař. Pracoval rychle a lehce, měl obrovskou obrazotvornost. Se svou dílnou byl vyhledávaným malířem nejen v Benátkách, ale stal se vyhledávaným malířem i v cizině v období rokoka.

CANALETTO (1697-1768) byl představitel iluzionistické VEDUTY (pohledu na město). *Pohledy na Benátky a Londýn*.

Čechy

Vrcholným dílem střeoevropské zlatnické plastiky je stříbrný náhrobek Sv. Jana Nepomuckého ve Sv. Vítu v Praze (z r. 1733 – 1736). Návrh pochází od Fischera z Erlachu. Součástí náhrobku jsou *alegorické postavy Mlčenlivosti, Moudrosti, Síly a Spravedlnosti*.

Klasicismus

Byl uměleckým slohem druhé pol. 18. stol. a několika prvních desetiletí 19. stol. Do umělecké tvorby uvedl znovu objektivní řád založený na rozumové úvaze (osvícenský racionalismus).

Charakteristickými znaky klasicismu, na rozdíl od klasicismu doby baroka, se stala snaha o jasný, jednoduchý, plastický a pevně ohraničený tvar, harmonickou kompozici a zracionalnění. Ideálem klasicismu bylo obnovit krásu klasického antického umění. V tom ho podporovala klasická archeologie a soudobá estetika.

Architektura

Klasicismus je prvním příkladem *historismu*, to znamená napodobování starých uměleckých slohů, vzniklých v jiné době a pro jinou společnost.

Francie se stala vedoucí zemí klasicismu. Tento směr se tam uplatňoval již v období baroka. Klasicismus je slohem LUDVÍKA XVI. (1774-1793). Období Napoleonova císařství (1804-1815) se nazývá EMPÍR.

Nejvýznamnějším dílem francouzského klasicismu 2. pol. 18. stol. je PANTEON architekta SOUFFLOTA (1713-1780). Je Slavínem k počtům velkých mužů Francie (J.J.ROUSSEAU, VOLTAIRE, HUGO, ZOLA..). Chrám LA MADELEINE (Maří Magdalény) byl započat r. 1764, dokončen 1808. VENDOMSKÝ SLOUP připomíná vítězství u Slavkova. Napodobuje Trajánův sloup z Říma. Byl odlitý z děl ukořistěných ve vítězné bitvě a reliéfy znázorňují tažení z r. 1805.

Triumfální oblouky jsou na náměstí *Etoile* a (Vítězný) *Carroussel* v Louvre.

Empírový klasicismus se prosadil i v urbanismu. Vznikají nová náměstí (ÉTOILE) moderní, široké a dlouhé komunikace Paříže.

V Čechách a na Moravě

První klasicistickou stavbou v Čechách bylo Stavovské (dříve Nosticovo) divadlo v Praze od architekta HAFFENECKERA z let 1781-1783.

Nejvýznamnější pražskou stavbou je bývalá celnice, dům u Hybernů, přestavěný r. 1808 – 1811 ze zrušeného kostela architektem FISCHEREM.

Největší a nejkrásnější empírový zámek v Čechách je zámek *Kačina* (z let 1802-1822) u Kutné Hory. U zámku je anglický park.

Na Moravě byly zřizovány přírodní parky se zahradami u zámků v Lednici, Valticích, Boskovicích aj.

Sochařství

Kult antiky vyznávalo i sochařství. Střediskem sochařského klasicismu se stal Řím. Vůdčí osobností byl Benátčan ANTONIO CANOVA (1757-1822), který si vzal za vzor helénisticko-římskou sochařskou uměleckou školu. Ovládl dokonale techniku tesání v mramoru. Náměty bral z antické mytologie (Daidalos a Ikaros, Amor a Psyche, Perseus, Venuše a Mars, Tři Gracie...)

V Čechách se klasicistní sochařství uplatnilo především na hřbitovních náhrobcích. Známa je alegorická socha Vltavy z r. 1812 od VÁCLAVA PRACHNERA (1784-1832).

Malířství

Francie

Zakladatelem francouzského klasicistického malířství byl JACQUES-LOUIS DAVID (1748-1825). Z antického reliéfu odvozený sloh, založený na obrysové kresbě a plastické modelaci. David vytvořil malířskou školu, která usměrňovala vývoj francouzské malby hluboko do 19. stol. K jeho předním žákům patřili GROS (1771-1835), obdivovatel Rubensův a opěvovatel Napoleonův a GÉRARD (1770-1837), malíř podobizen, maloval události z doby Napoleonovy vlády.

JEAN-AUGUSTE-DOMINIQUE INGRES (1780-1867), jeden z největších kreslířů světového malířství. Maloval obrazy na náměty z antické mytologie, historie, podobizny a akty (Turecká lázeň z r. 1862)

Španělsko

FRANCISCO de GOYA (1746-1828) uzavírá malířství španělského baroka a otevírá moderní umění 19. stol. Od r. 1776 kreslil návrhy na nástěnné koberce, stal se členem Akademie, královským malířem, byl povýšen na komorního malíře.

R. 1792 ho ranila mrtvice, která měla za následek ztrátu sluchu. Ta způsobila změnu Goyova vnímání světa. Vzniká cyklus leptů CAPRICHOS (rozmary) a HRŮZY VÁLKY. Jsou to fantaskní snové vize vlastní představivosti. Ke konci života tvoří litografie s tematikou corridy. Goya patřil k největším malířům všech dob.

Anglie

V Anglii pokračovala v 19. stol. koloristická tradice, považující barvu a světlo za nejdůležitější prvky malby. Hlavním druhem malby se stala krajinomalba. Na francouzské romantiky, realisty a dokonce také impresionisty působil objev studia osvětlení a atmosféry, světlý kolorit, technika barevných skvrn.

JOHN CONSTABLE (1776-1837).

Největším učitelem mu byla příroda. Základ jeho tvorby tvořily studie malované věrně podle skutečnosti, zachycené především barvou. Dělenými skvrnami čistých barev chtěl vyvolat dojem přírodní atmosféry.

WILLIAM TURNER (1775-1851)

Postupně u něho začaly převládat krajinomalby. Odpoutal se od pevného tvaru předmětu a jeho barvy a zachycoval děleným rukopisem pouhý zrakový dojem, který vyvolalo spojení světla a barvy v atmosféře – předcházela problémy impresionistů.

Romantismus

Proti klasicismu vzniklo nové myšlenkové hnutí, romantismus. Jméno souvisí se slovem román. Označovalo se jím vypravování v románském jazyku.

Romantismus zdůraznil proti rozumu cit, proti kritičnosti fantazii, přinesl obrodu náboženství katolického i protestantského. Nad společenské konvence kladl právo osobnosti a osobní svobodu. Nespokojen se společností a jejími řády uchyloval se romantický člověk do samoty, do přírody, k venkovskému lidu nezkaženému odcizenou civilizací, do světa fantazií a snů, do historie a exotických zemí. Zvláště jej lákal gotický středověk svou hlubokou vírou a legendami. Vznikl romantický nacionalismus, začala se studovat lidová kultura, pěstovat folklor.

Ve výtvarném umění zůstal romantismus s hnutím, nevytvořil jednotný umělecký sloh. Uplatňoval se hlavně ve dvacátých a třicátých letech 19. stol.

Architektura

Romantismus vyvolal zájem o středověké stavby, zvláště gotické. Architektům pomáhali historikové vědeckým průzkumem gotických památek.

Kolébkou novogotiky byla Anglie a nejvýznamnější budovou novo gotiky je *parlament v Londýně (1836-1860)*.

V českých zemích se romantismus projevil nejdříve zakládáním anglických přírodních parků s drobnými stavbami v novogotickém stylu (Veltrusy 1795). Od čtyřicátých let i při úpravě hradů a zámků *Lednice, Hluboká, Žleby, Orlik*. Novogotický je *pomník císaře Františka I.* v Praze na Smetanově nábřeží.

Sochařství

FRANCOISE RUDE (1784-1855), nejvýznamnější francouzský sochař období romantismu. Známa je patetická skupina *Marseillaisy na Triumfálním oblouku (1836)* na náměstí Etoile v Paříži.

V Čechách měl sochařskou dílnu JOSEF MAX (1804-1855). V duchu klasicistického akademismu vytvořil jezdeckou sochu císaře Františka I. na Smetanově nábřeží v Praze. Romantikem byl Václav Levý (1820-1870), vytvořil v Blaníku české bohatýry.

Malířství

Francie

THEODORE GÉRICAUT (1791-1824) byl průkopníkem romantismu. Jeho obraz *Prám Medusy* se stal manifestací romantismu.

EUGENE DELACROIX (1798-1863), v jeho díle dosáhl francouzský romantismus vrcholu. Navázal na Géricaulta, završil tradici barokní malby a zároveň přešel impresionismus, inspirován anglickými krajináři (Constable).

K hlavním přínosům romantismu náleží objev přírody. (J.J.Rousseau – návrat k přírodě). Milovali přírodní nekonečna, hory a moře, přírodu v její nezkrotné divokosti, zachvácenou bouřlivými živly.

JEAN-BAPTISTE CAMILLE COROT (1796-1875), nejstarší francouzský krajinář 19. stol. Řešením vztahu světla a barvy působil Corot na impresionisty. Nikdy nedošel k impresionistické analýze světla na čisté barevné tóny.

BARBIZONSKÁ ŠKOLA je nazvána podle vesnice Barbizon blízko Fontainebleau, kam od r. 1830 jezdili francouzští malíři, aby přímo v přírodě nacházeli motivy pro obrazy. V plenéru udělali barevnou skicu, v ateliéru komponovali obraz, celou malbu dokončovali v přírodě. Hlavou školy byl THEODORE ROUSSEAU (1812 - 1867).

Anglie

WILLIAM BLAKE (1757-1827), mystik, vizionář, největší osobnost anglického romantismu. Živil se jako grafik a ilustrátor. Jeho dílo docenila na konci 19. stol. secese.

Německo

NAZARÉNI (po r. 1810) obrátili se k náboženské malbě a inspirovali se uměním středověku a rané renesance.

CASPAR DAVID FRIEDRICH (1774-1840), symbolické krajiny, romantický pocit osamocení před mořem a horami. Obraz *Kříž na horách (1808)*. Lidská postava obrácená zády má funkci prostředníka mezi divákem a přírodou.

Čechy

Romantismus reprezentovali figurální FRANTIŠEK TKADLÍK (1786-1840) a krajinář ANTONÍN MÁNES (1784-1843). K romantismu inklinoval i JOSEF NAVRÁTIL (1798-1865) a romantikem byl také zakladatel českého národního malířství JOSEF MÁNES (1820-1871). Vytvořil typy českých bájeslovných hrdinů, na něž později navázala umělecká generace Národního divadla.

Užití umění

Biedermeier (1815-1848), životní styl maloměstáka, nábytek vyšel z empírových typů, rovné tvary nahradil oblými, přednost má světlé dřevo.

MICHAEL THONET (1796-1871), nábytek z ohýbaných dýhových prutů, klížených po vrstvách.

Hyalit (1817), černé průhledné sklo, od r. 1819 červený hyalit. Sklárný hraběte BUQUOYE v Nových Hradech (jižní Čechy).

Realismus

Ve Francii nastupoval jako umělecký směr proti romantismu ve čtyřicátých letech 19. stol. Vrcholné období prožil v padesátých a šedesátých letech. V akademické podobě přežívali i v období impresionismu a postimpresionismu.

Znaky realismu jsou: objektivní pozorování světa, místo subjektivního romantického

- materiální kult věci místo obrazotvornosti (imaginace)
- pozornost zaměřili na přítomnost, romantikové na minulost nebo exotické kraje
- realisté byli přitahováni k vědě, věřili v pokrok ve vědě, technice a společenském vývoji
- náboženský cit nahradili realisté materialistickým názorem.

Architektura

Pokračoval historismus, novogotiku vystřídala novorenesance. Jako nový materiál se začaly používat železné konstrukce. Železobeton byl poprvé použit ke stavbě domu v Saint-Denis (1852).

Malířství

Francie

JEAN-FRANCOIS MILLET (1814-1875), objevitel poezie venkovského života.

HONORÉ DAUMIER (1808-1879), kreslil politické karikatury a politické satiry.

GUSTAVE COURBET (1819-1877), reprezentant programového realismu.

Umění poslední třetiny 19. stol.

Vedoucí zemí, kde vznikaly moderní umělecké směry impresionismus a období postimpresionismu, to znamená novoimpresionismus, symbolismus, expresionismus a naivní malířství, byla Francie (Paříž).

Secese, první jediný původní sloh 19. stol., který se projevil ve všech druzích výtvarného umění, vznikl ve Velké Británii.

Impresionismus

Vznikl na konci šedesátých let 19. stol. ve francouzském malířství. Nejtvořivější období spadá do sedmdesátých až poloviny osmdesátých let 19. stol. Kromě malířství se impresionismus uplatnil i v sochařství (Renoir), literatuře (Baudelaire, Zola) a hudbě (Ravel).

Pojem IMPRESE (DOJEM) vyjadřoval v souvislosti s krajináři *barbizonské školy*, že obrazy jsou pouhé náčrty v počátečním stavu tvoření.

Impresionismus je malba v krajině (v plenéru), užívání čistých barevných skvrn (nelomené barvy, to znamená, že neobsahují šedou), které se spojují až v divákově oku ve výsledný obraz. Charakteristický je dělený rukopis. Impresionisté popírají místní barevný tón (barvu předmětu), černou barvu, šedé valéry a obrysovou kresbu. (Valér je postupné smíchávání dvou barev.)

Přesnost zobrazení je obětována zachycení světelných a atmosférických stavů přírody, které se proměňují. Je to uchopení světla.

Impresionisté se nazývají podle obrazu Claudia Moneta „*Dojem (IMPRESSION), východ Slunce*“. Rozšířili také náměty o město, pouliční život a zábavy, o svět divadla, baletu a cirkusu, o svět moderní techniky.

Impresionisté zpozorovali, že stíny jsou bohaté na barevné tóny (komplementární barvy). Jediný Manet stále setrval na tom, že stín docílíme odstupňováním lokální barvy šedou.

V šedesátých letech 19. stol. se sešlo osm malířů. MONET, SISLEY, PISSARRO, RENOIR, CEZANNE, MANET, DEGAS a BERTA MORISOTOVÁ. Manet byl považován za vůdce impresionistů, i když nepřijal impresionistický názor, nevzdal se valérové malby, černé a šedivé barvy. Mladí malíři pomýšleli od r. 1867 na samostatnou skupinovou výstavu, protože porota pařížského *Salónu* jejich obrazy odmítala. Svůj záměr realizovali až na jaře 1874. Po r. 1886 se malíři impresionistické skupiny rozešli.

Postimpresionismus

- Vznikají tendence kriticky reagovat na impresionismus.

Společné rysy postimpresionismu:

1. snaha najít pro tvorbu pevnější základ než jenom zrakový dojem
2. místo na intuici se klade důraz na umělecký program
3. umělecká tvorba je provázána teoriemi a manifesty
4. umění se staví do opozice proti společnosti, umělci přijali osud „prokletých umělců“ (Gogh, Gauguin, Lautrec) jako životní nutnost (nikoliv jako exhibicionismus).

Pointilismus

Zrakový dojem se snažili nahradit vědeckým výzkumem. Míšení barev na paletě nahradili optickým míšením na divákově sítnici. Stanovili přesnou velikost barevné skvrny (tečky-point) ve vztahu k ploše plátna a vzdálenosti, z níž divák obraz pozoruje.

Nejvýznamnější představitel byl:

GEORGES SEURAT (1859 – 1891)

Technikou divizionismu (rozklad bílého světla) dosáhl intenzivní barevnou zářivost.

PAUL SIGNAC (1863 – 1935)

Spolupracovník Seurata.

Symbolismus

Literární a umělecké hnutí. Výrazem (formou) je symbol.

GAUGUIN (1848-1903), vedoucí osobnost symbolismu. Prohlašoval, že umění je abstrahování (zjednodušování). Barva sama o sobě vyvolává pocity (má v sobě hádanku). Barva je symbolem duchovního obsahu obrazu.

Jako první obohatil moderní západní umění o tvorbu primitivních kultur.

Expresionismus

Zakladatelem byl GOGH. Umělecké dílo je projev umělcovy duše, usiluje o stupňování výrazu i za cenu deformace tvaru.

VINCENT van GOGH (1853-1890),

Gogh patří k prvním expresionistům v moderním malířství. Měl osobitý styl, barvy nanášené v prudkých úhozech na plátno. Obrazy jsou bezprostředním vyjádřením rozjítřené duše.

HENRI de TOULOUSE-LAUTREC (1864-1901). Maloval noční život a zábavy. R. 1890 vytvořil první litografický plakát v secesním slohu pro MOULIN ROUGE. Rád cestoval.

Byl pohotový kreslíř, zachycoval rychlou zkratku pohybu. V litografiích se projevil vliv japonského barevného dřevorezu. Patřil k zakladatelům secesní grafiky a secesního plakátu.

PAUL CEZANNE(1839-1906)

V raném období byl impresionista. Impresionismus překonával, když tvrdil, že modelace jsou správné vztahy mezi barevnými tóny. Proto se nemá říkat modelovat tělesa, ale modulovat barvy. Autonomní svět obrazu znamená, že viditelný svět se podřizuje výtvarné zákonitosti. Důležité je to, co je na obraze, model (krajina) je jenom pomůcka.

Roku 1904 formuloval názor, že „přírodní tvary je nutno zjednodušovat podle válce, koule a kužele“, tím se později inspirovali kubisté. Na jeho pozdní krajinomalby (expresivní barevné skvrny, v nichž se tvary předmětů téměř ztrácí) navázali abstraktní malíři. Cezanne byl ale vždy vázaný na konkrétní motiv.

NAIVNÍ UMĚNÍ CELNÍKA ROUSSEAU (1844-1910)

Naivní umění je umělecká tvorba neprofesionálů, těch, kteří nemají žádné školení. Oceňována je poezie i sugestivní podání. Naivní malíř maluje věci nejen jak je vidí, ale také jak je zná. Projevuje se to nepoměrem ve velikosti jednotlivých věcí v prostoru. Patří do postimpresionismu, protože vyjadřuje moderní citlivost (senzibilitu).

Akademismus a „živé umění“

Protivníky impresionistů a postimpresionistů byli představitelé akademismu, oficiálního malířství. Vyznačovali se dobrou školenou kresbou, hladkou líbivou malbou, strojenou kompozicí. Sestavovali kompozice v ateliérech (mytologické, alegorické, historické a náboženské). Akademici dostávali veřejné zakázky a s tím spojené finanční odměny.

V sochařství se proti akademismu postavil AUGUST RODIN (1840-1917), zakladatel moderního sochařství.

Význam Rodinova díla:

- sochař modeluje světlo a stín, vychází z vnitřní konstrukce sochy
- nové spojení sochy s prostorem (občané z Calais)
- požadoval pohled na sochu ze všech stran
- nově pojal dokončenost díla – objevil „torzo“ (nic se nezdokonalí, přidají-li se ruce a nohy, v dobře udělaném torzu je obsažen celý život).

Architektura

Ve **FRANCIÍ** dva proudy:

1. historizující eklektismus (příklon), dekorativismus dominoval nad funkcí architektury. Do r. 1815 se dokončovala *Pařížská opera*. Architektem byl GARNIER.

2. inženýrské železné konstrukce. Jsou to stavby ke světovým výstavám: do r. 1878 vznikl palác *Trocadéro* architekt DAVIOUSE a BOURDAISE. Je to směs různých slohů (kompilace). R. 1889 železná věž jako moderní architektura bez uzavřeného vnitřního prostoru. Architekt Gustave Eiffel. V r. 1900 byly vystavěny *Grand Palais* a *Petit Palais*. U *Grand Palais* byla kovová konstrukce zakryta dekorativními zdmi v duchu historizujícího eklektismu.

První obchodní dům *Bon Marché* postavil EIFFEL a BOILEAU v r. 1876.

Čechy – Generace Národního divadla

Architektura: JOSEF ZÍTEK, JOSEF SCHULZ

Sochařství: BOHUSLAV SCHNIRCH, ANTONÍN WAGNER, JOSEF VÁCLAV MYSLBEK

Malířství:

Pražská skupina – MIKOLÁŠ ALEŠ, JOSEF TULKA, FRANTIŠEK ŽENÍŠEK

Vídeňská skupina – JULIUS MAŘÁK, ADOLF LIEBSCHER, MAXMILIÁN PIRNER, HANUŠ SCHWAIGER, BENEŠ KNÜPFER

Pařížská skupina – VOJTĚCH HYNAIS, VÁCLAV BROŽÍK, ANTONÍN CHITUSI

Mnichovská skupina – EMANUEL LIŠKA, JAKUB SCHIKANEDER

Ke generaci ND také náleží FELIX JENEWEIN (1857-1905)

Secese

Secese byla posledním uměleckým slohem, který se uplatnil ve všech druzích umění.

Vystupovala pod různými názvy:

Německo – JUGENDSTIL

Francie – ART NOVEAU

Anglie – MODERN STYLE

Španělsko – STYLE MODERNISTA

Za hlavní znaky secese se považuje ornamentálnost, lineárnost a plošnost, plynulá vlnící se křivka v ploše, záliba v lomených barvách a využití nových materiálů (hlavně optický dojem, kterým materiál působí). Secesní architekt neresepektuje přirozené vlastnosti a zákonitosti stavební hmoty.

V secesi vznikl pojem *stylizace* (zjednodušení, abstrahování). Ve snaze překonat tradiční ornamentiku historických slohů se secese znovu vrátila k přírodním tvarům: listům, květům, zvířecímu a lidskému tělu. Výsledné tvary jsou mezi skutečností a ornamentem. Dalšími typickými znaky jsou asymetrie a atektoničnost.

Secese je dynamická, pohyb je podstatou secesního ornamentu (vlnovky), projevil se v oblibě tance. Inspiračním zdrojem secese byla organická příroda, odtud záliba v hybridních útvarech a nejjednodušších živých organismech. Hybridní znamená smíšený, zplozený nestejnými rodiči.

Secesní ornament není pouhou dekorací a formální hrou. Dynamická vlnovka symbolizuje duchovní síly, proud života nebo akt lásky. Ornamentální rytmus není formální hrou (tvarovou hrou), ale vyjadřuje duchovní řád.

Secese byla první univerzální umělecký sloh necírkevní a nearistokratický. Byla uměním velkoburžoazie.

Negativní rysy jsou sklon k výstřednostem a exhibicionismu, hedonismu a amoralismu.

Periodizace: od r. 1890 do r. 1905. Secese triumfovala na Světové výstavě v Paříži v r. 1900.

Secese usilovala o vytvoření jednotného uměleckého díla ze všech druhů umění – *gesamtkunstwerk*.

Architektura

Secese vznikla v Anglii. V polovině 19. stol. došlo k ideové reakci proti průmyslové revoluci. Filosof JOHN RUSKIN (1819-1900) hlásal návrat k řemeslné výrobě jako prostředku proti ošklivosti produkované průmyslem. Je to doba vzniku uměleckoprůmyslových škol, kde se navrhovaly typy výrobků pro sériovou výrobu.

Průkopníkem obnovy uměleckého řemesla byl WILLIAM MORRIS (1834-1891). Byl Ruskinův žák a stál u zrodu hnutí ARTS AND CRAFTS (umění a řemesla). Architekti tohoto hnutí usilovali o vytvoření organické architektury, která přirozeně vyrůstá ze země.

Architekti Anglie: EDWARD GODWIN, PHILIP WEBB, CHARLES VOYSEY

Skotsko: CHARLES MACKINTOSH

Španělsko: ANTONI GAUDÍ

Belgie: VICTOR HORTA

Francie: HECTOR GUIMARD, AUGUST PERRET

USA: HENRY SULLIVAN

Rakousko: OTTO WAGNER, JOSEF HOFFMANN

Čechy: DUŠAN JURKOVIČ, JAN KOTĚRA

Sochař FRANTIŠEK BÍLEK si postavil r. 1911 vilu na Hradčanech. Symbol „obilného pole“ prostupuje celou stavbou.

Sochařství

Čechy: FRANTIŠEK BÍLEK, LADISLAV ŠALOUN, STANISLAV SUCHARDA, JOSEF MAŘATKA, BOHUMIL KAFKA, JAN ŠTURSA, OTAKAR ŠPANIEL

Malířství

EDVARD MUNCH byl největší malíř Skandinávie. Jeho dílo má secesní rysy.

GUSTAV KLIMT pocházel z Čech. Jeho otec byl zlatník. R. 1897 založil Klimt s dalšími umělci spolek „Viedeňská secese“. Měl zálibu v neobvyklých formátech.

ALFONS MUCHA byl jeden ze zakladatelů pařížské secese. Byl největší dekorátor. R. 1894 vytvořil první plakát pro SARAH BERNHARDTOVOU.

FRANTIŠEK KUPKA, u něho se secese projevila především v jeho ilustrační tvorbě. Díky podnětům futurismu a kubismu mířil k nefigurativnímu malířství (abstraktnímu malířství).

JAN PREISLER byl vůdčí osobností secesní generace v Čechách v oboru figurální malby.

ANTONÍN SLAVÍČEK byl vedoucí osobností českého krajinářství.

MAX ŠVABINSKÝ vynikl jako secesní portrétista.

Fauvismus

Název (LES FAUVES – šelmy) vznikl r. 1905 na podzimním pařížském salonu, kde několik malířů šokovalo křiklavými barvami. Fauvismus není škola, nespojoval je žádný umělecký program. Síla obrazu měla vycházet z barevné plochy, bez modelace a stínování. Fauvistům šlo o jednoduchou zkratku, působily na ně obrazy Gogha a Gaugina svou zářivou barevností.

HENRI MATISSE byl vedoucí osobností fauvistické skupiny.

Další členové skupiny byli MARQUET, DERAINE, VLAMINCK, ROUAULT.

GEORGES BRAQUE se skupinou vystavoval až v r. 1906.

R. 1908 poprvé převáděl přírodní předměty do geometrických forem a až do první světové války spolupracoval s PICASSEM při vytváření různých forem kubismu.

Expresionismus

Usiluje vyjádřit uměleckým dílem vnitřní psychické stavy a stupňovat výraz barevnou nadsázkou nebo deformací (expressio znamená latinsky výraz).

Expresionismus se projevil hlavně v malířství. Zakladatelem byli GOGH, ENSOR, MUNCH.

Dražďanská skupina DIE BRÜCKE: KIRCHNER, NOLDE

Mnichovská skupina DER BLAUE REITER: KANDINSKIJ, MARC, KLEE, MACKE

Sociálně kritický expresionismus: GROSZ, BECKMAN

Vídeňští expresionisté: KOKOSCHKA, SCHIELE

Paříž: MODIGLIANI, CHAGALL

pražská skupina OSMA: FILLA, KUBIŠTA, ANTONÍN PROCHÁZKA

Kubismus

Vznikl v malířství, projevil se v sochařství, v Čechách pronikl i do architektury a užitého umění. Nenabyl povahy uměleckého slohu. Jeho vývoj byl omezen na sedm let (1907-1914).

V Paříži ho založili PABLO PICASSO (1881-1973) a GEORGES BRAQUE (1882-1963).

Matisse popisoval obrazy jako kompozice složené z „petits cubes“ (malých krychlí).

Kubismus překonal protiklad mezi pevným tvarem a prostorem kolem něho. Předměty proměňují svoji podobu i kvalitu, pevná a hustá hmota se jeví jako průhledná, tvar je současně konvexní i konkávní, kniha se stává stolem a lidská postava hudebním nástrojem. Kubismus objevil protikladnost a mnohoznačnost světa. Kubisté položili základ pro nefigurativní (abstraktní) umění.

Roku 1907 maloval Picasso figurální kompozici *Slečny z Avignonu*. Objemy lidského těla zredukoval na barevné plochy, které jsou propojeny s jinými barevnými plochami na pozadí. Obraz je počátkem před kubistického (protokubistického) období. Silný vliv Cezannův a černošského sochařství, které svobodně deformovalo tvary a proporce lidského těla.

Analytický kubismus je spojení tvaru s prostorem. Průhledné a neprůhledné předměty se prolínají a proměňují dané vlastnosti hmoty.

Použití písmen ve struktuře obrazu představuje proniknutí tradičních symbolů s konvenčním obsahem. Tím se kubisté rozešli s principem novověké malby od renesance, kdy obraz byl iluzí viděné skutečnosti a navázali na středověké pojetí obrazu jako symbolu. Jeho vztah ke skutečnosti je myšlenkový.

Kubistická koláž – r.1912 nalepil Picasso na plátno pruh látky a vznikl další paradox „reálného“ a „fiktivního“. Technika koláže urychlila vznik syntetického kubismu (1912-1914). Linie, barva a textura (charakter materiálu) se staly nezávislými malířskými prvky. Místo analýzy, to je rozkladu, nastoupila v syntetickém kubismu konstrukce (syntéza = skládání). Syntetický kubismus používal reálné fragmenty (lepené papíry), barevné plochy a výrazné obrysy.

Kubismus v Čechách:

Malířství – Kubišta, Filla, Procházka, Špála, Josef Čapek

Sochařství – Gutfreund

Architektura – Gočár, Chochol, Vlastislav Hofman

Čeští architekti samostatně aplikovali kubistické principy na architekturu.

Futurismus

Vznikl v Itálii v okruhu anarchisticky orientovaných umělců, jako vzpoura proti konvencím. R. 1909 uveřejnil básník a dramatik Marinetti „Manifest futurismu“. Proklamoval v něm krásu rychlosti: „závodní automobil, jehož karoserii zdobí mohutné trubky, podobající se hadům s výbušným dechem, je krásnější, než Niké Samothrácká.“

Futuristický umělec má vyjadřovat dynamický pocit a rytmus pohybu. Cílem není zobrazit zběsile ujíždějící automobil, ale zběsilost ujíždějícího automobilu.

Abstraktní umění

Odmítá zobrazovat vnější viditelný svět a usiluje o vyjádření uměleckých hodnot tvary, barvami a liniemi. Protože nezobrazuje žádný předmět, označuje se také jako umění nezobrazující, nepředmětné nebo nefigurativní. První abstraktní akvarel namaloval Kandinskij r.1910. V následujících letech téměř současně vytvářeli abstraktní díla Piet Mondrian, Kupka, Delaunay a Léger. V Rusku Larionov, Gončarovová, Malevič, Tatlin.

Konstruktivismus

R. 1915 v Rusku (Tatlin, Rodočenko, Lysickij), autentický obraz současného světa.

Bauhaus

Po 1. světové válce (Gropius, Mies van der Rohe, Paul Klee, Kandinskij) státní německá (mezinárodní) instituce vychovávající uměleckoprůmyslové návrháře. Cílem bylo jednotné životní prostředí ve všech výtvarných oblastech.

Funkcionalismus

První dvě desetiletí 20. stol. Kompozice čistých geometrických tvarů, snaha o očištění staveb od jakékoliv dekorativnosti. Purus znamená čistý (Le Corbusier, Adolf Loos, Mies van der Rohe, Josef Fuchs, Havlíček, Honzík).

Metafyzická malba

Opozice k agresivnímu a dynamickému futurismu (1910-1915).

Chirico – v jeho obrazech je klid, snovost, spojením nesourodých věcí vstupuje do obrazů absurdita blízká surrealismu.

Dadaismus

Vznikl v průběhu 1. sv. války jako reakce na nesmyslnost války. Hlavní smysl viděli v nesmyslu. Hnutí je proto provázeno provokacemi proti měšťáctví, vládnoucím silám a církvím.

Nebyl žádný jednotný program nebo charakter, důraz se kladl na maximální svobodu, skandály, ironii, humor a mystifikaci.

Založen r.1916 v kabaretu Voltaire v Curychu. Zakladatelem byl Tristan Tzara (rumunský básník), Arp, Man Ray, Picabia.

V USA r. 1914 Duchamp

„Ready – made“ = hotové, průmyslově vyráběné objekty přenesli do výstavní síně.

Devětsil

Vznikl v r.1920. Programem byl poetismus, to je hledání poesie ve všednosti. Ideovým vůdcem skupiny byl Karel Teige. Předsedou se stal Vladislav Vančura. Osobitým přínosem Devětsilu byly obrazové básně, hravé koláže a fotomontáže doplněné písmem.

Surrealismus

R.1924 vydává André Breton 1.manifest surrealismu: „čistý psychický automatismus“. Nepřítomnost jakékoliv kontroly vykonávané rozumem a vyloučení jakýchkoliv ohledů estetických nebo morálních.

V 80% podvědomí jsou uloženy různé potlačené představy (Freud, Jung). Na základě uvolněné fantazie vznikají asociční řetězy. Automatické texty a kresby.

Informel a geometrická abstrakce

Vzniká ve Francii 1941 a v USA. Nechtěli přetvářet svět. Existenciální úzkost v poválečné době. Netradiční výtvarné postupy, prostředky a materiály, popření jakýchkoliv estetických a formálních pravidel, která dosud při výstavbě uměleckého díla platila. Rozhodující byla čistá svoboda a tvořivá síla umělce. Každý umělec měl svůj styl. Souhrnný název je Informel (bez formy).

Pop-art

Populární lidové umění, reakce na dlouhé období abstrakce, která byla široké veřejnosti nesrozumitelná. Směr těžil z reklamy, comicsů, neonů, mediální kultury, ze skutečnosti současného velkoměsta. Typický americký směr. R. 1964 Rauschenberg získal v Benátkách na Bienále hlavní cenu. Warhol, Lichtenstein.

Hyperrealismus

Od 70.tých let. Pomocí mechanických reprodukčních prostředků fotograficky detailně zachycované prostředí velkoměsta. Cílem bylo povýšit fotografii na obraz. Pop-art byl také asambláže, nová figurace.

Řešili problémy současného světa, ironizovali konzumní společnost.

Konceptuální umění

Konec šedesátých a v sedmdesátých letech. Chtěli zrušit předěl mezi uměním a životem. Odmítání klasické formy závěsného obrazu a sochy. Jsou vytlačovány intermediálními aktivitami, při kterých záleží především na myšlence, konceptu, ne už tolik na hmotné realizaci. Konceptuální dílo může dokonce existovat jen v projektu, protože realizace je neproveditelná. Intermediální tvorba – spojení filmu, divadla, počítačů.

Environment

Ve výstavních síních se dočasně vytváří z kamenů, písku, vlny a jiných materiálů dočasné, ozvláštňené prostředí.

Land-art

Celé krajinné celky se pojednávají výtvarně. Používá se těžká technika (buldozery), dynamit, z díla zůstávají jen fotografie, nutná je spoluúčast diváka (chůze, let letadlem).

Akční umění

Body – art je práce s vlastním tělem, často brutální. Happeningy a performace jsou kombinace výtvarného záměru s divadelní, většinou provokativní akcí.

50.léta v USA – Kaprow, John Cage, Joseph Beuys, skupina Fluxus (Knížák).

Postmodernismus

Rozhodující vliv na jeho vznik měl pop-art, jeho využití banality a zkomercionalizované společnosti. Používá citací ze starších slohů, ale nenapodobuje je v jejich úplnosti. Často se prolíná několik slohových rovin současně. Neodpovídající materiály, popření funkčnosti.

Jednotný názor na výtvarné umění současnosti je problematický. Čím kratší doba od vytvoření díla (čím je novější), tím je pohled více subjektivní a polemika není ukončena.

Umění, jako odraz okolního světa, předbíhá dění ve světě.

Literatura :

- DVOŘÁK, Max. *Italské umění od renesance k baroku*. Praha: Jan Laichter, 1946.
- HAAS, Felix. *Vývoj architektury a umění v novověku*. Brno: Vysoké učení technické, 1966. 25 429
- HAAS, Felix. *Vývoj architektury a umění ve středověku*. Brno: Vysoké učení technické, 1973. 05-037-73 17/59
- HAAS, Felix. *Vývoj architektury a umění ve starověku*. Brno: Vysoké učení technické, 1979. 05-075-79 17/59
- HEROUT, Jaroslav. *Staletí kolem nás, Přehled stavebních slohů*. Praha: Orbis, 1963. 11-007-63 09/13
- HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*. Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, 1978
- MRÁZ, Bohumír. *Dějiny výtvarné kultury 1*. Idea Servis, ISBN 80-85970-23-6
- MRÁZ, Bohumír. *Dějiny výtvarné kultury 2*. Idea Servis, ISBN 80-85970-37-6
- MRÁZ, Bohumír. *Dějiny výtvarné kultury 3*. Idea Servis, ISBN 80-85970-31-7
- PIJOAN, Jose. *Dějiny umění /1-12*. Balios Knižní klub, Euromedia Group, K., S., 1998
- POCHE, Emanuel. *Prahou krok za krokem*. Panorama 1985, 11-072-85 09/13
- STAŇKOVÁ, Jaroslava – PECHAR, Josef. *Tisíciletý vývoj architektury*. Praha: Polytechnická knihovna, 1972. 04-322-72
- Umění a lidstvo – LAROUSSE, Umění středověku*. Praha: Odeon, 1969 01-511-69 09/3
- Umění a lidstvo – LAROUSSE, Umění renesance a baroku*. Praha: Odeon, 1970 01-533-70 09/3
- Umění a lidstvo – LAROUSSE, Umění nové doby*. Praha: Odeon, 1974 0101-529-74 09/3

**Texty k vzdělávacímu programu „Průvodce v cestovním ruchu –
profesní znalosti a dovednosti“**

Řada: výukové texty

Vladimír Netolička

DĚJINY UMĚNÍ

Vysoká škola polytechnická Jihlava, Jihlava, Tolstého 16

Centrum celoživotního vzdělávání dospělých
leden 2007

Grafická úprava: Mgr. Hana Vojáčková

Náklad: 120 výtisků

Počet stran: 51

Tisk: Vysoká škola polytechnická Jihlava

Tato skripta jsou spolufinancována
Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky